

Збірник наукових праць студентів та молодих учених

JUVENIA STUDIA

Випуск 13

2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
імені Т. Г. ШЕВЧЕНКА

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
імені О. М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО

Co-funded by the
European Union

JUVENIA STUDIA

Збірник наукових праць студентів та молодих учених

Випуск 13

Чернігів
ФОП Лозовий В.М.
2023

УДК 930(41/99)+37
ББК Ч48+3(0)+Т5+Х
Ю 14

Редакційна колегія: Кеда М.К. (головний редактор), Стрілюк О.Б. (заступник головного редактора), Коваленко О.О., Токарев С.А., Шара Л.М.

Відповідальний за випуск – кандидат історичних наук, професор Коваленко О.Б.

Ю 14 **Juvenia studia:** Збірник наукових праць студентів та молодих учених. Випуск 13 / Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського. – Чернігів: ФОП Лозовий В.М, 2023. 120 с.

ISBN 978-617-7423-60-6

Матеріали збірника наукових праць студентів та молодих учених висвітлюють широке коло проблем вітчизняної та всесвітньої історії, педагогіки і правознавства. Для здобувачів освіти різних рівнів, учителів, викладачів і всіх, хто цікавиться проблемами гуманітаристики.

Випуск підготований у рамках проєкту програми ЄС Erasmus+ наряду Jean Monnet «Вивчення Європи: освітній вимір» програми Erasmus+ наряду Jean Monnet № 101085480—SEED—ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH.

This publication has been funded with support from the European Union.

The publication reflects the views only of the author, and the Union cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Друкується за рішенням Вченої ради Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського (протокол № 08 від 31.03.2023 р.)

Адреса редакційної колегії: 14000, м. Чернігів, проспект Миру, 13. Тел. (0462)777-391

УДК 930(41/99)+37
ББК Ч48+3(0)+Т5+Х

ISBN 978-617-7423-60-6

© Автори, 2023
© Національний університет «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2023

1. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТУДІЇ

Микола Боднар

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті досліджено питання з запобігання організованій злочинності у європейських країнах. Особливу увагу в статті автор приділяє заходам із запобігання, що мають економічний характер. Ключові слова: злочинність, економічний характер, конфіскація, запобігання, міжнародний досвід.

Злочинність, як суспільно негативне явище, на жаль, досягла значних показників у світі. Кримінологія, яка вивчає особу злочинця, характер поведінки злочинців та економічні фактори вчинення злочину, не може в повному обсязі сприяти протидії злочинності, тому слід більш детально провести аналіз практичного досвіду протидії організованій злочинності.

Найбільше впливає на злочинця економічний фактор, через економічний фактор особа вчиняє злочини. Особливо небезпечно, коли злочини вчиняються групою осіб, тому широко використовуються санкції економічного характеру, що застосовуються до злочинців, серед яких слід виділити конфіскацію доходів та майна.

Метою статті є розгляд досвіду європейських країн з протидії організованій злочинності із застосуванням санкцій економічного характеру, накладених на злочинця, зокрема конфіскації доходів та майна отриманих незаконним шляхом.

З огляду на те, що проблема організованої злочинності розглядається як політичне питання для ЄС і великої вісімки, серйозна політика щодо злочинності не може вважатися тільки національною проблемою або проблемою, яку повинна вирішувати виключно система кримінальної юстиції. Як кожною національною державою, так і в масштабі всієї міжнародної спільноти розв'язується головне завдання – зменшення розмаху організованої злочинної діяльності і відповідно її доходів. Оскільки злочинні організації орієнтовані на надання незаконних товарів і послуг, а також на проникнення в законні види діяльності за допомогою найрізноманітніших методів, включаючи корупцію та насилля, виникає необхідність у розробці нових стратегій у галузі запобігання злочинності, які, звужуючи можливості подібних організацій, будуть одночасно підвищувати межу вразливості економічних систем стосовно такого проникнення.

Саме ці аспекти запобігання організованій злочинності, в тому числі транснаціонального характеру, знайшли відображення в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Розглянемо їх більш детально.

Перший напрямок охоплює стратегії з обмеження шляхів здійснення злочинної діяльності через скорочення наявних чи майбутніх можливостей для організованих злочинних груп діяти на законних ринках при використанні доходів від злочинів за допомогою законодавчих, адміністративних та інших заходів (п. 2 ст. 31 Конвенції), які повинні зосереджуватись на:

– стратегії зі зміцнення співробітництва між правоохоронними органами чи органами прокуратури і відповідними приватними організаціями, у тому числі із різних секторів економіки;

– стратегії сприяння розробці стандартів і процедур для забезпечення сумлінності в роботі публічних і відповідних приватних організацій.

– стратегії попередження зловживань із боку організованих злочинних груп процедурами торгів [3].

Другий напрямок у межах стратегій запобігання злочинності викликає необхідність знизити рівень вразливості законної економіки з тим, щоб перешкодити можливому проникненню в неї організованих злочинних груп. Організована злочинність прагне проникнути в законну економіку внаслідок низки причин, наприклад, з метою: а) легалізувати та інвестувати прибутки від злочинності; б) набути репутабельності й суспільної реабілітації для «своїх» людей – членів організованих спільнот; в) отримати контроль над територією, на якій злочинні групи проводять свої операції, для одержання максимальних економічних і політичних зисків та зведення до мінімуму ризику затримання, арешту й засудження (який називається «правоохоронним ризиком»).

Також важливим аспектом є запобігання злочинності із застосуванням заходів економічного характеру. Досвід демократичних держав світу свідчить про те, що конфіскація доходів, отриманих злочинним шляхом, є основним та ефективним заходом протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки, організованої злочинності, у тому числі транснаціонального характеру (у сфері незаконного обігу наркотиків, торгівлі людьми тощо), оскільки є засобом зменшення тих благ, які були отримані незаконно і несправедливо. Її вважають ефективною запобіжною «зброєю» [5].

Конфіскація доходів, отриманих в результаті вчинення кримінальних правопорушень, має кілька позитивних ефектів: запобіжний, оскільки отримання економічної вигоди є основною причиною більшості кримінальних правопорушень, конфіскація також запобігає проникненню нелегальних доходів у легальну економіку, усуває засоби вчинення майбутніх злочинів, допомагає економічно знешкодити керівництво кримінальної організації, підтримує верховенство права та моральні принципи, згідно з якими ніхто не може збагачуватись у протиправний спосіб [1].

Конфіскація детально регулюється низкою міжнародних конвенцій, які ратифікувала Україна. Зокрема, це Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.; Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р.; Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р.

Необхідно звернути увагу на те, що конфіскація не є єдиним способом позбавлення злочинців їхніх прибутків: податкові органи також можуть відіграти дуже значну й позитивну роль у цій справі. Це питання, ймовірно, заслуговує особливої уваги, коли обговорюються низькі показники з надходжень від конфіскацій.

Наприклад, досвід однієї з країн Європи, а саме Італії, де створено чітке і солідне законодавче підґрунтя для боротьби з найбільш небезпечними злочинами, зокрема організованою злочинністю, що передбачає використання системи кримінально-правових, кримінально-процесуальних, адміністративних засобів.

Головну позицію серед цих засобів посідає конфіскація. Необхідно зазначити, що серед європейських країн саме в Італії конфіскація розглядається, насамперед, як запобіжний захід.

Такий вплив економічного характеру як конфіскація може застосовуватися до осіб, підозрюваних у належності до мафії. Термін «належність» має широке значення. Це не тільки особи, що обвинувачуються за ст. 416 bis КК Італії [2, с. 371–372]. До них належать ті, хто «є частиною» організованої мафіозної структури, усередині якої вони займають чітке ієрархічне становище і виконують певні за-

вдання у цей момент, а також ті, хто ззовні сприяє здійсненню того чи іншого злочину.

Важливим є те, що у це поняття включаються також і особи, які не є складовою частиною кримінальної організації у структурному або оперативному плані, але які знаходяться в її повному підпорядкуванні й будуть діяти за першим розпорядженням разом з асоційованими членами для досягнення злочинних цілей цієї організації. Тому секвестру та конфіскації може бути піддано майно тих, хто знаходиться в так званій «сірій зоні» суспільства (політики, службові особи, спеціалісти тощо), навіть коли їх поведінка не підпадає під конкретний злочин.

У законі встановлено, що конфіскації підлягає все майно (нерухоме, рухоме, грошові засоби, акції та кредитні зобов'язання), яким злочинець «може володіти, прямо або побічно, коли його вартість знаходиться у диспропорції із заявленими доходами або здійснюваною економічною діяльністю або коли на підставі достатніх доказів є мотиви вважати, що воно є наслідком протизаконної діяльності». Під поняттям «володіння майном» розуміється те, що суб'єкт використовує це майно як власне, і не тільки тоді, коли воно записано на його ім'я, а й тоді, коли воно зареєстровано на іншу особу. Тягар доведення необгрунтованого судового рішення про конфіскацію покладено на самого підозрюваного, який може оспорювати це рішення в судовому порядку. Якщо апеляція не подається або відхиляється судом, конфісковане майно передається державі [4, с. 252].

Також слід зауважити, що на наше переконання, одним із найдалекоглядніших відомств, що відреагувало на загрозу з боку міжнародних злочинних мереж створенням своїх власних, виявилася Мережа боротьби з фінансовими злочинами (FINCEN) Міністерства фінансів США. Хоча FINCEN мала свої проблеми (у тому числі її критикували за відсутність показників ефективності роботи), важливість її діяльності виявляється в тому, що уряд США вирішив спрямувати атаки не тільки на провідні фігури злочинного світу і злочинних мереж, а також і на злочинні доходи.

Отже, конфіскація злочинних доходів як різновид заходів кримінально-правового впливу широко застосовується за кордоном – цей інститут закріплений, окрім вказаних вище країн, у кримінальному законодавстві Франції, Швеції, Швейцарії, Бельгії, Данії, Польщі, Естонської Республіки, Латвійської Республіки, Китайської Народної Республіки і багатьох інших країн. Відмінність полягає в правовому статусі цих заходів: найчастіше конфіскація є додатковим покаранням (наприклад, у Голландії).

Як бачимо інститут протидії організованої злочинності у європейських країнах знаходиться на високому рівні. Оскільки причиною кримінальних правопорушень зазвичай виступає економічний фактор, тому й вводяться санкції економічного характеру, зокрема конфіскація.

Джерела та література:

1. Литвинов О., Харитонов С., Яценко А., Конфіскація майна та спеціальна конфіскація як заходи кримінально-правового впливу на суспільно небезпечні посягання з боку фізичних осіб. *Юридичний вісник України*. URL: <https://yvu.com.ua/konfiskatsiya-majna-ta-spetsialna-konfiskatsiya-yak-zahody-kryminalno-pravovogo-vplyvu-na-suspilno-nebezpechni-posyagannya-z-boku-fizychnyh-osib/>
2. Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні: монографія / за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків: Право, 2010. 396 с.
3. Проти транснаціональної організованої злочинності: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 15.11.2000 р. № 55/25. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.
4. Шостко О.Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2010. 446 с.
5. Financial Investigations and Confiscation of Proceeds from Crime: CARDS Regional programme 2002/2003. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/16806ef391>.

ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З ЄС ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ

У статті аналізується двостороннє партнерство України з Європейським Союзом під час повномасштабного вторгнення РФ: подання заявки на членство, візити європейських лідерів до Києва, запровадження санкцій, допомога українській армії та суспільству.

Ключові слова: Україна, ЄС, двосторонні відносини, санкції, підтримка.

Україна йде складним шляхом, реалізуючи ідею євроінтеграції, про що засвідчує аналіз взаємин двосторонньої взаємодії протягом усіх років розбудови нашої держави. Європейський Союз (ЄС) та Україна тісно співпрацюють у галузі міжнародної політики, економіки, освіти, науки та культури. Повномасштабне вторгнення Росії пришвидшило отримання статусу кандидата на вступ України до ЄС. З цього періоду партнерство України та ЄС вийшло на інший рівень. 26 лютого 2022 р. президент України Володимир Зеленський заявив, що настав момент для ухвалення рішення про членство України в ЄС.

ЄС надає Україні вагому та таку необхідну допомогу. Вже 26 лютого 2022 р. президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн оголосила про запровадження пакету санкцій проти Росії. Станом на 25 лютого 2023 р. ЄС запровадив десять пакетів санкцій проти РФ. Санкції – спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, які застосовуються проти фізичних чи юридичних осіб. Санкції мають змусити зупинити агресію Росію проти України.

Уже 28 лютого 2022 р. Володимир Зеленський підписав заяву на членство України в ЄС: «Ми вибороли право бути з усіма в Європі на рівних. Заявка вже доставлена у Брюссель. Офіційно зареєстровано. Час настав» [2].

Більшість країн ЄС висловили готовність підтримати вступ України до ЄС. Литва, Латвія, Естонія, Чехія, Румунія, Угорщина були за прискорений вступ України до ЄС. Найвідданішими партнерами з перших годин наступу на Україну стали Польща та країни Балтії. Першими, хто приїхав до України під час повномасштабного вторгнення 15 березня 2022 р., стали прем'єр-міністри Польщі Матеуш Моравецький, Чехії Петро Фіала та Словенії Янез Яншиті. Потім 8 квітня 2022 р. був важливий візит президентки Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн. Вона передала президенту України Володимиру Зеленському опитувальник для вступу до ЄС. Документ складається з двох частин. Перша – стосується відповідності економічним та політичним критеріям членства, друга – охоплює оцінку адаптації України до законодавчих норм ЄС.

Ще одним важливим візитером серед європейських лідерів став голова Європейської ради Шарль Мішель. Перебуваючи у Києві 20 квітня 2022 р., він запевнив у беззаперечній підтримці України: «Дорога до Європейського Союзу – це дорога у ваше майбутнє. І кожного дня ви демонструєте, що цілком віддані демократичним принципам і свободам. Ви б'єтеся не просто за майбутнє дітей, а за фундаментальні, основоположні цінності Європи» [7].

Єдності у Євросоюзі, щодо надання Україні кандидатури на вступ до ЄС, не було. Довгий час не могли визначитися Нідерланди, Австрія. Противниками кандидатури України були Швеція та Данія, які критикували Київ за недостатньо рішучу антикорупційну політику. Греція та Кіпр також були проти прискореного вступу України до ЄС. Франція та Німеччина також мали питання до

України. Українські дипломати провели велику роботу у переконанні та доведенні того, що Україна гідна та має право отримати статус кандидата на вступ до ЄС. Європарламент 8 червня 2022 р. рекомендував надати Україні статус кандидата у члени ЄС. Уже 17 червня 2022 р. Урсула фон дер Ляєн повідомила, що Єврокомісія рекомендує надати Україні статус кандидата у члени ЄС. Але потрібно виконати сім рекомендацій, що стосуються: реформи Конституційного суду, продовження судової реформи Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів, антикорупційної політики САП та НАБУ, боротьби з відмиванням коштів, запровадження антиолігархічного закону, законодавства про медіа, зміни законодавства про нацменшини [4].

23 червня 2022 р. на саміті у Брюсселі Європейська Рада затвердила надання Україні та Молдові кандидатства на вступ до ЄС. Підготовка до членства у ЄС потребуватиме значних реформ та зусиль, а європейські інститути суворо слідкуватимуть за належним виконанням, незважаючи на складні умови воєнного стану. Проте, керівництво України впевнене, що вчасно виконає всі взяті зобов'язання, і вже наприкінці 2023 р. зможе розпочати переговори про вступ.

Європарламент непохитно підтримує Україну. Важлива резолюція щодо визнання РФ державою-спонсором тероризму 23 листопада 2022 р. [8], а також рішення про надання Україні кредиту 18 млрд. євро на 2023 р. [9].

Перша леді України Олена Зеленська була запрошена президенткою Єврокомісії Урсулою фон дер Ляєн у Страсбург 14 вересня 2022 р. на оголошення Доповіді про становище Європейського Союзу. На заході президентка ЄС була вбрана в одяг у синьо-жовтих кольорах, який символізував підтримку українському народу. Доповідь була присвячена, серед іншого, реакції ЄС на збройну агресію РФ – санкції, фінансову та гуманітарну допомогу Україні, підтримку переміщених осіб та українських громадян у країнах ЄС, а також питанням енергетичної безпеки та військових поставок. Олена Зеленська висловила вдячність європейським країнам за прихисток українських жінок та дітей, надання медичної допомоги українцям, зокрема пораненим військовослужбовцям та неохитність у наданні підтримки [3].

Важливою подією для двосторонніх відносин мав стати черговий саміт України – ЄС. Через безпекову складову його проведення перенесли на лютий 2023 р. 3 лютого 2023 р. до столиці України завітали глави провідних інституцій ЄС та 15 єврокомісарів. Обговорювалися питання двосторонніх відносин широкого спектру: виконання зобов'язань України Угоди про асоціацію, оцінювався прогрес у виконанні рекомендацій при отриманні кандидатства, питання допомоги українській енергетичній системі, задоволення соціальних та гуманітарних потреб української сторони [5].

Військова підтримка ЄС Україні значна. 17 жовтня 2022 р. Рада ЄС ухвалила додаткові заходи допомоги у рамках Європейського інструменту підтримки миру (ЄІПМ) для подальшого посилення спроможностей та стійкості Збройних сил України. Жозеп Боррель заявив, що Європейський Союз в межах тренувальної місії для українських військових додатково підготує до кінця березня ще одинадцять тисяч військовослужбовців. А до кінця 2023 р. у ЄС планують підготувати до 30 тисяч українських військовослужбовців [1].

Знаковою стала поїздка президента України Володимира Зеленського до Брюсселя 9 лютого 2023 р. для участі в саміті ЄС. Там він зустрівся з лідерами європейських країн, керівництвом ЄС та виступив у Європарламенті. Президент України подякував європейцям за зброю, амуніцію, енергетичне обладнання та паливе, за тисячі речей, без яких не витримали б у цій тотальній війні. Також запросив усіх європарламентарів до України: «Європа завжди залишатиметься вільною. Поки ми разом і поки ми дбаємо про нашу Європу» [6].

За рік війни Україна розширила партнерство з Євросоюзом, отримавши статус кандидата на вступ. Всі країни ЄС відчинили двері мільйонам українських біженців, головним чином, жінкам і дітям. Гуманітарна підтримка України не зменшується. Відкривається нові програми та проєкти для підтримки енергетичної системи, стійкості фінансової спроможності українського бюджету, розширюється й зростає військова допомога. Українське суспільство продовжує свій героїчний опір, відстоюючи право на свободу та незалежність та своє європейське майбутнє.

Джерела та література:

1. Євросоюз до кінця березня підготує 11 тисяч український військових – Боррель. [Електронний ресурс]. *Укрінформ веб-портал*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3679834-evrosouz-do-kinca-berezna-pidgotue-11-tisac-ukrainskih-vijskovih-borrel.html>
2. Зло, озброєне ракетами, бомбами й артилерією, треба зупинити негайно – звернення Президента України. [Електронний ресурс]. *Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського веб-портал*. URL: <https://www.president.gov.ua/videos/zlo-ozbroylene-raketami-bombami-j-artileriyeyu-treba-zupiniti-2061>
3. Перша леді України прибула у Страсбург для участі в оголошенні щорічної Доповіді про становище ЄС і зустрілася з Президентом Єврокомісії. [Електронний ресурс]. *Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського веб-портал*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/persha-ledi-ukrayini-pribula-u-strasburg-dlya-uchasti-v-ogol-77781>
4. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС [Електронний ресурс]. *Представництво Європейського Союзу в Україні веб-портал*. URL: <https://cutt.ly/e4zTTyW>
5. Саміт Україна-ЄС у Києві завершився. Головні підсумки. [Електронний ресурс]. *BBC веб-портал*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64513726>
6. Український європейський спосіб життя Росія намагається знищити; ми цього не дозволимо – виступ Президента на спеціальному пленарному засіданні Європарламенту. [Електронний ресурс]. *Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського веб-портал*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayinskij-yevropejskij-sposib-zhittya-rosiya-namagayetsya-80881>
7. Членство в ЄС є пріоритетним напрямом для Української держави та нашого народу – Володимир Зеленський за результатами зустрічі з Шарлем Мішелем у Києві. [Електронний ресурс]. *Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського веб-портал*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/chlenstvo-v-yes-ye-prioritetnim-napryamom-dlya-ukrayinskoyi-74429>
8. Joint motion for a resolution on recognising the Russian Federation as a state sponsor of terrorism. [Електронний ресурс]. *European Parliament web portal* URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2022-0482_EN.html
9. Regulation of the European Parliament and of the Council establishing an Instrument for providing support to Ukraine for 2023 (macro-financial assistance +) [Електронний ресурс]. *European Commission web portal*. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2022-11/com_2022_597_1_en.pdf

РОЛЬ Ш РЕЙХУ У СТВОРЕННІ КОНЦЕРНУ «ФОЛЬКСВАГЕН»

У статті висвітлено процес створення німецького концерну «Фольксваген», що припадає на час приходу Гітлера до влади. Розглянуто еволюцію виробництва концерну від «народних автомобілів» до військових автомобілів та зброї для Вермахту під час II світової війни, проаналізовано використання примусової робочої сили на заводах.

Ключові слова: Німеччина, «Фольксваген», примусова праця, А. Гітлер.

Розвиток автопрому – важлива складова соціально-економічної історії Європи ХХ ст. Одним з найбільших виробників автомобілів був і залишається німецький концерн «Фольксваген». Історії заснування концерну приділив увагу радянський дослідник Б.Є. Ланін [2]. Українські фахівці з економіки та менеджменту більше цікавляться сучасним станом та перспективами економічного розвитку концерну. Оскільки у вітчизняній історіографії проблема не знайшла належного висвітлення, одним з найважливіших джерел нашого дослідження є книга-хроніка, випущена самим «Фольксвагеном» [4].

На початку 1930-х років у Європі тривали пошуки технічних рішень для виробництва доступних невеликих автомобілів. Незабаром після приходу до влади Адольфа Гітлера, він зробив важливу для автомобілебудування в Німеччині заяву: «Кожному жителю Німеччини – свій власний автомобіль» і віддав наказ про державне фінансування автомобілізації та підтримки автомобільної промисловості. Отже, з лютого 1933 року в Берліні розпочинається розробка масового транспорту, що створило масу робочих місць для населення [2, с. 7].

17 січня 1934 року Фердинанд Порше подав до Міністерства транспорту Німеччини доповідну записку про створення німецького національного автомобіля. У записці містилося бачення «дуже практичного автомобіля, придатного для новоствореної мережі автомагістралей, нормального розміру і відносно легкої ваги, здатного перевозити чотирьох дорослих зі швидкістю 100 км/год.» [4, с. 6].

Цікаво, що Йозеф Ганц, головний редактор німецького журналу Motor-Kritik і автомобільний дизайнер, створив автомобіль під назвою «Травневий жук». У 1933 році Ганц представив модель «Superior», яка була побудована для компанії Standard. Це був автомобіль із заднім двоциліндровим двигуном, трубчастим шасі та незалежною підвіскою на чотири колеса. У рекламі Standard Superior вперше був використаний термін Volkswagen, що означає «народний автомобіль». Того ж року автомобіль був показаний на Міжнародному автосалоні в Берліні. Гітлеру сподобався «Superior», і керівництво компанії призначило Йозефа Ганца керівником програми Volkswagen. Однак він був євреєм, і скоро його арештувало гестапо – політична поліція, а документація на автомобіль з його будинку зникла. Компанії «Standart» заборонили використовувати слово «Volkswagen», а журнал «Motor-Kritik» оголосили «єврейською фальшивкою» [1]. Пізніше і назва, і основна концепція автомобіля перекочували до Porsche.

І вже 7 березня 1934 року Адольф Гітлер на міжнародній автомобільній виставці в Берліні зазначає свою ідею «народного автомобіля», який буде доступним для всіх і коштувати не дорожче 990 рейхсмарок [4, с. 6]. Вибір був зроблений на користь Рейхскомісії автомобільної промисловості (RDA), яка підписує контракт 22 червня 1934 року з бюро Фердинанда Порше на інженерне проєк-

тування автомобіля. Porsche хотів зробити автомобіль, який був би максимально дешевим і доступним для пересічного німця. Фюрер обіцяв, що німецьке суспільство перетвориться на так званий «фольксваген-соціалізм» [2, с. 8]. Інженери Porsche під керівництвом Фердинанда Порше зробили дуже багато роботи задля того, щоб домогтися всіх характеристик автомобіля, які замовив Гітлер, та при цьому щоб він був бюджетний, не дорожче 1000 рейхсмарок. Це було складне завдання.

Були проведені перші випробування, написані довгі звіти. Основна придатність автомобіля була доведена, але брак валюти та сировини підірвав перспективи прибуткового масового виробництва. Невирішеним залишалося і питання фінансування. З наближенням німецького нападу на сусідні країни, стало зрозумілим, що військова промисловість потребуватиме вантажівок більше, ніж «народних автомобілів». У 1937 році почалися випробування серії W30, під час яких 30 вантажівок пройшли загалом понад два мільйони кілометрів. 28 травня 1937 року DAF (Німецький трудовий фронт) заснував компанію «Volkswagen Deutschland GmbH». 16 вересня 1938 року компанію було перейменовано на «Volkswagenwerk GmbH».

У лютому 1938 року на ділянці на схід від Фаллерслебена на каналі Міттелланд розпочалося будівництво головного заводу. Від запланованого відкриття восени 1939 року завод мав на меті збільшити потужність до 150000 автомобілів у перший рік, 300000 – у другий і 450000 – у наступний. Середньострокова мета полягала у виробництві 1,5 мільйона «народних автомобілів». Кількість працівників також мала бути збільшена з 7500 до 14500, а потім до 21000. У будівництво заводу було інвестовано 172 млн. німецьких марок. Проте нестача робочої сили та сировини затримувала процес будівельних проєктів.

На публічній церемонії відкриття 26 травня 1938 року Гітлер назвав автомобіль Фердинанда Порше KdF-Wagen (на честь нацистського девізу «Kraft durch Freude» – «міць через радість»). Приблизно 50 тис. присутніх мали можливість побачити три типи автомобілів: седан, універсал і кабриолет. Поряд з масованою рекламною кампанією, DAF запустив план розстрочки для покупців KdF-Wagen: автомобілі можна було придбати, сплачуючи DAF щонайменше п'ять рейхсмарок на тиждень. Однак ця амбітна програма була ускладнена браком купівельної спроможності, і «Фольксваген» залишився недосяжним для багатьох промислових робітників. Зрештою, близько 336000 людей підписалися на програму заощаджень у розстрочку, що набагато менше, ніж передбачалося програмою масового виробництва [4, с. 10–11].

17 березня 1939 року відбувся публічний дебют KdF-Wagen на Міжнародній мотоциклетній та автомобільній виставці в Берліні, де він був представлений німецьким та міжнародним ЗМІ. Журналісти мали змогу провести тест-драйв автомобіля на будівельному майданчику сучасного заводу у штаб-квартирі компанії у Вольфсбурзі [4, с. 18].

З початком Другої світової війни виробництво «народних автомобілів» відходить на другий план: III Рейху потрібна зброя. 16 жовтня 1939 р. керівництво Volkswagenwerk GmbH на прохання Сил оборони підвищило статус заводу до «спеціального військового виробництва». Замовлено виробництво військових вантажівок Type 82 (Kubelwagen) та повнопривідних автомобілів Type 87. Завод сподівався налагодити серійне виробництво військових автомобілів [2, с. 11].

У червні 1940 року перші 300 жінок з Польщі прибули на головний завод, їх працю використовували на виготовленні дерев'яних танків (макетів для навчання). Польські жінки стали першою групою примусових робітниць, які зазнали дискримінації через обов'язкове отримання посвідчень особи, життя в закритих таборах, обмежену свободу пересування, несприятливі умови праці та заробітної плати. Позбавлені своїх прав, польки були підпорядковані виключно владі поліції.

3 серпня 1940 року на головному заводі починається виробництво VW 82 Kübelwagen, універсального автомобіля для військового використання. Прототипи і перші 25 VW 82 виготовлені на заводі Porsche в Штутгарті: відкритий бронетранспортер, військова версія седана KdF Wagen, що має дорожній просвіт 27,5 см і двигун об'ємом 1131 см³ потужністю 25 к. с.

У жовтні 1941 року перші 120 радянських військовополонених прибули на головний завод як примусові робітники. До кінця року прибуло ще 745 військовополонених. Через жорстке поводження прибулі військовополонені були вкрай ослаблені і не могли виконувати важку фізичну працю. Недоїдання та інфекційні захворювання призвели до 27 смертей до кінця року. Тих, хто захворів на тиф або був надто слабким, відправляли назад до таборів військовополонених Вермахту.

У серпні 1942 року робітники, прислані з концтабору Альбертсдорф за домовленістю з Адольфом Гітлером і Генріхом Гімлером і розміщені на території заводу, розпочинають роботи з розширення ливарного цеху легких металів. Щонайменше п'ятеро з 900 в'язнів гинуть. Міністр боєприпасів Альберт Шпеєр скасовує пріоритет воєнного будівництва і наказує депортувати в'язнів концтабору 4 жовтня 1942 року. У вересні на головному заводі розпочалося виробництво VW 166 – легкого бронетранспортера-амфібії з повним приводом [4, с. 20–24].

15 травня 1943 року 205 голландських студентів, засуджених до примусової праці за відмову присягнути на вірність німецьким окупаційним військам, прибули на фабрику. До весни 1944 року кількість голландських робітників зросла до 750. Голландців прирівняли до німецьких робітників у заробітній платі, умовах харчування та проживання. У жовтні прибув 1441 італійський солдат, депортований на примусові роботи. Це були солдати, інтерновані Німеччиною в Середземноморському регіоні після падіння Б. Муссоліні і перемир'я Італії з союзниками. Згодом привезли 200 італійських офіцерів. 13 жовтня положення статуту про Наглядову раду концерну було скасовано. Замість неї керувати компанією призначили Генріха Сімона, голову департаменту економічних підприємств DAF.

29 травня група з 300 євреїв з концтабору Аушвіц-Біркенау були доставлені на головний завод, щоб забезпечити робочою силою виробництво літаючих бомб. В'язнів під охороною есесівців розмістили в переобладнаних вбиральнях у сараї № 1 і призначили на конвеєр зі складання Fi-103. Наприкінці червня 1944 року їх перевезли до Тірцеле. 31 травня 1944 року, близько 800 в'язнів з концтабору Нойсенгамме прибули на будівництво бараків у Лагбергу. Вони були змушені виконувати фізично важкі земляні та будівельні роботи під наглядом охоронців СС.

20 і 29 червня 1944 р. в рамках операції союзників антигітлерівської коаліції «Арбалет», спрямованої на знищення виробничих потужностей нацистської Німеччини з виробництва зброї, 178 літаків здійснили важкі бомбардування, скинувши 401 тонну вибухівки і запалювальних бомб на ключові заводи. Пошкодження були значними і торкнулися всіх заводів та електростанцій. Серед загиблих знайшли тіла кількох іноземців, «страчених за мародерство» [4, с. 26–28].

У липні 1944 року угорські жінки-єврейки з Освенцима були привезені на завод штаб-квартири. У листопаді привезли групу єврейських жінок із Берген-Бельзена. У січні 1945 року на завод штабу були доставлені жінки-партизанки з Югославії. Жіноча трудова бригада належала до системи таборів-супутників концентраційного табору Ноєн Гаммель. Спочатку єврейські жінки працювали на лінії з виробництва мін Теллера. З листопада 1944 року ув'язнені також виробляли гранатомети Panzerfaust [4, с. 28]. Під час війни з конвеєра зійшли 55000 «кюбельвагенів» і 15 000 амфібій [2, с. 12].

У німців є стара приказка: «Все пройде, а правда залишиться». Отже, гітлерівські обіцянки «фольцваген-соціалізму» виявилися лише популізмом, як завжди трапляється з гаслами диктаторів. Замість доступного автомобіля для мільйонів німецьких робітників, концерн отримав військові замовлення, примусових робітників і врешті, невідворотне покарання у вигляді бомбардувань.

Відкривши для себе справжню ціну нацистської влади, робітники у Західній Німеччині після воєнного часу сподівалися в недалекому майбутньому стати законними власниками підприємств. Напівживі, вони працювали, розбираючи завали, ремонтуючи фабрики та будуючи виробничі системи. Нерідко вони працювали без оплати, намагаючись забути своїх колишніх роботодавців і найманих нацистських менеджерів [2, с. 16].

Видання об'єктивної, «без купюр» історії свого концерну свідчить, що його видавці, як і переважна частина німецького суспільства, визнали своє негативне минуле з нацизмом III Рейху, засудили та очистилися від нього.

Джерела та література:

1. Вюнш З., Володина Э. Volkswagen: легенда автопрома с темным прошлым. *Труд*. 2018. 22 червня (№ 25). С. 17.
2. Ланин Б. Е. Фольксваген меняет маски. Москва: Политиздат, 1971. 64 с.
3. Фердинанд Порше. *100 человек, которые изменили ход истории*. 2008. № 33. 31 с.
4. Volkswagen Chronicle – From the Beetle to a Global Player / Manfred Grieger. Wolfsburg: Volkswagen AG, 2015. 348 p.

Дар'я Кнуренко

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ У НІМЕЧЧИНІ НА ПІДТРИМКУ УКРАЇНИ (2014–2022 рр.)

У статті розглянуто особливості волонтерського руху на підтримку України у Німеччині, проаналізовано напрямки діяльності волонтерських організацій та ініціатив. Визначено, що волонтерський рух на підтримку України в Німеччині розгорнувся в 2014 р. та помітно активізувався з початком повномасштабного вторгнення.

Ключові слова: волонтерство, волонтерський рух, російсько-українська війна, Німеччина, тимчасово переміщені особи, тимчасовий захист.

Розвинений волонтерський рух – невід'ємна складова демократичного суспільства. Агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася у 2014 р. і триває понині, призвела до зародження волонтерського руху на підтримку нашої країни у світі, зокрема, в Німеччині. Серед його причин можемо виділити міцні волонтерські традиції у ФРН, наявність розвиненого громадянського суспільства у поєднанні з державною підтримкою, бажання підтримати європейський вектор зовнішньої політики України та зберегти мир у світі.

Мета статті – схарактеризувати особливості волонтерського руху в Німеччині на підтримку України (2014–2022 рр.).

На сьогодні розроблено наукове підґрунтя вивчення явища волонтерської діяльності. Австра-

лійська дослідниця Л. Локстоун вважає початком ґрунтовних досліджень волонтерської діяльності рубіж 1980–1990-х років [22, с. 8]. На сьогодні дослідниками розглянуто різні аспекти волонтерства як суспільного та соціально-економічного явища.

Українські дослідники І. Зверева, І. Чайка, О. Безпалько, Н. Заверіко, Н. Зімовець та інші займаються визначенням феномену волонтерства та волонтерів [1; 2; 13]. Класифікація різних видів волонтерської діяльності представлена у дослідженні М. Лещенко [3]. К. Павлюк визначив особливості сприйняття та власне волонтерської діяльності в Німеччині [5].

Іноземні дослідники та дослідницькі центри М. Шерадн [26], Європейський Волонтерський Центр [18], Х. Анхейер та Л. Саламон [25] займалися формулюванням визначення волонтерства та аналізом його сприйняття у різних країнах. При цьому приділялася увага місцю волонтерства в економічному житті [25]. Мотиви до заняття волонтерством досліджував Д. М. Трамбауер [27] та інші.

На сьогодні накопичено низку ґрунтовних досліджень, у яких схарактеризовано поняття «волонтерство», висвітлено його форми та напрямки діяльності. Здійснено класифікацію, визначено мотиваційні чинники до участі у волонтерській діяльності, особливості сприйняття та національні ознаки у різних країнах. Проте досі не було проведено спеціальне дослідження волонтерського руху в Німеччині на підтримку України, який зародився із початком російсько-української війни у 2014 р. і активізувався після початку повномасштабного вторгнення у 2022 р.

Волонтерський рух у Німеччині на підтримку України складається з двох етапів, які мають певні особливості: перший – з 2014 р. – до початку повномасштабного вторгнення Російського Федеративної Республіки, другий етап розгорнувся 24 лютого 2022 р. і триває понині.

На першому етапі визначальна роль у волонтерській підтримці України належала українській діаспорі у Німеччині, що у 2013 р. налічувала 123 тисячі осіб [11]. Її представники заклали підґрунтя для зародження розгалуженого волонтерського руху, адже, переймаючи менталітет країни свого перебування та бажаючи миру батьківщині, допомагали Україні навичками, знаннями та ресурсами.

Активізації волонтерського руху у Німеччині на підтримку України сприяли відомості про труднощі із забезпеченням армії необхідними для її функціонування ресурсами та проблемами в організації їх виробництва, постачання та розподілу; прагнення допомогти постраждалим від російської агресії на Донбасі та вимушеним переселенцям [11].

Найактивніші напрямки розвитку волонтерського руху за межами України на цьому етапі полягали переважно у зборі гуманітарної допомоги, допомозі українській армії (збір харчів, теплих речей та амуніції, ліків); допомозі військовим госпіталям та лікарням. Спочатку волонтери-діаспоряни діяли порізно, допомагаючи здебільшого рідним та знайомим, але згодом стали об'єднуватися задля більш масштабної діяльності. До них долучалися німці та представники інших національностей, які мешкають у ФРН. Так, О. Рабінович, яка проживає у Німеччині, але має родинні зв'язки з Україною, почала займатися волонтерською допомогою нашої країні у 2014 р. У 2019 р. вона згадувала: «Кожен з волонтерів спочатку йшов своїм шляхом. Люди купували і пересилали речі кожен по своїх каналах. Згодом волонтери стали контактувати один з одним через фейсбук, координувати свої дії та об'єднуватися у групи та спілки для більш цілеспрямованої закупівлі і доставки необхідних на даний момент речей в армійські підрозділи і шпиталі, допомозі дітям, хворим та бідним українцям» [12]. Волонтерка М. Макколкін-Бойтлер, яка проживає в Німеччині з 2000 р., згадує, що у 2014 р. збирали гуманітарну допомогу, відправляли до України, а до Німеччини везли на продаж гільзи, розписані фарбами речі, прикраси на продаж, щоб купити чергову партію гуманітарної допомоги для України [6].

До таких волонтерських спільнот, зокрема, належать:

– «Франкфуртський обоз» – група, яка займається збором та надсиланням гуманітарної допомоги Збройним Силам України та лікарям [23].

– «Німецько-український обоз плюс місто Маргбург» – допомагає біженцям, пораненим, людям, які потребують опіки, дітям з потерпілих у результаті війни регіонів, збирає гуманітарну допомогу, перевозить та надсилає її до різних міст України. Волонтери організації знаходяться як в Німеччині, так і в Україні [17].

– «Допомога дітям Україна: Рейн-Неккар для Новограда-Волинського» – об'єднання, яка займається організацією дозвілля та добробуту молоді, переважно з Новоград-Волинського, а також навчальних заходів та надсилання гуманітарної допомоги до України [21].

– «Асоціація Humanitas Ukraine» – волонтерська організація Гамбурга, яка працює у соціальній сфері: займається збором та надсиланням гуманітарної, технічної допомоги для шкіл, шпиталів та дитячих садків, а також організацією культурних і просвітницьких подій [20].

Організації такого типу часто носять локальний характер та цілі, наприклад, допомога конкретній групі ризику представниками одного міста. Так, організація «Help Base», розташована у місті Бремен, налічує 300 добровольців, які займаються допомогою біженцям, здебільшого матеріально: наданням безкоштовного одягу, взуття, їжі, техніки, постільної білизни, рушників, рюкзаків для дітей. Важливою частиною роботи є й інформаційна підтримка: одна з команд веде 14 інформаційних чатів на такі теми, як медицина, діти, навчання, житло, домашні тварини, гуманітарна допомога, перевезення, одяг, курси німецької мови, психологічна допомога, інваліди [6].

Слід відзначити, що німецькі волонтерські організації, які розгорнули допомогу Україні у 2014 р., продовжували нею займатися й після Мінських угод та тимчасового припинення «гарячої» фази конфлікту. Серед форм їх діяльності на цьому етапі найбільш поширеними були збір коштів, часто у людних місцях чи під час різних заходів; збір речей; довозення зібраної допомоги; відвідування поранених у лікарях. Втім, їхня активність дещо зменшилася.

На другому етапі, який розгорнувся після 24 лютого 2022 р., відбувається піднесення волонтерського руху на підтримку України. Відтепер ще одним вагомим його напрямком є підтримка тимчасових переселенців, а волонтерські ініціативи супроводжуються потужною гуманітарною політикою уряду ФРН.

Волонтерка «Help Base» М. Маколкін-Бойтлер, яка займалася допомогою Україні з 2014 р., засвідчує, що після початку повномасштабного військового вторгнення рух на підтримку нашої країни у Німеччині набув значно більших масштабів. Відтепер до їхньої діяльності додалася підтримка біженців, причому не тільки матеріальна, але й сприяння в адаптації, інформаційний супровід тощо. Вона наголошує, що як самі німці, так і емігранти з інших країн активно долучаються до волонтерського руху на підтримку України [6].

Респондентка N, яка виїхала з міста Чернігів у березні 2022 р., долучилася до організованих Help Base екскурсій, інформаційних чатів та культурних проєктів [7]. Вона відзначила корисність подібних заходів для інтеграції, підтримки контактів з іншими біженцями, налагодження зв'язків із місцевим населенням. Окрім того, N зазначила, що Help Base займалися організацією поселення біженців, пропонували безкоштовні заняття йогою, проводили волонтерські ініціативи зі збору речей, допомагали з організацією харчування для дітей, з придбанням необхідних речей, організовували святкові заходи.

Вагомою є фінансова підтримка. За даними Німецького центрального інституту соціальних проблем (DZI), з початку повномасштабного вторгнення Росії за перші три місяці (до червня 2022 р.)

громадяни Німеччини пожертвували Україні 812 мільйонів євро, що є максимальною номінальною сумою пожертвувань з часів Другої світової війни [4].

За даними фандрейзингової платформи UNITED24, створеної за ініціативи Президента України, за перші два місяці її роботи донори з усього світу зробили благодійні внески на загальну суму 62 864 493 доларів. При цьому більшість пожертв від громадян Німеччини (65% пожертв) спрямовані на медичні потреби, у порівнянні з 40% пожертв громадян США та 15% пожертв громадян України, які у першу чергу жертвують на оборону та розмінування (50% та 70% пожертв відповідно) [9].

Велику роль у зборі та надіслані гуманітарної допомоги відіграють церква та соціально спрямовані організації. Допомога часто носить інформаційний та матеріальний характер. Так, наприклад, Українська греко-католицька парафія та німецький деканат Української Православної Церкви КП об'єднують українців за кордоном не тільки для богослужінь: під кураторством отця Петра Боканова віруючі навідують поранених у військовому шпиталі Кобленца, забезпечують їжею, організують дозвілля [12].

Євангелістська Рейнська Церква збирає натуральні пожертви, створює біржі житла для біженців, співпрацює з іншими благодійними організаціями та школами. Так, у 2022 р. вона разом з гімназією імені Мартіна Бутцера влаштувала благодійний забіг для України й збрала 29000 євро на потреби українських біженців [14].

У деяких випадках церква надає тимчасове житло: молодіжний замок Гогензолмс, спонсором якого є Євангелістська церква Гессена і Нассау (EKHN), наразі прихистив понад 50 біженців з України [28].

Активною є католицька церква. Наприклад, парафія Св. Петра і Павла у Велені, Рамсдорфі та Хохморі допомагає збором грошей для колег з Долгобичува Люблінського повіту на сході Польщі, які опікуються українцями, адже місто є одним із кількох центрів первинного прийому українських біженців Католицька лікарня Алексіанер, лікарня Антоніус у Гронау та лікарня Клемен у Мюнстері збрали ліки, перев'язувальні матеріали та медичний захисний одяг загальною вартістю понад 23000 євро для двох клінік у Києві та Харкові [15].

Інколи різні конфесії об'єднують зусилля, як у випадку з центром допомоги єврейсько-християнській співпраці в Бонні. Внаслідок співпраці Євангельської церкви, єврейської громади та Товариства християнсько-єврейської співпраці (GCJZ) було відкрито місце зустрічі для біженців з України в громадському центрі Лукаскірхе в м. Бонн-Кастель [10].

Церковні громади займаються культурно-просвітницькою діяльністю. Так, Фонд екстрених консультацій Євангельської церкви Рейнської області видав ілюстровану книгу для дітей «Андрій у безпеці» про хлопця з Києва, який після початку російського повномасштабного вторгнення потрапив до Німеччини. У тексті консультанта з надзвичайних ситуацій Г. Каруца та ілюстраціях Лаури із Зіпена розповідається про жахи, тривогу, небезпеку та втому, але також надію, що переживають і відчувають діти з України [16].

Червоний хрест надає гуманітарну та грошову допомогу, невідкладну медичну допомогу, евакуацією населення [24]. Починаючи з 24 лютого 2022 р., організація активно допомагає людям, які вимушені виїхати за межі України. На контрольно-пропускних прикордонних пунктах як в Україні, так і в Польщі, Молдові та Румунії були розгорнуті штаби та волонтери надавали як гуманітарну, так і психологічну допомогу.

У Німеччині Червоний Хрест займається підтримкою громадян України, які перебувають під тимчасовим захистом: організує соціальні універмаги, роздачу безкоштовної гуманітарної допо-

моги та, у деяких випадках, надає житло. Опитані респонденти (було зафіксовано 11 інтерв'ю осіб, які виїхали з України після 24 лютого 2022 р. та нині перебувають під тимчасовим захистом Німеччини) вказують на допомогу Червоного Хреста на пунктах прибуття, наприклад, на залізничних станціях.

У Бременській окружній асоціації Німецького Червоного Хреста наразі функціонує притулок для надзвичайних ситуацій, розрахований на 95 осіб. Облаштовують ще один аварійний притулок та місця проживання. Допомагають речами, особливо для дітей, а у консультаційному центрі біженці з України отримують щодо пошуку житла та соціальних виплат, вивчення мови, відвідування школи, роботи. Зі спеціалістами-консультантами можна зв'язатися через додаток tbeon (доступний у Google Play і Apple Store). Крім того, Німецький Червоний Хрест навчає всіх співробітників і волонтерів у сфері міграційної роботи з урахуванням поточної правової ситуації та умов прийому.

Опитані респонденти відзначають значну підтримку з боку самої держави (соціальні виплати та соціальне страхування, відповідно до Закону про допомогу шукачам захисту) або, починаючи з 1 червня 2022 р., гроші від центру зайнятості (для працездатних) або від служби соціального забезпечення (для обмежено працездатних та тих, хто отримує пенсію за віком), так і значну кількість волонтерів та волонтерських ініціатив.

Респонденти, зокрема, згадують про Tafel. Це некомерційна організація в Німеччині, понад 960 точок якої збирають у магазинах і у виробників надлишкові продукти харчування і регулярно розподіляють їх серед понад 1,6 мільйона людей по всій країні. Ці товари передаються безкоштовно або за символічну плату. Українські біженці можуть отримувати безоплатні або ж дуже дешеві продукти харчування у цій мережі на регулярній основі.

Респонденти, які опинилися у Німеччині у якості вимушених переселенців, розповідають як про незалежних волонтерів-перекладачів, які допомагають у адміністративних установах, при реєстрації, при отриманні соціальної допомоги, так і просто небайдужих людей, які жертвують меблі та побутові речі, сусідів з німецької сім'ї, що також допомагають і речами, і їжею, чи добровольців, які допомагають знайти житло. Створено декілька сайтів, серед яких UnterkunftUkraine [29], що поєднують українців в Німеччині з приватними особами, які бажають їх прихистити.

Набули поширення приватні ініціативи бізнесу, як-от програма Hotel Swaps [19], що надає українцям можливість безкоштовно провести п'ять ночей у готелях Hilton, Radisson, Hyatt та інших, чи акція окремого готелю у Бонні, що надав біженцям безкоштовні кімнати.

Фотографиня Барбара Донаубауер присвятила окрему виставку українським біженцям. Мета виставки – привернути увагу німецького суспільства до війни в Україні, зробити так, щоб історії українських біженців були почуті.

Варто зазначити, що і самі українці намагаються брати активну участь у підтримці батьківщини з-за кордону, у першу чергу шляхом збору гуманітарної допомоги, пожертв на українську армію, організацію благодійних подій та ярмарок.

В цілому, було помічено тенденцію більшої активності волонтерських організацій та українських біженців у великих містах, таких, як Мюнхен. Наприклад, вимушені переселенки, що опинилися у цьому місті, розповідають, що більша частина їх оточення займається тим чи іншим видом громадської діяльності: беруть участь та організовують мітинги, благодійні концерти відомих гуртів, займаються продажем українських товарів, зокрема, на різдвяному ярмарку, частина виручки з яких йде на потреби ЗСУ, плетуть шкарпетки для військових тощо. Цей феномен пояснюється більш доступною самоорганізацією та готовністю міського управління співпрацювати з активістами [8].

Частина вимушених переселенців їде до Німеччини до родичів або ж знайомих-експатів, адже знання мови та досвід допомагають пройти всі етапи реєстрації та облаштування набагато швидше. Втім, ті, хто прибув до Німеччини без знання мови і не має знайомих, не залишається наодинці з системою, а має підтримку волонтерів. Українці відзначають, що бачили тільки доброзичливе ставлення з боку німецького суспільства, а про якісь прояви негативу знають лише на рівні чуток.

Таким чином, зародження і розвиток волонтерського руху в Німеччини на підтримку України почалося у 2014 рр. Значну роль у цих процесах відіграли представники української діаспори. Наступний етап розпочався після початку повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 р. Цей етап характеризується активністю більшої кількості як громадян ФРН, так і українців, які знайшли тут тимчасовий захист і долучилися до волонтерського руху, а також розширенням сфер діяльності волонтерів. Потужні масштаби руху на підтримку України у Німеччині значною мірою пов'язані з наявністю традицій та досвіду волонтерства, наявністю розгалуженої системи волонтерських організацій та державною політикою, спрямованою на підтримку волонтерства.

Джерела та література:

1. Волонтерское движение: опыт, проблемы, перспективы: Рабочие материалы семинара. Киев, 2000. 60 с.
2. Волонтерство. Порадник для організатора волонтерського руху /Укл. Т. Л. Лях, авт. кол.: О.В. Безпалько, Н.В. Заверіко, І.Д. Зверева, Н.В. Зімовець та ін. Київ: ВГЦ «Волонтер». 2001. 176 с.
3. Лещенко М. Волонтерська діяльність під час військових подій в Україні і світі: магістерська дисертація. Рукопис. Київ, 2018. URL: <https://cutt.ly/99hactC>
4. Ми допомагаємо допомагати – збір коштів для народу України. [2022]. URL: <https://cutt.ly/q9hTljw>
5. Павлюк К. Волонтерський рух: зарубіжний досвід та вітчизняні практики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 13–14. С. 87–93.
6. Свідчення Маколкін-Бойтлер М. О. 1975 р. н. Записано 12.07.2022. З особистого архіву.
7. Свідчення N 13.08.1969 р. н. Записано 5.07.2022. З особистого архіву.
8. Свідчення R 13.08.2004 р. н. Записано 18.12.2022. З особистого архіву.
9. Симонова А. Найбільше пожертв – на оборону. На що частіше перераховують гроші іноземці через UNITED24. URL: <https://cutt.ly/Q4IAKIE>
10. Спонсорство та допомога дітям та молоді-біженцям з України [2022]. URL: <https://bonn-evangelisch.de/inhalt/gebet-fuer-frieden>.
11. Українська діаспора. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://cutt.ly/A9ha8k1>
12. Український волонтерський рух у Німеччині очима волонтерки. *Український інфоportal у Німеччині*. 23.07.2019. URL: <https://cutt.ly/S9hfVmJ>
13. Чайка Ю. Волонтерство: сутність феномена та особливості його функціонування в сучасній Україні. URL: <https://cutt.ly/19hp8JI>
14. Як протестантська школа допомагає українським біженцям. Evangelische Kirche. 2022. URL: <https://cutt.ly/X9hR8aH>
15. Alexianer und St. Antonius-Hospital gronau engagieren sich für Ukrainische Kliniken FÜR UKRAINISCHE KLINIKEN [Орден Алексіян та шпиталь Св. Антонія допомагають українським лікарням]. 3.03.2022. URL: <https://cutt.ly/D9hUI9U>
16. Bilderbuch zum Ukraine-Krieg: «Andriy ist in Sicherheit» [Ілюстрована книга про війну в Україні: «Андрій у безпеці»]. [2022]. URL: <https://cutt.ly/C9lrkuf>
17. Deutsch-Ukrainische Verein Marburg OBOZ PLUS. [Програма «Deutsch-Ukrainische Verein Marburg OBOZ PLUS»]. URL: <http://www.oboz-plus.de/index.php/de>
18. European Volunteer Centre INVOLVE (Involvement of third country nationals in volunteering as a means of better integration): final project report. 2006. URL: <https://cutt.ly/Q9harSc>

19. Hotel Swap [Програма «Обмін готелем»]. URL: <https://www.hotelswaps.com/>
20. Humanitas-Ukraine Verein. [Програма «Humanitas-Ukraine Verein»]. URL: <http://humanitas-ukraine.de>
21. Kinderhilfe Ukraine Rhein Neckar für Novograd-Volynskij e.V. [Допомога дітям України: Рейн-Неккар для Новограда-Волинського]. URL : <http://www.kinderhilfe-ukraine-rhein-neckar.de/impressum/index.html>
22. Lockstone, L. Managing the Volunteer Workforce: Flexible Structures and Strategies to Integrate Volunteers and Paid Workers: the thesis for the degree of PhD. 2004. 443 p.
23. OBOZ – humanitaire hilfe für die Ukraine E.V. [Програма «OBOZ – humanitaire hilfe für die Ukraine E.V.»]. URL: <http://oboz-ev.de/de>
24. Rotes Kreuz in Deutschland [«Червоний Хрест у Німеччині»]. URL : <https://www.drk.de/>
25. Salamon, M., Sokolowski, S., Haddock, M. Measuring the economic value of volunteer work globally: concepts, Estimates, and a roadmap to the future. Annals of Public and Cooperative Economics. 2011. 217–252 с.
26. Sherraden, M.S. Effects of International Volunteering and Service: Individual and Institutional Predictors. 2008. № 19. С. 395–421.
27. Trumbauer Jean Morris Sharing the Ministry: A practical guide for transforming Volunteers into Ministers. NYC, 1995.
28. Ukrainische Flüchtlinge finden in Hohensolms eine Unterkunft [Українські біженці знайшли житло в Гозензольмі]. Evangelische Kirchein Hessen und Nassau. 2022. URL: <https://cutt.ly/Y9hUZJl>
29. Unterkunft Ukraine [Програма «Проживання українців»]. URL: <https://unterkunft-ukraine.de/>

Анна Лабенок

ПРАВОВЕ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОСОЮЗУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ОГЛЯД

У статті розглянуто ключові положення правового та інституційного забезпечення спільної зовнішньої політики та політики безпеки Євросоюзу. Проаналізовано зміст деяких нормативних актів, що регулюють зовнішню й безпекову політику та роль, яку відіграють відповідні інститути Євросоюзу у процесі її реалізації.

Ключові слова: Європейський Союз, спільна зовнішня та безпекова політика, Європейська Рада, Європейський парламент, Високий представник Союзу з питань закордонних справ та політики безпеки, Європейська служба зовнішньої діяльності.

Постановка проблеми. Європейський Союз – це унікальне міждержавне інтеграційне об’єднання, яке має досить потужну правову базу та складну інституційну структуру щодо регулювання різних сфер. Сучасні виклики, що виникають на територіальному просторі Європейського Союзу (далі – Євросоюзу), вимагають активного та оперативного застосування механізмів, які гарантують країнам-членам безпеку та сприяють виробленню спільної мирної зовнішньої політики. Особливо це актуально в теперішній час, оскільки на території Європи, а точніше в Україні йде війна, яку розв’язала своїми агресивними діями Російська Федерація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми еволюції та змісту спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу в останні роки знаходяться у полі зору представників української

наукової думки, таких як, Ю. Битяк, А. Мартинов, А. Черниш, В. Шатун, В. Шамраєва, І. Яковюк й інші. Водночас статус кандидата до Євросоюзу, який Україна отримала у 2022 році та воєнний стан, що діє в нашій державі більше року, детермінує необхідність вивчення досвіду реалізації зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу, оскільки остання є необхідною умовою забезпечення суверенітету та територіальної цілісності країн-членів.

Метою статті є дослідження правових та інструкційних аспектів спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу на сучасному етапі її реалізації.

Виклад основного матеріалу. Процеси, пов'язані з формуванням зовнішньої політики та політики безпеки Євросоюзу є частиною загальної історії європейської інтеграції. Її зародки виникли в період формування в країнах Європейської Спільноти засад Європейської політичної співпраці (1970 р.). Основні аспекти політичної співпраці створювались, змінювались та вдосконалювались починаючи з моменту виникнення Європейського об'єднання з вугілля і сталі й тільки у 1992 році вона набула юридичного затвердження у «Договорі про Європейський Союз» (Маастрихтський договір). У ст. 42 цього договору зазначено, що «спільна політика безпеки й оборони є складовою частиною загальної зовнішньої політики та політики безпеки» [1]. Починаючи з 1992 року спільна зовнішня й безпекова політика відбивала інтереси Євросоюзу на європейському та інших континентах. Отже, у «Договорі про Європейський Союз» було юридично оформлено сутність та засади спільної зовнішньої та безпекової політики як одного із ключових напрямів діяльності Євросоюзу (її певний час називали «другою опорою ЄС»).

У ст. 26 «Договору про Європейський Союз» Європейська рада (далі – Єврорада) наділяється повноваженнями щодо створення та реалізації спільної зовнішньої й безпекової політики. Упродовж цього Єврорада є відповідальною також і за формування стратегічних цілей, загальних принципів зовнішньої політики Євросоюзу. Слід зазначити, що прийняття рішень Єврорадою у сфері спільної зовнішньої та безпекової політики повинно здійснюватися одностайно, тобто увесь її склад зобов'язаний голосувати «за». Відповідно до Амстердамського договору, підписаного у 1997 році, Єврорада була наділена повноваженнями визначати основні напрями спільної зовнішньої й безпекової політики, у тому числі з питань, які мають оборонне значення. Поряд зі «спільними діями» і «загальними позиціями» країн-членів було введено практику вироблення «спільних стратегій» Євросоюзу. Окрім того у Євросоюзі з'явилась нова посада – це Високий представник ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики [2]. Підписання Лісабонського договору (2007 р.) стало новим етапом у розвитку спільної зовнішньої й безпекової політики. У цьому нормативному акті держави-члени відмовилися від архітектури «опор» та об'єднали усі види зовнішніх політик в єдину (унітарну) систему принципів, цінностей та цілей [3]. Отже, положення даних договорів визначають Єврораду ключовим інститутом Євросоюзу у сфері спільної зовнішньої й безпекової політики, оскільки вона здійснює політичну координацію та контроль цього європейського об'єднання.

Наступним інститутом Євросоюзу, діяльність якого стосується зовнішньополітичних та безпекових питань, є Рада міністрів. Цей інститут на рівні міністрів закордонних справ визначає ключові елементи зовнішньої та безпекової політики та формує механізм її здійснення згідно з настановами, які поступають від Євроради.

Стратегічні та поточні завдання з безпосередньої реалізації спільної зовнішньої й безпекової політики покладаються на Високого представника, який своєю чергою очолює Європейську служ-

бу зовнішньої діяльності. Цей орган іноді називають «Євросоюзівське міністерство закордонних справ». Лісабонським договором (2007 р.) компетенція Високого представника з питань спільної зовнішньої та безпекової політики була розширена шляхом надання йому повноважень, якими наділявся до того часу заступник голови Європейської комісії, що опікував зовнішні зносини. Ст. 36 «Договору про Європейський Союз» передбачає, що Високий представник співпрацює з Європейським парламентом з ключових напрямів спільної зовнішньої та безпекової політики та двічі на рік звітує перед ним з питань, що входять в його компетенцію [1]. Доцільно згадати й про Європейську службу зовнішньої діяльності, яка істотно сприяє діяльності Високого представника. Дана служба знаходиться у тісній взаємодії з дипломатичними службами держав-членів і складається з посадових осіб компетентних служб Генерального секретаріату Євросоюзу та Єврокомісії, а також з персоналу, відрядженого національними дипломатичними службами. Основні організаційні питання та функції Європейської служби зовнішньої діяльності визначаються у рішеннях Євросоюзу. Слід мати на увазі, що Європейська служба зовнішньої діяльності сприяє підтримці Високого представника під час виконання останнім обов'язків Голови Ради ЄС з реалізації стратегічних завдань зовнішньої та безпекової політики.

Європейський парламент (далі – Європарламент) дає рекомендації Раді Євросоюзу та Високому представнику з питань зовнішньої політики та безпеки. Для забезпечення належного рівня зовнішньої та безпекової політики у Європарламенті утворено такі комітети: комітет у закордонних справах та його два підкомітети (з питань безпеки та оборони та з питань прав людини), комітет з питань міжнародної торгівлі та комітет з питань розвитку. Важливим у цьому напрямі залишається рольове значення й міжпарламентських делегацій, наприклад Парламентської Асамблеї ЄВРОНЕСТ, яка об'єднує європарламентарів та членів парламентів країн Східного Партнерства.

Кращому розумінню сутності безпекової політики Євросоюзу, на наш погляд, сприяє з'ясування його відносин з НАТО. Важливою складовою цих взаємин є Спільна декларація Євросоюзу і НАТО (2016 р.), яка окреслює сім сфер співпраці, зокрема: 1) протидія гібридним загрозам; 2) військова співпраця; 3) кібербезпека та оборона; 4) оборонні спроможності; 5) оборонна промисловість та розробки; 6) спільні навчання; 7) підтримка країн-партнерів Євросоюзу на Сході та на Півдні у розбудові їхніх можливостей.

Необхідно також згадати і про програму PESCO (Постійне структуроване співробітництво), в якій беруть участь 25 держав-членів Євросоюзу та яка спрямована на тіснішу співпрацю у сфері безпеки й оборони в рамках глобальної стратегії Євросоюзу у зовнішній та безпековій політиці. У перспективі PESCO має шанси стати інструментом з підтримки спільної політики безпеки й оборони Євросоюзу, оскільки сприяє регулярному підвищенню оборонних бюджетів та реалізації спільних безпекових проєктів, які спрямовані на спільне оборонне планування та тренування військових сил [4].

На підставі викладеного вище слід сформулювати такі **висновки**: по-перше, спільна зовнішня та безпекова політика Євросоюзу врегульована установчими договорами, зміст яких значною мірою гарантує країнам-членам державний суверенітет та територіальну цілісність; по-друге, вона переживає активний період трансформації та пошуку альтернатив для повноцінного захисту інтересів країн-членів об'єднання у зв'язку з появою нових загроз та викликів; по-третє, згадана політика реалізується наднаціональними інститутами та агенціями Євросоюзу, а також дипломатичними службами країн-членів і спрямована на стабілізацію відносин як у середині об'єднання, так у відносинах з країнами партнерами та міжнародними організаціями.

Джерела та література:

1. Договір про Європейський Союз: міжнародний документ ЄС від 07.02.1992. URL : https://ips.ligazakon.net/document/mu92338?ed=1992_02_07
2. Амстердамській договір: міжнародний документ Євросоюзу від 02.10.1997 URL : https://studies.in.ua/pravo_es-shporu/2457-rol-amsterdamskogo-dogovoru-1997-r-v-evolyucyi-yes.html
3. Лісабонська угода про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти: міжнародний документ Євросоюзу від 13.12.2007. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
4. Постійне структурне співробітництво (PESCO): проект Євросоюзу від 13.11.2017. URL : https://www.eeas.europa.eu/node/34347_en

Павло Нагорний

ВПЛИВ КОНСТИТУЦІЇ 1822 РОКУ НА ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТІЇ В ПОРТУГАЛІЇ

У статті здійснено історико-правовий аналіз Конституції Португалії 1822 року. Проаналізовано роль досліджуваної Конституції у процесах демократизації португальського суспільства.

Ключові слова: Португалія, Конституція 1822 року, демократія, конституційна монархія, Кадіська конституція, конституціоналізм.

Важливою віхою в історії португальського конституціоналізму є прийняття Конституції 1822 року, положення якої є одними з найліберальніших в історії Португалії. Відповідно, дослідження зазначеної Конституції необхідне для глибшого розуміння основ як португальської, так і загальноєвропейської демократії. Водночас тогочасній історії Португалії приділяється недостатня увага у вітчизняній історичній науці. Зазначене зумовлює актуальність даного дослідження.

Проблема впливу Конституції 1822 року на становлення демократії в Португалії досить ґрунтовно досліджена португальськими вченими. Так, варто відзначити роботи О. Мартінса, Ж. Е. Сарайва, М. Амарала, А. Ріверо, Е. Курріто та інших. Серед радянсько-російських істориків становлення португальського конституціоналізму першої половини XIX ст. досліджували А. П. Черних, К. В. Ковальов, Г. Н. Андрєєва, Г. І. Кутирьов та інші. Проте в українській історіографії зазначена проблема розглядалася досить побіжно. Слід назвати праці А. І. Ірклієнка, А. Ю. Мартинова, І. Є. Підберезних. Таким чином, маємо підстави вважати, що аналіз впливу Конституції 1822 року на формування демократії в Португалії не є вичерпним, відтак, потребує подальших досліджень та узагальнень.

Отже, мета даної статті полягає в аналізі ролі Конституції Португалії 1822 р. у процесах демократизації португальського суспільства.

Безпосереднім результатом революційних подій 1820–1822 років у Португалії стало прийняття Конституції Португалії 1822 року (повна назва – Політична Конституція Португальської Монархії) [7, с. 545]. Затвердження даного закону знаменувало перехід від абсолютизму до конституційної монархії. І хоча Конституція діяла протягом досить обмеженого часу (1822–1823 рр. та 1836–1838 рр.) [5, с. 30], її прогресивне значення для формування португальського демократичного суспільства не підлягає сумніву. Водночас для кращого розуміння суспільно-політичних змін, що супроводжували

прийняття Конституції, необхідно звернутися до історичної ситуації, що склалася напередодні затвердження даного закону.

На початку XIX ст. Португалія, як і більшість інших країн Західної та Південної Європи, потрапила до виру наполеонівських війн. Ще з 1793 р. вона входила до антифранцузьких коаліцій, однак після підписання сепаратного миру між Іспанією та Францією виникла реальна загроза захоплення Наполеоном території Португалії. Відповідно, королівська сім'я та двір евакуювалися до Бразилії. Але Наполеону не вдалося захопити Португалію, адже португальський народ чинив постійний супротив наполеонівським військам на Піренейському півострові [2; 6, с. 220–221].

Результатом спільних дій європейських держав проти Франції, як відомо, стала перемога над Першою Французькою імперією, однак постійні війни вкрай негативно впливали на економічне становище в Європі. Виключенням не стала й Португалія. Зростали економічні проблеми та політична нестабільність, викликана відсутністю монарха на материку. До того ж, поширення набували демократичні ідеї, принесені з революційної Франції, а також із сусідньої Іспанії. У результаті всі перелічені фактори вилилися в Португальську революцію 1820 р., під час якої повстали артилерійські полки в Порту та Лісабоні і, як наслідок, до влади прийшла хунта (жунта). Тимчасовий уряд скликав загальнопортугальські кортеси, які розробили текст майбутньої Конституції, сформованої на демократичних засадах. 1 жовтня 1822 р. король Португалії Жуан VI, який нещодавно повернувся з Бразилії, присягнувся дотримуватися положень Конституції [2; 6, с. 220–221; 8].

Конституція Португалії 1822 року була розроблена під значним впливом та з урахуванням досвіду іспанської Кадіської конституції 1812 р., а також Конституції Франції 1791 р. [4, с. 114–120; 6, с. 220–221; 7, с. 545]. Основні положення досліджуваної Конституції викладені в преамбулі та 6 розділах (240 статей), які присвячені таким основним питанням: особисті права та обов'язки громадян, загальна характеристика португальської держави (територія, релігія, правляча династія), принципи функціонування законодавчої влади, принципи функціонування виконавчої влади короля, принципи функціонування судової влади, адміністративне та економічне управління [1].

Досліджуючи зміст окремих розділів та статей Конституції, можна дійти висновку щодо їх демократичного характеру та гуманістичної спрямованості. Так, в I розділі Конституції визначені основні права і свободи людини та громадянина: захист від неправомірного арешту (ст. 4), недоторканість особистого помешкання окрім як за судовим рішенням чи за законом (ст. 5), захист приватної власності (ст. 6), свобода думки, слова і печаті (крім релігійних питань; ст. 7-8), рівність перед законом (ст. 9), недопустимість жорстоких покарань (ст. 12) [1]. Слід зазначити, що означені норми сформувалися під впливом популярних на європейському континенті ідей демократично-правових перебудов застарілих феодально-монархічних порядків. Зокрема, наприклад, текст норм про захист приватної власності, свободу думок і висловлювань в Конституції майже дослівно повторює відповідні положення французької Декларації прав людини і громадянина [4, с. 110–114], а зміст статей про обов'язки всіх громадян узгоджується із ст. 6-9 Кадіської конституції [3].

У II розділі Конституції визначаються підвалини державного устрою країни. Ст. 20 встановлює перелік територіальних володінь Португалії в Європі, Америці, Африці та Азії, причому передбачається можливість подальшого їх розширення. В ст. 21-23 регламентується статус громадянина Португалії. Ст. 25 визначає єдину релігію португальського народу – римо-католицьку, хоча і допускається можливість сповідання іноземцями своїх релігій. У ст. 26 встановлюється важливий принцип народного суверенітету, хоча і в обмеженому вигляді («суверенітет в основному належить нації»). Нарешті в ст. 30 закріплюється класичний поділ влади на три гілки [1]. Таким чином, визначені в

цьому розділі засади державного устрою є достатньо ліберальними навіть у порівнянні з іншими тогочасними конституціями (так, португальська Конституція не визнає підставою втрати громадянства присудження тілесного покарання, як у Кадіській конституції [3]), а декларування поділу влади на три незалежні гілки є безумовним успіхом у демократизації португальського суспільства.

В III-VI розділах деталізуються права та обов'язки представників кожної з трьох гілок влади. Законодавчу владу реалізували виборні однопалатні кортеси, перевибори до яких здійснювались кожні 2 роки (ст. 41). Виборче право мали всі чоловіки старше 25 років, які мали достатньо коштів, щоб забезпечити власне існування (ст. 33). Виборчого права позбавлялися представники релігійних та державних установ, слуги, а також всі неграмотні особи (ст. 33-34). Слід зауважити, що останнє обмеження було досить суттєвим, адже на той час понад половина населення Португалії не вміли читати та писати. До повноважень обраних кортесів входило: видання законів, визнання королівського принца спадкоємцем престолу, підтримка вступу до військових та торговельних союзів, визначення фіскальної, грошової політики тощо (ст. 102-103). Король не міг бути присутнім на засіданнях кортесів (ст. 91), а також мав право лише відкладального вето (ст. 110). До прав та обов'язків короля також відносилось: прийняття та оприлюднення законів, призначення державних службовців, послів, командувачів збройних сил (однак сам керувати збройними силами не міг), помилування правопорушників, проголошення війни та миру (ст. 123). Утримання королівської сім'ї здійснювалося за рахунок асигнувань, виданих кортесами (ст. 136). Конституцією також передбачалося створення Державної ради як консультативного органу для короля (ст. 162-170). Судова влада, за Конституцією, належала виключно судам (ст. 176), причому передбачалося створення окремих кримінальних та цивільних судів (ст. 177). Посада судді була виборною (ст. 178) і вимагала наявності громадянства та юридичної освіти (ст. 182). Передбачалася ротація суддів кожні три роки (ст. 185) [1].

Аналіз особливостей державного устрою, визначених Конституцією в розділах III-VI підтверджує ліберально-демократичний характер розробленого Основного закону держави. Так, загальне виборче право для чоловіків, проголошене в Конституції Португалії 1822 року, передбачалося лише найрадикальнішою «якобінською» конституцією серед французьких конституцій часів Французької революції [4]. Водночас необхідно відмітити використання португальською Конституцією історичного досвіду Кадіської конституції, яка так само передбачала поділ влади на три гілки, обмежену владу короля (не міг розпускати кортеси, мав право лише відкладального вето), загальне виборче право для чоловіків (хоча і більш складну непряму систему виборів до кортесів) [3]. Втім, для португальського народу подібний досвід юридичного закріплення принципів та засад демократизації суспільства виявився новим та прогресивним.

Конституція Португалії 1822 року діяла тільки у певні нетривалі проміжки часу. Хоча король Жуан IV, який в 1821 р. повернувся до Португалії, присягнув на вірність Конституції, її проголошення викликало хвилю обурення серед консервативних прошарків населення і призвело до тривалих громадянських війн під проводом молодшого спадкоємця трону Мігела, відомих в історіографії як мігелістські війни [2; 6, с. 220–221]. Як наслідок, в 1826 р. королем Педру IV було оприлюднено нову конституцію (Хартію 1826 р.), в якій дворянство знову отримувало певні привілеї, встановлювався високий виборчий ценз, розширювалися повноваження короля тощо [8]. Під час подальших суспільно-політичних заворушень до положень Конституції 1822 р. поверталися лише один раз, тим не менш, значна частка населення, яка підтримувала найліберальнішу тогочасну португальську Конституцію, утворила революційний демократичний рух сетембристів (від порт. Setembró – вересень),

який активно діяв упродовж всього XIX ст., що в результаті призвело до повалення монархії на початку XX ст. [2; 7, с. 545; 8].

Таким чином, вплив Конституції 1822 року на становлення демократії в Португалії є досить вагомим. Вперше в національній історії португальці досягли юридично закріпленого переходу від феодално-абсолютистських пережитків минулого до досить ліберальної конституційної монархії. І хоча розроблена Конституція діяла протягом досить обмеженого часу, встановлені в ній демократичні ідеї та принципи, підтримувані надалі рухом септембрістів, визначили майбутнє Португалії як демократичної правової держави.

Джерела та література:

1. Constituição Portuguesa. A Constituição de 1822. URL: <https://www.arqnet.pt/portal/portugal/liberalismo/const822.html>
2. Martins O. História de Portugal. Lisboa, 1987. 471 p.
3. The Political Constitution of the Spanish Monarchy : Promulgated in Cádiz, the nineteenth day of March. Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. URL: https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/the-political-constitution-of-the-spanish-monarchy-promulgated-in-cadiz-the-nineteenth-day-of-march--0/html/ff04084-82b1-11df-acc7-002185ce6064_1.html
4. Доманова Г. С., Дятлов В. А. Практикум з Нової історії країн Європи та Америки (XVII – перша половина XIX ст.): Навчально-методичний посібник. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2015. 306 с.
5. Ірклієнко А. І. Бікамералізм як форма конституційної демократії. Порівняльно-правовий аналіз. Київ: Видавничий дім «Інтернаука», 2022. 392 с.
6. Новая история стран Европы и Америки. Первый период: Учеб. по спец. «История» / В. Н. Виноградов, Н. М. Гусева, А. М. Зверев и др.; Под ред. Е. Е. Юровской и И. М. Кривогуза. Москва: Высш. шк., 1998. 415 с.
7. Мартинов А. Ю. Португалія. Країни світу і Україна: енциклопедія. В 5 т. Т. 1: Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа / Кудряченко А. І. (голова редкол.). Київ: Фенікс, 2017. С. 541–554.
8. Сарайва Ж. Э. История Португалии / Пер. с порт. Москва: Весь Мир, 2007. 384 с.

Богдан Фещенко

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОГРАМИ «КРЕАТИВНА ЄВРОПА» ПО ПІДТРИМЦІ УКРАЇНИ У 2022 РОЦІ

У статті висвітлено діяльність програми Європейського Союзу «Креативна Європа» щодо України після початку повномасштабної війни 2022 року. В ході аналізу та основних проєктів встановлено, що підтримка України у 2022 році стала пріоритетним напрямком діяльності програми. За означений період Європейським Союзом нашої країні через інструменти програми надано значну фінансову допомогу.

Ключові слова: Європейський Союз, програми фінансування, Креативна Європа, підтримка України.

Україна впевнено рухається у напрямку європейської інтеграції. Події 2022 року стали справжнім випробуванням не тільки для нашої країни, але й для Європейського Союзу, який цілеспрямовано підтримує країну, що стала форпостом європейських цінностей і дає гідну відсіч тоталітарній

агресії. Солідарність Європейського Союзу з Україною імплементується у різних формах, у тому числі й через низку програм, однією з яких є «Креативна Європа». Це головна програма Європейської Комісії з підтримки культурного та аудіовізуального секторів, яка у 2022 році надала нашій країні значну допомогу. Вивчення її форм і методів є актуальним завданням, здатним прогнозувати майбутню співпрацю ЄС та України у сфері культури.

Основним комплексом джерел для дослідження даної теми стали нормативні документи програми «Креативна Європа», що регулювали її діяльність у 2022 році. Документи містяться на офіційному сайті програми й представлені планами та резолюціями стосовно означеного періоду, а також оголошеннями про спеціальні конкурси та їхні результати. Також нами залучені для аналізу Робочий план по культурі на 2023-2026 роки і Резолюція щодо цього плану, які дали можливість спрогнозувати діяльність програми щодо підтримки України на ближню перспективу.

Метою дослідження є діяльність програми «Креативна Європа» у 2022 році по підтримці України.

Європейський Союз відреагував на повномасштабне вторгнення Росії в Україну не лише політичною та військовою допомогою, а й через фінансові інструменти програм Європейської Комісії. На спеціально створеному у лютому 2022 року сайті Європейської комісії «EU Solidarity with Ukraine» є окремий розділ «Підтримка України через культурні програми Європейського Союзу», який скеровує відвідувача безпосередньо до сайту програми «Креативна Європа» та її можливостей [4].

«Креативна Європа» – основна програма з підтримки культурного й аудіовізуального секторів, основними завданнями якої є:

- захищати, розвивати і просувати європейське культурне й мовне розмаїття та спадщину;
- підвищувати конкурентоспроможність й економічний потенціал культурного, зокрема аудіовізуального сектору [6].

Співробітники програми з перших же днів гострої фази війни розпочали розробляти та надавати активну підтримку Україні, наголошуючи, що «культура не може лишатися поза політикою. Сучасна війна з Росією – це цивілізаційне протистояння між вільним світом і тоталітаризмом, в якому культура теж використовується як зброя з обох сторін». Ще одним вагомим аргументом стало те, що в ході війни постраждало чимало об'єктів культурної спадщини. Марія Габріель (єврокомісар з інновацій, досліджень, культури, освіти та молоді) зазначила: *«Культурне самовираження та доступ до культури є важливими складовими нашого життя. Вони допомагають нам справлятися з травматичними подіями, розвивати індивідуальну та колективну стійкість і дають нам інструменти для взаєморозуміння. Мені дуже приємно знати, що ми можемо допомогти українцям, переміщеним через війну в Україні чи в одній із країн-учасниць Креативної Європи, отримати доступ до культури»* [5].

Бюджет програми «Креативна Європа» на 2021–2027 роки становить 2,44 млрд євро, порівняно з 1,47 млрд євро попередньої програми (2014–2020). «Креативна Європа» інвестує в дії, які зміцнюють культурне розмаїття та відповідають на потреби й виклики культурного і творчого секторів. У 2022 році через війну Європейська комісія опублікувала спеціальний конкурс у рамках програми для українських художників на суму 5 мільйонів євро. Три проєкти були відібрані для фінансування консорціумами, створеними в країнах, асоційованих з програмою. Українські організації також зробили свій внесок, надаючи гранти невеликим ініціативам, які реалізувалися на місцевому рівні. Конкурс був відкритим до 29 листопада 2022 року.

European External Action Service в рамках цієї ж програми запустила інформаційну кампа-

нію в соціальних мережах про культурну спадщину та культурне життя в Україні під час війни – #ARTvsWAR. В умовах повномасштабної війни Росії проти України величезна кількість об'єктів культурної спадщини знищується спеціально. Але українська культурна спільнота, будучи згуртованою як ніколи, прагне донести до світових лідерів факти руйнації агресором культурних цінностей, бо лише це сприятиме відновленню та зміцненню української культури в майбутньому [6]

У листопаді 2022 року «Креативна Європа» відкрила новий конкурс проєктів співпраці – подати заявку могли Вірменія, Грузія та Україна. Гранти різного масштабу підтримуватимуть проєкти для здійснення широкого спектру заходів та ініціатив із залученням митців і зацікавлених сторін, що працюють у різних культурних й творчих секторах. Із бюджетом у 60 мільйонів євро ця акція сприяла співпраці між організаціями, задіяними у сфері культури, аби збільшити європейський вимір створення й поширення європейського художнього контенту, а також заохотити розвиток, експериментування, розповсюдження або застосування нових й інноваційних практик. Пріоритет надавався проєктам, націленим на залучення аудиторії, соціальну інтеграцію, цифровий перехід, екологічно чисті практики та міжнародний вимір. Наслідки війни в Україні для її населення, культурного й творчого секторів мали бути максимально враховані в проєктних пропозиціях. Конкурс був відкритим для юридичних осіб (державних чи приватних організацій) з країн «Креативної Європи», включаючи Вірменію, Грузію та Україну. Заяви дозволялося подавати до 23 лютого 2023 року.

Уваги також заслуговує European Festivals Fund for Emerging Artists (EFFEA) – програма фінансування, яка надає можливість молодим артистам виступати на фестивалях у різних країнах Європи. EFFEA створена з метою підтримки та популяризації молодих обдарованих артистів у всіх сферах мистецтва. До таких належать музика, театр, танці, цирк, візуальне мистецтво та багато іншого. Учасники програми отримують фінансову підтримку для своєї участі в фестивалях, а також можливість представляти свої творчі роботи перед міжнародною аудиторією. Це гарна можливість для молодих артистів отримати незабутній досвід і зробити крок до світової слави. EFFEA є ініціативною European Festivals Association (EFA), діяльність якої відбувається за підтримки програми ЄС «Креативна Європа» [6].

3-поміж переможців конкурсу 2022 року дійсно талановиті учасники та їхні цікаві проєкти. Так, український проєкт «Шосте чуття» режисерки і драматургині Катерини Лук'яненко передбачає професійну мобільність самої Катерини Лук'яненко, а також Дар'ї Іванової-Гололобової – науковиці, викладачки КНУТКІТ ім. Карпенко-Карого та продюсерки проєкту. Мисткині відвідають три професійні міжнародні фестивалі театрів ляльок – в Італії, Словенії та Фінляндії. У рамках подорожей відбудуться показ інклюзивної вистави з урахуванням сприйняття незрячих і слабозорих глядачів «Хто росте у парку», воркшоп щодо створення вистави такого формату та презентація (прес-конференція) проєкту. Фіналом воркшопу стане створення перформансу з урахуванням сприйняття незрячих і слабозорих глядачів, відкритий показ для глядачів [7].

Програмою «Креативна Європа» також оголошено конкурс «Новини: Журналістські партнерства – Плюралізм» 2023 (підпрограма «Міжсекторальна співпраця») [6]. Про цей конкурс варто згадати тому, що у війні медіа виконують одну з найважливіших функцій і без розвинених медіа вести сучасну війну просто неможливо. До того ж, розвинуті, незалежні та плюралістичні засоби масової інформації – одна з головних ознак демократії. Метою конкурсу є підтримка міжгалузевих заходів, що сприяють адаптації засобів масової інформації до структурних і технологічних змін (зокрема через підвищення свободи, різноманіття та плюралізму медіа-середовища), а також допомога організаціям, які займаються незалежною журналістикою, та впровадження заходів стосовно розвитку

спроможностей медійного сектору. Загальний бюджет конкурсу – 5 000 000 євро. Максимальний розмір гранту на один проєкт – 3 000 000 євро.

У 2022 році, враховуючи сумний досвід війни у серці Європи, Рада міністрів культури Європейського Союзу також прийняла новий План діяльності на період 2022-2026 років та резолюцію щодо Робочого плану ЄС у сфері культури на 2023-2026 роки [1]. Вказуючи, що культура є фундаментальною частиною нашої ідентичності, нескінченним джерелом натхнення та інновацій, відображенням гуманності й естетики, а також наголошуючи на значній ролі культури для розвитку економіки, Комісія звернула особливу увагу на вплив війни, розв'язаної Росією проти України, на сферу культури. У документі наша країна прямо згадується 15 раз і при цьому підкреслюється, що Україна є країною-кандидатом на вступ до ЄС, а ця війна є грубим порушенням міжнародного права, нападом на права людини й фундаментальні цінності та принципи ЄС; знищується багате культурне життя і спадщина України, відбувається найбільше переміщення громадян у Європі з часів Другої світової війни.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна констатувати, що програма «Креативна Європа» під час війни активно долучилась до підтримки України. Програма була створена для роботи з різними державами світу, але у 2022 році пріоритетним напрямком її діяльності стала підтримка України, що знайшло відображення навіть у плані роботи програми на найближчі роки. Така увага до нашої держави свідчить про неухильну підтримку її з боку європейської спільноти, а фіксація намірів у нормативних документах програми надає гарантії подальшої сталої підтримки України та солідарності не тільки у питаннях культури, але й питаннях спільного європейського майбутнього.

Джерела та література:

1. Council Resolution on the EU Work Plan for Culture 2023–2026. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022G1207\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022G1207(01))
2. Creative Europe. URL: <https://culture.ec.europa.eu/creative-europe>
3. Draft Council conclusions on the Work Plan for Culture 2019-2022. *Official Journal of the European Union*. 2018. C.460. Pp. 10–25.
4. Support to Ukraine via EU cultural programmes and actions. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_en#other-types-of-support
5. Європейська комісія створила грантову програму для українських митців, культурних організацій та інституцій. URL: <https://www.mkp.gov.ua/news/7723.html>
6. Креативна Європа. Україна. URL: <https://creativeeurope.in.ua/>
7. Українська драматургиня і режисерка Катерина Лук'яненко отримала грант від EFFEА. *Громадський проєкт*. 09.03.2023. URL: <https://www.prostir.ua/?news=ukrajinska-dramaturhynya-i-rezhyserska-lyalkovoho-teatru-kateryna-lukyanyenko-otrymala-hrant-vid-effea>

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Тетяна Зубок

ІНСТИТУТ ПЕРШОЇ ЛЕДІ: ОБОВ'ЯЗКИ, ТРАДИЦІЇ, ОСОБЛИВОСТІ

У роботі аналізується поняття інституту першої леді, його особливості в різних країнах світу. Досліджуються традиції, обов'язки та напрями діяльності дружин глав держав.

Ключові слова: перша леді, дипломатія, міжнародні відносини, гуманітарні проекти.

Інститут першої леді, як і сам термін, виник і сформувався у США в середині XIX ст. Перша леді – неофіційний титул дружини президента або іншого виборного глави держави (крім монарха), глави уряду (в парламентських республіках і конституційних монархіях). Він закріпився спочатку в пресі, а потім і в свідомості людей завдяки Люсі Вебб Гейз, дружині дев'ятого президента США Резерфорда Гейза. До цього часу не існує єдиного визначення щодо титулу або ж статусу першої леді, її обов'язків та напрямів діяльності. Це пов'язано з тим, що у різних державах та правових системах дружини керівників мають різні межі публічності й другорядне значення для офіційної дипломатії.

Посада першої леді – певний статус, який отримує дружина глави держави, після обрання його на посаду. Перша леді – обличчя держави. До певної міри перша леді – це місія людини, що опиняється в цьому становищі. Видимість, впливовість та «ефективність» першої леді передусім залежить від самої жінки – її амбіцій, енергії, потенціалу, усвідомлення важливості її статусу.

Хоча ця посада не офіційна, а сфера діяльності досить розмита, перша леді має певні обов'язки. Дружина глави держави має разом із президентом брати участь у всіх значних заходах на державному рівні й офіційних прийомах, підтримувати доброзичливі стосунки з дружинами і родинами керівників інших держав, брати участь в офіційних візитах та зустрічах. Зазвичай діяльність першої леді пов'язана з благодійністю, гуманітарною сферою, соціальними та освітніми проектами.

Існують правила, які регламентують етикет та гардероб першої леді. На сьогодні усталилися канони та правила, стандарти щодо зовнішнього вигляду перших осіб держави на офіційних заходах. Офіційні правила прописані дипломатичним протоколом – сукупністю загальноприйнятих правил, традицій і умовностей, які дотримуються урядами, відомствами закордонних справ, дипломатичними представництвами, офіційними особами і дипломатами в міжнародному спілкуванні та всередині державі. Сталими є правила етикету і церемоніалу офіційних заходів, які контролюються службою протоколу глави держави. За недотримання цих правил першу леді з заходу звісно ж не виженуть, але в результаті можуть виникнути небажані непрямі наслідки для двосторонніх відносин або посилиться критика з боку опозиції всередині держави [12].

Гардероб першої леді – це персональні витрати подружжя. Фінансування таких витрат не передбачене в жодній державі. Зазвичай, перші леді замовляють образи у вітчизняних дизайнерів, приділяючи особливу увагу аксесуарам. Зовнішній вигляд першої леді перебуває у фокусі уваги не лише фотографів, але й журналістів, політичних оглядачів, широких верств громадськості. Він може стати причиною скандалу або сюжетом новин світської хроніки.

Суспільство любить своїх перших леді, особливо якщо вони гарно виглядають та гідно поведуться. Проте, наприклад, дружину президента США Дональда Трампа критикували за занадто високі підбор та вибір куртки, в якій вона відвідала центр з утримання нелегальних мігрантів в Техасі [10]. Також соціальні мережі й медіа люблять обговорювати стиль Бріжит Макрон – дружини президента Франції Еммануеля Макрона. Хтось критикує вбрання першої леді, а хтось навпаки впевнений, що сміливі образи насправді елегантні і личать їй.

За роки незалежності України маємо вже шостого президента, всі з яких були одружені. Поте публічними й широко знаними були не всі їх дружини, оскільки це був швидше їх власний вибір. Проте всі перші леді виконували свої обов'язки під час офіційних заходів, супроводжуючи президента України.

Під час десятилітнього президентства Леоніда Кучми першою леді була його дружина Людмила, відома широкій громадськості України. Хоча своєю громадською та благодійною діяльністю більше відома їхня донька – Олена Пінчук [14]. Марина Порошенко – дружина п'ятого президента України, мала свої благодійницькі проекти. Одним з основних напрямів її діяльності була «Інклюзивна освіта – рівень свідомості нації». Презентація проектів «Бути батьками», «Арсенал ідей» та «Дитяча демократія» відбувалася на Чернігівщині. Під час свого візиту М. Порошенко поспілкувалася з педагогами, учнями та їх батьками, щодо потреб які виникають в освітньому процесі в учнів з особливими потребами [9]. Проте, що відбувається з запровадженими ініціативами, коли змінюється перша леді, широкій громадськості майже невідомо.

Теперішня перша леді України – Олена Зеленська. Вона мужньо прийняла новий статус, хоча ще в першому спільному інтерв'ю з Володимиром Зеленським повідомила, що не зраділа рішення свого чоловіка балотуватися на найвищий пост у державі [5]. Після перемоги В. Зеленського на виборах 2019 р. Олена Зеленська з інтересом та відповідальністю поставилася до свого нового статусу. Виявилось, що ані окремого протоколу, ані сталих обов'язків чи штату для першої леді наша держава немає. Її протокол регламентується службою протоколу президента держави.

В новому статусі Олена Зеленська запровадила кілька проектів: реформу шкільного харчування, музейні аудіо гіді українською мовою в найбільш знакових місцях світу та ініціювала приєднання України до міжнародної ініціативи G7 з гендерної рівності — «Партнерство Біаррі», які стали пріоритетами її роботи. В 2021 р. вона запропонувала новий формат спілкування для своїх колег – Саміт перших леді та джентльменів [11].

Влітку 2020 р. президент України Володимир Зеленський повідомив журналістам, що планує розробити законопроект, який би регулював обов'язки першої леді. На думку президента, в документі, яким регулюватиметься інститут першої леді, мають бути чітко прописані її обов'язки та сфери діяльності. Тоді люди, обираючи президента, мають розуміти, що робитиме його дружина. За словами В. Зеленського, для інституту першої леді України, якщо він з'явиться, «не потрібне ніяке бюджетне фінансування» [8].

Створення інституту першої леді – ідея не нова. У 2017 р. президент Франції Емманюель Макрон запропонував офіційно запровадити посаду першої леді, ухвалити її статус та виділяти окремі кошти з бюджету. Тоді ініціативу Е. Макрона французи сприйняли скептично. Противники нововведення розповсюдили петицію, в якій засудили виділення бюджетних коштів на утримання першої леді Франції. За короткий термін петицію підписали понад 318 тисяч людей. В результаті Бріжит Макрон таки отримала офіційний статус першої леді Франції, однак її робота не передбачає ні зарплатні, ні бюджетних витрат. Натомість дружина президента може користуватися послугами двох консултантів та одного охоронця [6].

Роль і завдання першої леді Франції визначає офіційний документ, що зветься «Хартія прозорості» [2]. У ньому йде мова про те, що дружина президента може представляти Францію разом із президентом Республіки на міжнародних самітах і зустрічах та може брати участь у національних та міжнародних заходах, спрямованих на боротьбу зі змінами клімату або насильством щодо жінок і дітей. Також перша леді відповідає на запити співгромадян, вітчизняних та іноземних діячів, які хочуть з нею зустрітися, контролює проведення офіційних заходів і прийомів у Єлісейському палаці; бере участь у заходах благодійного, культурного або соціального характеру, що сприяють підвищенню міжнародного впливу Франції.

В США, де вперше було використано термін «перша леді» – ця посада також не є офіційною, а обов'язки першої леді чітко не прописані. Також дружина президента США не отримує заробітну плату, проте у штаті першої леді перебуває чимало людей, робота яких оплачується. Так, Мішель Обама мала двадцять чотири помічники, враховуючи особистого стиліста та візажиста. На утримання штату першої леді щорічно виділялося з бюджету понад мільйон доларів, що ставало приводом для критики на адресу родини президента [16].

Меланія Трамп, ставши першою леді, скоротила кількість своїх помічників. Повідомляється, що їй для здійснення обов'язків допомагали четверо людей. Крім того, дев'ять помічників було у подружжя Трампів. Витрати на їх утримання становили менш ніж півмільйона доларів на рік [10]. Інший приклад – Гілларі Клінтон, дружина Білла Клінтона мала власну успішну політичну кар'єру. Вона двічі балотувалася на пост президента США (у 2008 та 2016 рр.), але програла спочатку Бараку Обамі, а потім Дональду Трампу.

Відзначимо, що перша леді Республіки Польща також відрізняється великою активністю. Агата Корнхаузер-Дуда – дружина теперішнього президента Польщі Анджея Дуди. Щодо напрямків, якими опікується перша леді Польщі, то вони традиційні – соціальна сфера, освіта та медицина [1]. Агата Корнхаузер-Дуда приділяє увагу проектам, спрямованим на лікування раку молочної залози, ініціативам, що сприяють інтеграції в суспільство людей з обмеженими можливостями, підтримці передчасно народжених дітей та їхніх батьків, популяризації польської культури [3].

Декілька років тому на розгляд до сенату Польщі було подано законопроект щодо запровадження виплати заробітної плати першій леді. Ініціатива належала дружині президента Республіки Польща Йоланті Квасневській. Як аргумент вона наводила той факт, що перша леді виконує великий обсяг роботи поряд з чоловіком, але не отримує за це жодного злотого. Проте польські парламентарі відхилили цю ініціативу [13].

Щодо Німеччини, то не дивлячись на те, що канцлер має більше повноважень, ніж президент, дружина нинішнього президента Франка-Вальтера Штайнмаєра Ельке Бюденбендер бере досить активну участь у громадському житті країни. Перша леді не звільнилася зі своєї основної роботи (вона суддя з адміністративних справ), а на сьогодні перебуває у довготривалій відпустці. Ельке Бюденбендер взяла паузу у кар'єрі для того, щоб уникнути конфлікту інтересів. Основними обов'язками першої леді Німеччини насамперед є виконання представницьких функцій [7].

Слід зазначити, що з початку повномасштабного російського вторгнення в Україну перша леді України Олена Зеленська спільно з першими леді інших країн реалізують багато спільних проєктів. Одним з основних «воєнних» проєктів стала Фондація Олени Зеленської. Перша леді повідомила, що основною метою організації є відновлення людського капіталу України для того, щоб кожен громадянин держави почував себе фізично й ментально здоровим, захищеним, мав змогу реалізувати своє право на освіту, працю та будувати майбутнє в рідній країні [15].

Щоб допомогти та наблизити перемогу України Олена Зеленська виступила у Конгресі США. Перша леді України подякувала кожній американській родині за вже надану допомогу та закликала допомогти спинити терор Росії проти українців, надати більше зброї, щоб захистити мир і життя співвітчизників. Перша леді зазначила, що це «буде нашою спільною великою перемогою в ім'я життя, свободи й прагнення до щастя кожної людини та кожної родини» [4]. Виступ Олени Зеленської став історичним – вона є першою дружиною лідера держави, яка виступила в Конгресі США.

Перша леді кожної держави – це не лише мовчазний супровід чоловіка на офіційних прийомах та державних заходах. До її сфери діяльності входить встановлення великої кількості контактів і реалізація добрих справ в соціальній та гуманітарній сфері, що є дуже важливою складовою кожного суспільства. В сучасному світі інститут першої леді може допомогти реалізовувати значний обсяг комунікацій в міжнародних контактах, сприяти миру, стабільності та поліпшенню взаємин між державами. Діяльність першої леді стосується як гуманітарних, так культурних і дипломатичних проєктів. Чітка фіксація таких повноважень для традиційної дипломатії може стати додатковим ресурсом для будівництва справедливого й більш гармонійного світу.

Джерела та література:

1. Agata Kornhauser-Duda. URL: <https://www.prezydent.pl/pierwsza-dama/biografia/AgataKornhauser-Duda>.
2. Charte de transparence relative au statut du conjoint du Chef de l'État Publié le 21 août 2017 UPL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2017/08/21/charte-de-transparence-relative-au-statut-du-conjoint-du-chef-de-letat>
3. Podsumowanie aktywności Pierwszej Damy Agaty Kornhauser-Dudy. URL: <https://www.prezydent.pl/pierwsza-dama/aktywnosc/art,438,trzy-lata-aktywnosci-pierwszejdamy-agaty-kornhauser-dudy.html>
4. Виступ першої леді Олени Зеленської у Конгресі США URL: https://www.youtube.com/watch?v=Q3O_Kr7W3AY
5. Володимир та Олена Зеленські: як це брати відповідальність за багатомільйонну країну? URL: <https://youtu.be/iiH-JZAqke0>
6. Дружина президента. Навіщо Зеленському інститут першої леді? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/druzyna-prezydenta-instytut-pershoyi-ledi/30662788.htm>
7. Ельке Бюденбендер – нова перша леді Німеччини. URL: <http://surl.li/fvxx>
8. Леді, знай своє місце. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/ledi-znaj-svoje-mistse-pro-zakonodavche-regulyuvannya-statusu-pershoyi-ledi/>
9. Марина Порошенко презентувала проєкти «Бути Батьками», «Арсенал Ідей» та «Дитяча Демократія». URL: https://galinfo.com.ua/news/maryna_poroshenko_prezentovala_proekty_buty_batkamy_arsenal_idey_ta_dytyacha_demokratiya_298993.html
10. Меланія Трамп вирушила до дітей-мігрантів у куртці з написом «Мені все одно». URL: <https://www.bbc.com/russian/news-44571641>
11. На Саміті перших леді та джентльменів започаткували міжнародну платформу для розв'язання гуманітарних проблем URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/na-samiti-pershih-ledi-ta-dzhentlmeniv-zapochatkuvali-mizhnarodnu-platformu-dlya-rozvyazannya-gumanitarnih-problem>
12. Наталя Бутенко про Інститут першої леді Національна асоціація медіа URL: https://www.youtube.com/watch?v=3vBh_JG4MPw
13. У Польщі хочуть ввести зарплату для дружини президента. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2052910-u-polsi-hocut-vvesti-zarplatu-dla-druzini-prezydenta.html>
14. Фондація Олени Зеленської. Офіційний сайт URL: <https://zelenskafoundation.org/>
15. Фонд Олени Пінчук. URL: <https://www.antiids.org/projects/elena-pinchuk.html>
16. Штаб Мішель Обами. URL: <https://www.factcheck.org/2009/08/michelle-obamas-staff/>

«ПОРАНЕНІ АМАЗОНКИ»: ТИПОЛОГІЗАЦІЯ СКУЛЬПТУР

У статті висвітлено такий феномен як скульптури «Пораненої амазонки» – копії шедеврів доби класичної Греції (V-VI ст. до н. е). З'ясовані причини походження даних артефактів у трактуванні Плінія Старшого, досліджено їхню типологізацію та ймовірність авторства.

Ключові слова: скульптура, «Поранена амазонка», типологізація, авторство, Пліній Старший.

Окремим напрямком у мистецтві є «амазономахія» – війни (битви) давньогрецьких міфологічних героїв проти жінок-воїтельок – амазонок. Ці сюжети втілені у скульптурах, розписах на кераміці, ювелірних прикрасах, фризах тощо [1].

На нашу думку, найдетальніше рельєфне втілення образу воїтельок бачимо у скульптурі: мармурові та теракотові статуетки, знайдені у різних частинах світу й датуються різними періодами, та мармурові рельєфи римських саркофагів, на яких зображені битви римлян проти амазонок, або популярні сцени з міфів (наприклад міф про Ахілла й Пентесілею) та багато інших. Особливу увагу привертають так звані «Поранені амазонки», створені у повний зріст і відрізняються від інших статуй амазонок тим, що зображені з реалістичними фізичними рисами й, з огляду на аналіз архаїчних джерел, мають спільну історію походження.

Історією «поранених амазонок» віддавна цікавилися науковці. Поміж них можемо вказати на аргументовані роботи Брунільди Сісмондо Ріджвей – італійської археологині й спеціалістки із давньогрецької скульптури [6], та Олени Фіалко, яка присвятила чимало праць вивченню амазонок [4]. Вони звертали увагу, переважно, на теорії походження і вигляд скульптур, зовнішні схожості та відмінності. Мета ж нашої розвідки полягає у тому, аби систематизувати інформацію про типологізацію «Поранених амазонок», ідентифікувати їхнє авторство та реконструювати зовнішність воїтельок.

Наголосимо, що письмова згадка про «Поранених амазонок» міститься у роботі Плінія Старшого (22 (24) – 79 рр. н. е.) – давньоримського державного й військового діяча, письменника, історика, автора найбільшого енциклопедичного твору того часу – «Природничої історії». Зокрема, у ньому автор наголосив, що, згідно з твердженням поета Каллімаха, статуї амазонок були зроблені в Ефесі для храму Артеміди з метою вшанування воїтельок, які вважаються засновницями цього міста [3]. За словами Плінія Старшого, ефестяни навіть влаштували конкурс між майстрами, аби визначити найкращу статую для храму. У змаганні взяли участь умільці різних мистецьких центрів, і чотири з них достатньо відомі: Фідій (~500 – 430 рр. до н. е), Поліклет (~ 490 – 420 рр. до н. е), Фрадмон (~ 500 – 400 рр. до н. е.), Кресіл (або Кресилай) (~ 480 – 410 рр. до н. е.) [4, с. 379]. П'ятим автор «Природничої історії» називає Кідона. Утім, частина науковців переконані, що Пліній Старший помилився, і сприйняв етнічну приналежність Кресіла, вихідця з м. Кідонія, давньогрецького поліса на Криті (сучасне м. Ханья), за ім'я скульптора. Відтак, і виникла згадка про п'ятого майстра Кідона. Але, дивлячись на сумнівність цієї теорії, античний текст часто вправляли так, щоб уникнути згадки про ймовірного скульптора, і що нібито скульпторів насправді було чотири, а не п'ять [2; 6, с. 2].

Дискусійним є і питання про організацію конкурсу. Наприклад, німецький археолог Адольф Фуртванглер у своїй праці «Майстри скульптури давньої Греції» скептично висловився стосовно

змагання скульпторів. Навіть давньогрецькі історики, описуючи життєпис вище вказаних майстрів, не згадували про їхню участь у змаганні [6, с. 2]. Ймовірно це легенда, або невірно розтлумачений зміст тексту, або ж Пліній навмисне написав про конкурс, аби підкреслити спорідненість фігур амазонок, створених одночасно на прохання ефестян. Історію також могли вигадати для посилення значимості скульпторів. Їхній вік приблизно однаковий, тому вони цілком могли зустрітися на змаганнях в Ефесі. За твердженням Плінія Старшого, конкурсанти на прохання жителів Ефесу самі визначили поміж себе переможця. Ним став Поліклет [4, с. 379].

На жаль, оригінали скульптур «Поранені амазонки» не дійшли до нашого часу. Вважається, що їх виготовили з бронзи, однак, у розпорядженні людства є лише мармурові копії. Властиво, що до кожного оригіналу зберіглося по кілька образів, в результаті чого вони типологізовані на групи. Типи загально визнані, хоча досі науковці сперечаються про ідентифікацію окремих типів з іменами майстрів.

Отож, нам відомі п'ять типів «Поранених амазонок»: «Sciagga» – скульптор Поліклет, «Sosicles» (авторство Кресіла), «Mattei» (майстер Фідій), «Villa Doria-Pamphili» (Фрадмона) та «Ephesus» (Кідона). Деталізуємо їх.

Скульптуру типу «Sciagga» віднайшли 1868 р. у Римі, у садах Саллюстія (Додаток А). Її висота 1,94 м, відноситься до епохи Тіберія (42 р. до н. е. – 37 р. н. е.). У нинішній час перебуває у Новій гліптотеці Карлсберга, у Копенгагені. Статуя вважається римською копією з оригіналу або Поліклета, або, навіть, Кресіла. Цей зразок найчастіше копіювали, вочевидь, він вважався найпопулярнішим за доби античності. Більшість археологів переконані, що оригінал мав бути найгарнішою скульптурою, а, отже, усе-таки належав майстру Поліклету [6, с. 7].

Зовнішній вигляд «Пораненої амазонки» «Sciagga» такий: її ліва рука спочиває на колоні-підставці, а права – піднята над головою так, що долоня повернута назад. Обличчя жінки схилене на бік. Ніс, частина правої руки, ліва рука над ліктем, обидві кисті, права стопа зазнали реставрації.

Відомі також ще дві копії амазонки типу «Sciagga»: одна – «Амазонка Ленсдаун» – знаходиться у музеї Метрополітен, інша – у Берліні [2; 5].

Статуя воїтельки «Sosicles», заввишки 2,02 м, датується 2 ст. н. е. (Додаток А). Цю копію знайшли 1733 р., вона перебувала у колекції кардинала Альбані, а нині – у Капітолійському музеї, через що її ще називають Капітолійським типом.

Авторство «Sosicles» приписують Кресілу, хоча іноді й називають Поліклета. Проте, Пліній Старший писав, що «справді поранену амазонку» створив Кресіл. І, дійсно, тип «Sosicles» – єдина амазонка, яку одноголосно визнали пораненою, бо вона відкрито «показує рану», забравши з неї одяг [6, с. 6-7]. Амазонка тримає ліву руку перед грудьми, а права, з відкритою долонею, піднята. Голова опущена донизу. Ніс, нижня губа, ліве передпліччя та рука з драпіруванням підлягали реставрації. Відома також копія «Sosicles»: воїтелька у довгих шатах. Вона знаходиться у Луврі [2].

Оригінал статуї «Mattei» датований близько 440 р. до н.е. (Додаток А). Римську копію заввишки 2,11 м знайшли 1770 р. і вона потрапила у колекцію родини Маттеї (звідки й назва типу). Наразі знаходиться у Римі, у музеї Ватикану. Експонат пошкоджений: голова, як і руки, не належать основі скульптури; поділ хітона прикріплений до поясу з лівого боку й оголює частину стегна. Під лівою рукою висить сагайдак із залишками лука, ремінь якого бачимо на правому плечі. Ліва рука опущена, але видно, що вона щось тримала, права рука піднята над головою. Втрачений атрибут у лівій руці, ймовірно, спис, бо авторство «Mattei» приписують Фідію. За свідченнями письменника Лукіана, «Поранена амазонка», виготовлена Фідієм, «опиралася на спис». Це підтверджується зображенням воїтельки на камей: жінка підняла праву руку, ліву опустила, підтримуючи себе списом [7].

Тип «Villa Doria-Pamphili» відомий лише за однією статуєю, тому не може бути визначений як окремих, повноцінний тип. 1886 р. Міхаеліс відніс цю статую до копій типу Ленсдаун (назва іншої копії типу «Sciagga»), але Фуртвенглер спростував це твердження й пов'язав вказану статую зі скульптором Фрадмоном, якого вважав послідовником Поліклета. Типологізація, запропонована Фуртвенглером, набула широкого розповсюдження й означені ним чотири типи «Поранених амазонок» загально визнані [6, с. 3].

Ейхлер, ймовірно, відкрив п'ятий тип, досліджуючи театр на території ефеського храму Артеміди. Він зауважив, що артефакт дуже подібний до Капітолійського типу (інша назва типу «Sosicles»). Цей тип не асоціюють з Фрадмоном чи Кідоном, оскільки амазонки з Ефесу та «Villa Doria-Pamphili» відомі лише за однією копією, а тому можуть бути приписані будь-якому скульптору. Якщо взяти даний тип до уваги, тоді це узгоджується з інформацією Плінія Старшого про змагання п'ятьох скульпторів, які виготовили п'ять «Поранених амазонок» [6, с. 3]. Усі вони вдягнені у короткі хітони, приспущені з лівого плеча, оголюючи ліву грудь. За одягом та озброєнням їх ідентифікують як амазонок.

Таким чином, «Поранені амазонки» – це скульптури жінок-воїтельок, виготовлені відомими античними майстрами й дуже популярні не лише на теренах Греції та Риму, але й далеко за їхніми межами. Оригінали не збереглися до нашого часу, zostалися тільки копії, зроблені згідно з описами зовнішнього вигляду амазонок, зафіксованих у писемних джерелах. Донині науковці дискутують про авторство давньогрецьких митців, типологізацію, подобу амазонок.

Додаток А

Поранені амазонки ¹

«Sciagga» (Поліклет)

«Sosicles» (Кресіл)

«Mattei» (Фідій)

¹ Amazon Research Gallery. URL: https://www.myrine.at/Amazons/Gallery/gal_fra.html

Джерела та література:

1. Наумовська О. В. Амазонки // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Амазонки>
2. «Поранена амазонка». Поліклет, Фідій, Кресилай. URL: <https://thestrip.ru/uk/forma-brovejj/ranenaya-amazonka-poliklet-fidii-kresil-ranenaya-amazonka-ranenaya-amazonka/>
3. Справжні амазонки: відокремлюємо правду від вигадки. URL: <https://was.media/2020-01-21-spravzhni-amazonki/>
4. Фиалко Е. Е. Амазонки в литературной и художественной традиции. Эпоха раннего железа. С. 367–382. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/167176/34-Fialko.pdf?sequence=1>
5. Amazone Typus Sciarra. iDAI.objects/Arachne. URL: <https://arachne.dainst.org/entity/1062507?fi=20&q=87%5C%2F243&resultIndex=6>
6. Ridgway, Brunilde S. 1974. A Story of Five Amazons. American Journal of Archaeology. 1974. P. 1-17. URL: https://repository.brynmawr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1079&context=arch_pubs
7. Statue der Amazone 'Mattei'. Virtuelles Antiken Museum. URL: https://viamus.uni-goettingen.de/fr/sammlung/ab_rundgang/q/05/06

Павло Нагорний

ФЕНОМЕН ЯПОНСЬКОГО ПРОСВІТНИЦТВА ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ДОБИ МЕЙДЖИ

У статті схарактеризований феномен японського Просвітництва, проаналізовано передумови та провідні ідеї основних представників зазначеного суспільно-політичного руху. Зроблена спроба визначити відмінності західного та японського типів Просвітництва.

Ключові слова: Просвітництво, Японія, Мейджі, природні права людини, модернізація в Японії.

Японський досвід проведення реформ, який став відомим в історіографії під назвою «Реформи Мейджі¹» (1968–1912 рр.), може виявитися корисним і для України у її прагненні доєднатися до європейського простору, зберігаючи при цьому національну ідентичність та власний менталітет. Цій проблематиці приділялася достатня увага в радянській історіографії, оскільки японському просвітництву присвячені монографічні дослідження С. Ю. Врадія [3], Т. П. Григор'євої [4], Ю.Д. Михайлової [6] та Є. Л. Скворцової [10]. З японських істориків найбільший внесок у наукову розробку проблеми здійснив Сакісара Іцуро [11]. Феномен японського Просвітництва як складової частини реформування Японії не був обділений увагою й вітчизняних сходознавців [1; 5; 8; 9]. Разом з тим, комплексний аналіз ролі феномену японського Просвітництва напередодні реформ Мейджі, на нашу думку, потребує подальших досліджень. Відтак мета нашої розвідки полягає в огляді поняття, визначені особливостей, ролі та значення японського Просвітництва напередодні та під час початкового етапу доби Мейджі.

Феномен японського Просвітництва виник у контексті масштабних суспільно-політичних перетворень у Японії другої половини XIX ст. Панівний до того періоду соціальний устрій сьогунату Токугава вже не відповідав загальному рівню розвитку продуктивних сил японського суспільства.

¹ Подібне транскрибування запропоноване вітчизняним дослідником В.А. Рубелем [8].

До того ж насильницьке «відкриття» Японії західними країнами зумовило появу реальних ризиків перетворення «країни вранішнього сонця» на колонію західних метрополій, що було властивим для багатьох країн тогочасного Сходу. Проте цілий комплекс факторів, не останню роль серед яких відіграла енергійна політика імператора Муцухіто, дозволив спрямувати розвиток Японії зовсім іншим шляхом – настала доба Мейджісін [1, с. 147–148; 4].

Надзвичайно важливою передумовою реформ став рух за розробку та впровадження оновленої суспільно-політичної ідеології, яка відповідала б не тільки вимогам пришвидшеного індустріального розвитку країни, а й традиційному менталітету японського суспільства. Переважну більшість представників цього руху складала тогочасна японська інтелігенція. За аналогією з Просвітництвом європейських країн цей рух був названий японським Просвітництвом. Хоча подібна назва й виглядає дещо штучною, вона повною мірою характеризує його сутність, звісно ж, враховуючи наявність багатьох специфічних рис, які кардинально відрізняли його від європейського та американського Просвітництва [1, с. 148; 6].

Розглядаючи японське Просвітництво, важливо відмітити в його розвитку роль китайського фактору. Територіальна та культурна близькість обох країн зумовила тісні історичні контакти. Саме тому досвід Китаю у подоланні антагоністичної установки «цивілізація – варвари» та усвідомленні потреби вчитися у «варварів» був позитивно сприйнятий японськими науковцями та державними діячами [3, с. 81–82]. Праці китайських вчених «Основні відомості про російську державу», «Іноземці про Китай», «Опис чотирьох материків» Лін Цзесюя, «Нарис всесвітньої географії» Сюй Цзіюя, а особливо «Опис заморських країн з картами» Вей Юаня користувалися популярністю в японських державних діячів та інтелектуалів. Так, твори Вей Юаня справили неабияке враження на відомих попередників японського Просвітництва – Хасімото Санаі та Йокое Сьонан, переконавши їх у важливості якнайшвидшого «відкриття» країни та вивченні досвіду державного управління та суспільного розвитку країн-«варварів» [3, с. 81–83]. Проте все ж деякі японські просвітники критикували «закоренілість» окремих китайських світоглядних концепцій [10, с. 56]. Таким чином, можна констатувати, що китайський фактор напередодні появи й розвитку японського Просвітництва вплинув насамперед на подолання закоренілого стереотипу культурної, державної та суспільної переваги Японії над іншими країнами.

Найбільший розквіт японського Просвітництва припав на 60-і – 70-і роки XIX ст. Найвидатнішими його представниками цієї доби вважаються Накае Токусукі (Тьомін), Нісі Амане, Фукудзава Юкіті, Накамура Масанао, Като Хіроюкі, Цуда Маміті, Нісімура Рінсьо, Морі Арінорі, Сугі Кодзі та ін. Більшість зазначених просвітників перебували на службі в уряді Мейджі, а відтак належали до так званих «канрьогакуся» (вчені на службі у державному апараті). Інші (наприклад, Накамура чи Фукудзава) залишилися незалежними дослідниками – їх відносили до «дзайяха» (опозиційних вчених). Хоча вчені кожного з напрямків використовували різну методологію досліджень, проте в їх світоглядних позиціях було набагато більше спільного, аніж відмінного. Ця обставина дозволяє розглядати японське Просвітництво як цілісне явище [1, с. 148; 2].

Основна увага японських просвітників була прикута до ціннісних концепцій, поширених серед західних вчених: рівність, свобода, природні права людини тощо. Багато часу вони приділяли вивченню фундаментальних праць діячів європейського та американського Просвітництва, таких як «Про суспільну угоду, або принципи політичного права» Ж.-Ж. Руссо (особливо поглядами відомого європейського просвітника захоплювався Накае Тьомін, якого навіть називають «Східним Руссо») [1, с. 151; 7]. Поділяючи основні світоглядні концепції діячів західного Просвітництва, японські

просвітники все ж не відмовлялися від певних аспектів розуміння суспільної природи та ролі людини, властивих традиційному східному менталітету. Тому японське Просвітництво розробило ряд оригінальних самостійних концепцій.

Як зазначає Н.В.Бесєдіна, відомий японський просвітник Като Хіроюкі запропонував своєрідний принцип співвідносності прагнень різних індивідів. Погоджуючись із розумінням свободи як природної потреби людини, він критикував ідею природних прав людини як ілюзорну, утопічну. Като Хіроюкі на перше місце ставив «право сильних», уподібнюючи тим самим людські відносини боротьби за існування, сформульованій Ч. Дарвіном. Дослідник вибудовував ідеальну модель суспільства за ієрархічною структурою, яка мала забезпечити стабільність суспільного розвитку. Водночас слід відзначити, що окремі негуманістичні реалії західного суспільства, такі як рабство у південних штатах США, Като Хіроюкі критикував [1, с. 149–150].

Інше ставлення до природних прав людини демонстрував просвітник-західник Уекі Еморі. Повністю підтримуючи їх існування, він розглядав природу таких прав як «дарованих Небом». Уекі Еморі неодноразово підкреслював різницю між державними законами та правами людини, визначеними її підвладності волі Неба. Отже, вчений, як і більшість інших японських просвітників, намагався розробити оригінальну концепцію природних прав людини у контексті конфуціанської традиції абсолютної ролі Неба та природи. Однак, незважаючи на певний традиційний «колерит», ідеї Уекі Еморі були одними з найбільш «прозахідних» та включали концепції прагнення до щастя, політичних прав народу тощо [1, с. 152].

Розуміння походження рівності всіх людей японський просвітник Фукудзава Юкіті також вів від релігійно-філософського абсолюту Неба: «Небо не створює одних людей вищими за інших, воно не створює одних нижчими за інших. Небо створює людей з тим, щоб вони були рівними між собою, не знали різниці між знатністю й незнатністю...» [1, с. 149; 11, с. 74]. До своєї світоглядної моделі вчений включав також обмеженість свободи одного індивіда правами інших. Таке розуміння загалом поділяла більшість інших японських просвітників.

Наведені приклади підтверджують особливість японського Просвітництва у порівнянні з його західним відповідником. Одна із найвагоміших різниць між зазначеними типами просвітництва полягає у ставленні до релігії. Якщо західні діячі намагалися всіляко обмежити пріоритетне значення церкви у всіх сферах життя людини, то японські філософи та державні діячі навпаки прихильно ставилися до розквіту синтоїзму в умовах повернення імператора до політичного життя в країні. Тому синтоїзм, а також буддизм та конфуціанські релігійні концепції гармонійно вписувалися у світоглядні ідеали тогочасних вчених [4; 10, с. 54].

Інша відмінність між західним та японським Просвітництвом пов'язана із мотиваційним підґрунтям осмислення прогресу. Якщо розвиток у розумінні західного просвітника пов'язаний насамперед із чітким, часом навіть утилітарним індивідуалізмом, то японські вчені-філософи зверталися передусім до конфуціанських морально-етичних концепцій. Таким чином, глибинний антагонізм між західним індивідуалізмом та східним колективізмом проявився і у відмінності західного та японського просвітницьких світоглядів [5; 10, с. 56–57].

Підводячи підсумок, можна з упевненістю стверджувати, що японським просвітникам вдалося поєднати непоєднане: індивідуалізм із колективізмом, наукову раціональність із міфологією синтоїзму, прямий та циклічний типи суспільного розвитку. Результат численних досліджень та узагальнень дозволив сформулювати цілісну особливу японську модель Просвітництва, яка надала необхідне підґрунтя для модернізаційних процесів у Японії другої половини XIX – початку XX ст.

Джерела та література:

1. Беседіна Н. В. Японське просвітництво – важлива передумова реформ Мейдзі. *Історична пам'ять*. 2014. № 30–31. С. 146–154.
2. Бугаева Д. П. Три письма Фукудзава Юкити. *Вестник Ленинградского университета*. 1973. № 14. С. 28–35.
3. Врადий С. Ю. Влияние китайских ученых на развитие общественной мысли Японии накануне Мэйдзи. *Вестник ДВО РАН*. 2005. № 4. С. 80–84.
4. Григорьева Т. П. О просветительстве в Японии. Просветительство в літературах Востока. Москва : Восточная литература, 1973. С. 81–98.
5. Капранов С. В. Трансформація духовної культури Японії в ХІХ ст. (на прикладі синто). *Східний світ*. 2014. № 3. С. 26–35.
6. Михайлова Ю. Д. Общественно-политическая мысль в Японии (60-80-е годы ХІХ в.). Москва: Наука, 1991. 216 с.
7. Радуль-Затуловський Я. Б. Материалистическая философия Накае Темин *Советское востоковеденье: Сб. науч. труд.* Москва-Ленинград: Из-во АН СССР, 1949. Т. 6. С. 247–270.
8. Рубель В. А. Транскрибування японських слів засобами української мови: проблеми і пропозиції. *Східний світ*. 2009. № 4. С. 151–156.
9. Рубель В. А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Київ: «Аквілон-Прес», 1997. 256 с.
10. Скворцова Е. Л. Япония и Запад: проблемы культурного взаимодействия в эпоху Мэйдзи. *Восток (Oriens)*. 2018. № 2. С. 46–58.
11. Современные японские мыслители / Редактор-составитель Сакисака Ицуро. [Пер. с яп.]. Москва: Издательство иностранной литературы, 1958. 359 с.

Романенко Анна

СВОБОДА ВІД НАСИЛЬСТВА: Л. ГБОВІ ТА ЇЇ ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО РОЗШИРЕННЯ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ДІВЧАТ

У статті проаналізовано діяльність лейбористської активістки Л. Гбові після присудження їй Нобелівської премії миру в 2011 р. Особливий акцент робиться на заснуванні організації «Gbowee Peace Foundation Africa».

Ключові слова: Л. Гбові, Нобелівська премія миру, ненасильницька боротьба.

Зрозуміти Африку – справжній виклик для тих, хто мешкає поза межами цієї гігантської частини світу. Для одних Африка – це нове Ельдорадо, для інших – навпаки, проблемна зона з дюжиною війн, яку варто оминати. В другій половині ХХ століття африканська країна Ліберія переживала по-справжньому драматичні процеси. Майже десятиліття тоталітарного правління «корінного» ліберійця Доу, дві громадянські війни, в яких за 15 років загинули понад чверть мільйона осіб. Значна частина з них – це цивільні особи: жінки, діти.

Ліберійська активістка Л. Гбові власним прикладом довела, що кожен може долучитись до боротьби за мир, що від позиції навіть однієї конкретної людини багато що залежить у цьому світі. У 2011 р. її миротворча діяльність була відзначена Нобелівською премією миру. Однак цікаво, що від-

бувається після отримання нагороди: лауреати «спочивають на лаврах» чи й далі продовжують свою активну діяльність? У статті спробуємо проаналізувати період життя Л. Гбові після отримання нею заслуженої винагороди.

Відзначимо, що наразі відсутнє комплексне дослідження, присвячене цій незламній жінці. Проте, такі статті варті вивчення. Вони мотивують. Їх приклад доводить, що слово та чіткі переконання, а ще бажання справедливості часто можуть бути сильнішими за зброю. При написанні статті у нагоді стали спогади Л. Гбові [5], виступи та інтерв'ю президентки Ліберії [9] та власне самої Л. Гбові [7]. Особливу нашу увагу також привернула документальна стрічка, присвячена борчині за мир [8]. Були опрацьовані роботи науковців-африканістів і сходознавців, які дають загальне уявлення про Ліберію, допомагають розібратися у складному перебігу громадянських воєн. Окрема монографія з нової та новітньої історії Ліберії була підготовлена М. Френкелем [17]. У цій роботі висвітлюються історичні та внутрішньополітичні аспекти розвитку держави, незначний акцент робиться на діяльності міжнародних організацій щодо врегулювання ліберійської кризи. Корисним виявилось вивчення праці Кукушкіна П.В., оскільки тут також розглядаються деякі питання збройного конфлікту в Ліберії та, зокрема, роль Нігерії у його вирішенні [13]. Окремі роботи, що були опрацьовані, присвячені загальним проблемам конфліктних ситуацій на континенті [16]. Нами також було звернено увагу на публікації, присвячені лауреаткам Нобелівської премії миру 2011 р. [10-12]. Проте, вони переважно є оглядовими, не ґрунтовними та не дають цілісного уявлення про миротворчу діяльність Л. Гбові.

Отримання Нобелівської премії миру багато до чого зобов'язувало. В одному з інтерв'ю Лейма згадувала, що відтепер не могла надовго залишатись вдома, оскільки постійно мала справи. Багато що змінилося в її житті. Колишня дівчинка з бідної громади, по суті нетрів, стала жінкою, яка могла сидіти поруч з королями та королевами, президентами та лідерами світу, а її голос багато що тепер значив.

Читаючи спогади Лейми Гбові, переглядаючи її інтерв'ю, вивчаючи матеріали преси, розумієш, що ця жінка не була ідеальною протягом свого життя. Власне, саме ця її чесність в характеристиці себе та власних вчинків вражає: відверто про прагнення покінчити з собою, коли вмирають близькі, і здається, що весь світ проти тебе, відверто про алкогольну залежність і стосунки з чоловіками, відверто про вибір між боротися та померти. Розповідати власну історію без прикрас і фальсифікацій здатен не кожен. Це також є проявом сміливості. Чи варто бути такою відвертою нобелівській лауреатці? З нашої точки зору так. Немає ілюзії створеного навмисно образу, ідеальної картини. Є жива людина, якій спочатку здавалось, що весь світ для неї, а вона – для цього світу; потім була війна, що перевернула цей світ, змінила плани, життя, а боротьба залишилась єдиним шансом на спасіння.

Цю свою чесність Л. Гбові зберегла й надалі. Вона поділила премію миру з Е. Джонсон Серліф, першою обраною жінкою-лідеркою африканської країни. В шкільних підручниках з історії про Серліф згадували як таку, що бореться проти корупції та nepotizmu. Однак незабаром один її син очолив правління нафтової компанії країни, інший – став відповідати за національну безпеку. Знаючи вдачу Л. Гбові, стає цілком зрозуміло, чому вона розірвала відносини з президенткою Е. Джонсон Серліф. Це був протест проти фаворитизму, який Джонсон Серліф виявляла щодо членів власної родини при призначенні на державні посади [4].

Л. Гбові часто виступала проти «культури безкарності», що процвітала по всій Африці. Чиновники, уряди чинили зло, проте, ніколи не були притягнуті до відповідальності. Гроші вирішували

все. Такий рівень лідерства засмучував. Не зрозуміло було як виховувати та соціалізувати наступні покоління, маючи такий стан речей. Гбові знала, що робити далі.

У лютому 2012 р. Лейма заснувала нову некомерційну організацію «Gbowee Peace Foundation Africa» (GPFA) у Монровії, яка надавала можливості для освіти та розвитку лідерства для жінок, дівчат і молоді [3]. Забезпечення дівчат доступом до якісної освіти та усвідомлення ними власної цінності в суспільстві стали життєво важливими для здолання нерівності та побудови стійкого миру.

GPFA розширює доступ жінок і молоді до якісної освіти, щоб зменшити ризик постійної бідності. Організація надає стипендії, шкільне приладдя та освітню підтримку молодим людям, які демонструють академічні здібності, але відчувають фінансові перешкоди для здобуття освіти. GPFA проводить лекції, займається будівництвом технічної середньої школи для дівчат у Монровії.

Тренінги з лідерства, ініційовані організацією, сприяють всебічному розвитку молоді. Вони також допомагають розвинути навички, знання та якості, необхідні для повноцінного життя кожної молодої людини. GPFA навчає молодь бути захисниками миру, просвітниками у питаннях здоров'я та прав людини, а також вчить бути лідерами у своїх громадах і школах.

Розширення прав і можливостей жінок розглядається Л. Гбові як необхідний крок на шляху Ліберії до економічного розвитку та миру. Щоб розширити можливості місцевих громад та збільшити вагу жінок в ухваленні приватних та державних рішень, GPFA надає жінкам простір для спілкування одна з одною, створює можливості для навчання та розвитку лідерських якостей. Щоб розширити дискусію про роль жінок у громадській сфері активно використовувались можливості радіо, соціальних мереж.

Л. Гбові вважала, що треба навчити молодь не боятись висловлювати свої думки, мати свою власну позицію, свій голос. Цим же речам вона вчила й власних дітей, а їх у неї було вісім. Напівжартома, напівсерйозно вона казала, що в 60 років почне займатись політикою, оскільки її діти зростуть, будуть працювати, і їй не доведеться у той час складати їм протекцію [4].

Важливим завданням для Ліберії все ще залишалось подолання негативних наслідків громадянської війни. Однак у 2014 та 2015 рр. країна опинилась у центрі спалаху західноафриканської Еболи, що призвело до смерті понад 4800 людей. Стала очевидною слабкість інфраструктури охорони здоров'я країни. Ліберії також бракувало кваліфікованих лікарів, сучасного медичного обладнання. Країна відчувала значну нестачу палива, і багато громад залишалися без води навіть для миття та дезінфекції. Серйозною проблемою в цілому стала відсутність доступу до інформації про охорону здоров'я, особливо для людей, які жили в сільських громадах.

За таких умов, організація, створена Гбові, поставила собі за мету: підтримувати розвиток невідкладної медичної підготовки, проводити заходи з підвищення обізнаності щодо питань охорони здоров'я, забезпечувати громади предметами санітарії, пояснювати про симптоми та профілактику коронавірусу як англійською, так і місцевими діалектами. Нагальною потребою було будівництво першої в Ліберії радіостанції громадського здоров'я на території кампусу GPFA в окрузі Маргібі, оскільки лише дві радіостанції постійно транслювали одногодинні програми, присвячені здоров'ю, один раз на тиждень англійською мовою. Слід було також охопити увагою неграмотних, які не могли читати, писати, говорити англійською [3].

Л. Гбові є виконавчою директоркою програми «Жінки, мир і безпека» в Інституті Землі Колумбійського університету. Вона також є членкинею Консультативної ради високого рівня Генерального секретаря ООН з питань посередництва, Всесвітньої ради у справах біженців та Мережі африкан-

ських жінок-лідерок. Прихильниця цілей сталого розвитку ООН, Гбові була членкинею Консультативної ради з питань гендерної рівності G7 під час головування Канади в G7 у 2018 р. [1].

У 2020 р. Л. Гбові приєдналася до Вищого комітету людського братерства – багатоконфесійного комітету, присвяченого сприянню мирному співіснуванню через діалог. Вона наразі також є членкинею нагородних комітетів двох основних гуманітарних нагород: премії «Аврора» та Гуманітарної премії Конрада Н. Хілтона [2].

Цікаво, що «Аврора» – це організація, яка ставить перед собою мету вирішувати світові гуманітарні проблеми на місцях, приділяючи особливу увагу допомозі найбільш нужденним. Премія «Аврора» присуджується щорічно. Мета премії – віддати належне людям та організаціям, які присвятили себе справі збереження життя інших людей, просуванню ідей гуманізму, і продовжують цю місію, незважаючи на загрозу власному благополуччю. Відзначимо, що премія «Аврора» присуджується від усіх осіб, що вижили під час геноциду вірмен, на знак подяки їх рятувальникам. У знак пам'яті про вісім років геноциду (1915 – 1923), премія вручається до 2023 року [14]. Символом премії є давній вірменський символ вічності – арєвахач. Щодо іншої нагороди, то премією Хілтона вже 18 рік Conrad N. Hilton Foundation нагороджує організації, які значно полегшують страждання людей.

Пані Гбові була названа Apolitical однією зі «100 найвпливовіших людей у гендерній політиці» та однією з «50 найкращих лідерів світу» за версією журналу Fortune [1]. Лейма Гбові має офіційно підтвержену активну сторінку в мережі Instagram [6]. У червні 2022 р. трое лауреаток Нобелівської премії миру – Джоді Вільямс, Лейма Гбові, Таваккол Карман – відвідали Львів. Вони зустрілися з постраждалими від війни в Україні жінками. Делегація також відвідала залізничний вокзал та гуртожиток, де жили вимушені переселенці [15]. Мета поїздки: закликати до припинення війни. Очевидно, що Лейма Гбові продовжує боротьбу за права людини, не припиняє боротися за мир і безпеку в цілому. У неї багато справ і немає намірів зупинитись.

Отже, у дитинстві маленька Лейма мріяла про власний затишний будинок, щасливу велику родину, фінансове благополуччя. Проте, найбільш за все вона хотіла стати лікаркою. Шлях до цієї мрії виявився вкрай складним. Лікаркою у майбутньому стане одна з її доньок. А вона, дізнавшись про всі страхиття війни, пройшовши через жах втрати найдорожчих, відчувши, що таке бути приниженою, тільки тому, що ти жінка і не маєш достатньої фізичної сили, присвятила своє життя боротьбі за мир, захисту прав жінок. Вона робила те, що вважала найбільш необхідним у обставинах, які склались. Зрештою отримала і визнання, і велику родину, і фінансову стабільність.

Її історія – це історія сміливої жінки, яка не скорилась долі. Це наочна демонстрація того, якою дієюю може бути ненасильницька боротьба. Л. Гбові ніколи не ставила собі ціллю отримання винагород за зроблене, проте, її Нобелівська премія миру в 2011 р. – цілком заслужена винагорода. Навіть отримавши визнання, вона продовжувала боротьбу за розширення освітніх та лідерських можливостей для дівчат, жінок і молоді. Організація GPFA, яку створила Гбові, допомагала нужденним. Крім того, її діяльність була спрямована на формування наступного покоління миротворець і демократичних лідерок у Західній Африці. Л. Гбові не боялась критикувати владу, своїм прикладом доводячи, що кожен голос у боротьбі за правду є важливим і має велике значення.

Джерела та література:

1. Angelo M. Leymah Gbowee: Founder and President, Gbowee Peace Foundation Africa. URL: <https://www.carnegie.org/about/trustees-and-staff/leymah-gbowee/>
2. Conrad N. Hilton Foundation. URL: <https://www.hiltonfoundation.org/>

3. Gbowee Peace Foundation Africa (GPFA). URL: <https://gboweepeaceafrica.org/>
4. Leymah Gbowee. URL: <https://achievement.org/achiever/leymah-gbowee/>
5. Leymah Gbowee. *Mighty Be Our Powers: How Sisterhood, Prayer, and Sex Changed a Nation at War*. New York: Beast; London: Perseus Running, 2011. 216 p.
6. Leymahgbowee. URL: <https://www.instagram.com/leymahgbowee/>
7. Nobel Peace Prize recognizes women rights activists. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-15211861>
8. Pray the Devil Back to Hell. URL: <https://www.imdb.com/title/tt1202203/>
9. Дванадцять виступів Нобелівських лауреатів на TED. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2013/10/17/141048/>
10. Дукштайн Ш., Золліх Р., Огунзаде К., Юрченко Л. Лауреатки Нобелівської премії миру 2011 р. – сильні жінки, які відстоюють мир і свободу. URL: <https://cutt.ly/ZIt7Gd4>
11. Зарубин Я., Ежова В. «Железная леди» Элен Джонсон-Серлиф. URL: <http://eawfpress.ru/press-tsentr/news/ex/zheleznaya-ledi-elen-dzhonson-serlif/>
12. История Африки в биографиях / под общ. ред. А.Б. Давидсона. М.: РГГУ, 2012. 1112 с.
13. Кукушкин П.В., Акпати Нзерибе. Международно-правовые и военные аспекты урегулирования этнополитического конфликта в Либерии 1989–1997 гг. М., 1998. 247 с.
14. Премія «Аврора». URL: <https://auroraprize.com/ru/prize/2022/highlights>
15. Садловська К., Дейнека О. «Ми надаємо розголосу Вашим історіям». Львів відвідали троє Нобелівських лауреаток миру. URL: <https://suspilne.media/253004-mi-nadamo-rozgolosu-vasim-istoriam-lviv-vidvidali-troe-nobelivskih-laureatok-miru/>
16. Современная Африка: войны и оружие. М.: Социально-политическая мысль, 2012. 476 с.
17. Френкель М. Ю. История Либерии в новое и новейшее время. М.: «Восточная литература», 1999. 302 с.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Олександр Ворушило

МАТЕРІАЛИ ЖУРНАЛУ «КИЕВСКАЯ СТАРИНА» ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАРАНЬ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

У статті розглядається особливості системи покарання на Лівобережній Україні у XVIII ст. в контексті публікацій на сторінках часопису «Киевская старина» (1882–1906 рр.).

Ключові слова: «Киевская старина», покарання, кат, помилування, монастир.

Протягом історії існування будь-якої держави невід’ємним її супутником є пенітенціарна система, дослідження становлення та генези якої спонукає до вивчення першоджерел.

Позбавлення волі через ув’язнення, заслання, смертна кара, як різновиди покарання мають свою історію, загальні і специфічні закономірності виникнення та розвитку, що розкриті у багатьох працях науковців. Журнал «Киевская старина» – унікальне видання кінця XIX – початку XX ст. Протягом 1882 – 1907 рр. часопис оприлюднив значний пласт джерельного матеріалу з національної історії. Відтак, метою даної розвідки є аналіз комплексу публікацій журналу, присвячених становленню системи покарань на теренах України.

Поміж досліджень, публікацій джерел, присвячених різним аспектам давньої, середньовічної, нової історії українських земель можна виокремити групу публікацій – О. Левицького [1; 2], І. Новицького [3], І. Каманіна [4], що доповнюють уявлення про існуючі у XVIII ст. традиції здійснення покарання. Цей період належить до так званого «допенітенціарного (карального) періоду», характеризується повною байдужістю суспільства і державних структур до засуджених та надзвичайною жорстокістю каральних заходів. Він охоплював майже весь час – від моменту фіксації у нормативних джерелах і пам’ятках звичаєвого права функції виконання кримінальних покарань – до кінця XVIII ст.

Одним з видів покарання у зазначений період були різного роду тілесні покарання. Зокрема, Іван Новицький в своїй розвідці «Старинные орудия, наказания и исправления», наголошуючи на необхідності актуалізації уваги на різних формах покарань, висвітлив знаряддя, які використовувались і як спосіб арешту і як спосіб покарання – *диби*. Якщо у першому випадку диби не обмежували рух особи, то в другому могли повністю позбавити можливості руху. Одну або декілька осіб могли прикріпити до диби, позбавляючи можливості рухатись чи уповільнюючи рух. Подібні обмежувальні знаряддя, які одягались на руки, називались – *дибки, дибиці, диб’ята, скрипиці*.

Ще один засіб покарання – *гусак*, до якого винний кріпився за руки і шию, складався з «нескольких досок, вставленных ребром одна на другую между вбитых в землю по обеим концам пар кольев. Отверстия для шеи и рук находились в выемках двух смежных досок, ниже аршина высоты, так что заключенный должен был стоять на коленях или как-бы на четвереньках». Інколи для посилення кари до цього обмеженого стану додавалось фізичне побиття киями чи різками.

Якщо гусак був виготовлений із досок, то колода з брусів, була набагато довшою і могла вмістити одночасно декілька осіб. На відміну від гусака колода повністю обмежувала рухи усіх частин тіла людини, яка залишалась в сидячому зігнутому положенні, з закутими руками і ногами.

Своєрідним ганебним стовпом була *куна*. Винному зв'язували руки і для присоромлення прікріплювали за шию обручем до стовпу, який розміщувався у людному місці [3, с. 551–554].

Цінними є дві розвідки відомого дослідника права і судочинства О. Левицького, опубліковані на сторінках часопису. Перша з них під назвою «Взгляд на ремесло палача в старой Малороссии» висвітлює ставлення суспільства до «ремесла палача». Автор відзначив, що нерідко смертні вироки не виконувались через відсутність осіб, здатних їх виконати. «Смертельные приговоры оставались без исполнения за невозможностью найти исполнителя», не дивлячись на те, що згідно артикулів Литовського Статуту, міським урядам слід було утримувати посаду ката для здійснення покарання [1]. Втім, знайти таку людину було майже складно. Посада «ката» на магістратських урядах здебільшого залишалась вакантною. З огляду на це зацікавленим у здійсненні вироку «представлялось самим искать и приглашать палача, равно и вознаграждать его за работу».

Ремесло палача було досить прибутковим, адже окрім магістратської платні, «кат» і його помічник «гіцел» отримували матеріальну винагороду від позивача не тільки за «смертнюю езекуцию», а й за катування. О. Левицький наголошував, що домогтися виконання смертного вироку могли завичай заможні особи, адже процедура вимагала значних витрат.

Але ніякі матеріальні винагороди не могли компенсувати суспільну зневагу і нехтування до цього «вигідного» ремесла. Не на користь його представників було існування ганебних привілеїв, якими вони користувались. Зокрема, мали право на ярмарках і базарах безкарно грабувати людей, промовляючи: «Дай кату плату!».

«Кати» позбавлялись можливості «участия в церковних молитвах и таинствах». Підтвердженням цього був приклад, наведений О. Левицьким про полтавського езекутора Федора, який, не дивлячись на жорстоке ремесло, був досить побожною людиною. Для дозволу відвідувати церковні служби Федору прийшлося у 1704 р. дістатися Києва і звернутися до митрополита Варлаама Ясинського. «Катовство, правда нечестное дело, однак и не грешное... не з своєї воли, но з воли старшого творить, не маєт быти от церкви отлученним, но яко правдивий християнин и правди исполнитель с иними правоверными да сообщается» – такою була відповідь надіслана з Київської митрополії.

З огляду на це артикули «Прав, по которым судится малороссийский народ», складених у 1725 р. наповнені апологічним змістом щодо предстаників «кровавого ремесла».

Розвідка «Практика смертной казни в старой Малороссии», опублікована в журналі у червні 1901 р. ілюструє практику виконання смертної кари через четвертування, а також випадки, коли винний міг уникнути смертної кари. Таке могло статися за ходотайства духовних осіб, зокрема, до у 1734 р. до генерального суду звернулись вісім духовних осіб з проханням віддати на поруки засудженого за вбивство малолітнього колодника Сергієнка [5].

Серед джерел права XVII–XVIII ст. досить помітне місце належало звичаям. Підтвердження цього знаходимо у іншій публікації О. Левицького «Обычай помилования преступника, избранного девушкой в мужья». Дослідник наводить документальні свідчення існування на українських землях XVII–XVIII ст. правового звичая помилування злочинця у випадку, якщо знаходилася дівчина, «желавшая иметь его своим мужем». Втім, траплялися випадки, коли засуджений до смертної кари відмовлявся від такої послуги через зовнішні вади дівчини [2].

Розвідка І. Каманіна надає уявлення про традиційну практику для XVIII ст. – відправляти усіх

винних, підозрюваних в таємних замислах, що могли бути небезпечними для суспільства до віддалених монастирів. Отже, злочинців чи просто неблагонадійних нерідко без слідства і судового вироку відправляли до монастирів, де вони і закінчували своє життя [4].

Таким чином, проаналізовані наукові публікації, розміщені на шпальтах «Киевской старины», доповнюють уявлення про історію покарань на теренах України у ранньомодерну добу.

Джерела та література:

1. Левицкий О. Взгляд на ремесло палача в старой Малороссии. *Киевская старина*. 1899. № 12. С. 390–398.
2. Левицкий О. Обычай помилования преступника, избранного девушкой в мужья. *Киевская старина*. 1905. № 1. С. 89–97.
3. Новицкий И. Старинные орудия, наказания и исправления. *Киевская старина*. 1885. № 11. С. 551–554.
4. Каманин И. Малоизвестные исторические лица и события конца XVIII ст. *Киевская старина*. 1891. № 1. С. 172–173.
5. Лазаревский А. Практика смертной казни в старой Малороссии. *Киевская старина*. 1901. № 7–8. С. 1–3.

Клименко Катерина

ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕНИ ЗЕЛЕНСЬКОЇ У ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

У статті висвітлено діяльність дружини президента України у період російської воєнної агресії. Аналізуються зміни, які відбуваються у діючих проєктах та програмах першої леді України до воєнного часу, а також поява нових ініціатив та їх валив на міжнародні відносини.

Ключові слова: перша леді, фундація, Олена Зеленська, міжнародні відносини, жіноче лідерство.

Жіноче лідерство є очевидною та незворотною тенденцією сучасного світу, яка охоплює усі сфери діяльності людського життя. Вага жіночого чиннику в світовій політиці також зростає. Міжнародні відносини і дипломатія мають давню традицію інституту першої леді. Жіноче лідерство в політиці має кілька вимірів. Інститут першої леді є одним з них.

Метою дослідження є вивчення змін, які відбуваються в діяльності дружини президента України у період повномасштабного вторгнення РФ та виявлення впливу цієї діяльності на процеси, пов'язані зі збройним конфліктом та його наслідками.

Функції першої леді України не є чітко визначеними та прописаними. Кожна з п'яти попередниць Олени Зеленської мала власні ініціативи та проєкти. Інститут першої леді у нашій державі знаходиться в процесі становлення. Хоча особливості виконання обов'язків першої леді різняться від країни до країни, фокус такої діяльності – це благодійність, гуманітарна і соціальна сфера та участь в офіційних візитах та прийомах.

Війна проти України призводить до суттєвих змін у міжнародних відносинах, безпековій політиці та зміні балансу сил на міжнародній арені. Трансформації зазнало й жіноче лідерство у політичній сфері. Діяльність Олени Зеленської стає важливим і впливовим чинником української і світової політики.

Українське суспільство вперше побачило дружину президента після початку війни на початку травня 2022 р. В Ужгороді 5 травня 2022 р. Олена Зеленська зустрілись з першою леді США Джилл Байден, і вони разом відвідали українок з дітьми, які змушені були залишити свої домівки, тікаючи від війни. Відомо, що в США потужна програма з подоланням посттравматичного стресового розладу (ПТСР), Олена Зеленська запросила Джилл Байден сприяти роботі національної програми психологічної допомоги населенню, яка запроваджується під патронатом дружини президента України [7].

Наступна зустріч двох перших леді відбулася уже влітку 2022 р., під час візиту до США Олени Зеленської, де обговорили національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, лікування та протезування українських дітей та військових в американських клініках. Значну увагу приділили освітнім ініціативам та гуманітарним проектам. Продовженням дружніх взаємин та незламної підтримки США українського спротиву, проявилася в нагородженні Олени Зеленської премією Dissident Human Rights Award, яке відбулося в Вашингтоні, в Меморіалі жертвам комунізму. Вперше ця премія була присуджена не конкретній людині, а всьому українському народові [1].

Під час війни закордонні візити Олени Зеленської, участь в офіційних заходах, виступи на поважних міжнародних площадках стали її регулярними справами. У жовтні 2022 р. перша леді України приїхала до Польщі для участі у Безпековому форумі, на якому їй вручили Премію лицаря свободи, яка також була присуджена українському народові [4]. Відбулася також зустріч із першою леді Польщі Агатою Корнгаузер-Дудою. Разом вони відвідали дослідницький центр, в якому на лікуванні перебувають українські евакуйовані діти.

Згодом перша леді України приїхала до Німеччини для участі в презентації проєкту Better Time Stories, де провела робочу зустріч з першою леді Ельке Бюденбендер, з якою постійно підтримувала контакт від початку повномасштабного російського вторгнення [2]. Олена Зеленська подякувала за внесок у наданні гуманітарної допомоги та організації соціальної підтримки, оскільки Ельке Бюденбендер сприяла приїзду майже мільйону біженців з України, переважну більшість яких становлять жінки та діти. Саме під час цієї зустрічі перша леді України порушила важливе питання про постачання зброї з ФРН.

Особливістю діяльності Олени Зеленської стало проведення Самітів перших леді та джентльменів. Ініціатива запроваджена у 2021 р. за участю одинадцяти перших леді і близько двадцяти експертів, мала стати міжнародною платформою для реалізації спільних проєктів. До Саміту перших леді та джентльменів 2022 р. приєдналося вже двадцять три дружини лідерів різних країн, але форум відбувся в онлайн-форматі. Метою заходу, звісно, стало привернення уваги усього світу до російської агресії в Україні. Взаємодія з колегами відбувалася впродовж року й вдалося зібрати більше шести мільйонів доларів США, що забезпечило дієву допомогу Україні. Перша леді України провела безліч телефонних та відео-розмов та особистих контактів, під час яких обговорювалися й вирішувалися низка гуманітарних та освітніх питань, пов'язаних із облаштуванням українських дітей і жінок в усіх країнах, де вони опинилися через війну. Олена Зеленська вважає, що саме такі зустрічі сприяють співпраці й налагодженню взаєморозумінню між народами, і робить їх регулярними. Вона відзначає, що український опір змінює світ, таким чином роль перших леді теж змінюється: «Платформа Саміту працює попри війну. На нашому прикладі «м'яка сила» стає дієвою й потужною, а роль перших леді помітно зростає» [5].

Ще одну відзнаку Олена Зеленська отримала в США. Перша леді України була нагороджена за

виняткове лідерство у визнанні важливої ролі жінок у створенні більш мирного та безпечного світу нагородою The Hillary Rodham Clinton Awards [3].

Важливою подією в діяльності Олени Зеленської стало відкриття Фонду її імені – Foundation Olena Zelenska. «Фундація дасть змогу значно масштабувати обсяги допомоги людям та забезпечити гідну освіту й лікування всім, хто цього потребує», – зауважила Олена Зеленська [6]. Діяльність фонду буде зосереджена на трьох основних напрямках: охорона здоров'я, освіта та гуманітарна допомога. У межах цих напрямів він надаватиме адресну допомогу, інвестуватиме в реконструкцію дошкільних і шкільних закладів, клінік і поліклінік, їхньої матеріально-технічної бази, субсидюватиме освіту та наукові дослідження.

Війна змінила життя України назавжди. Трансформації зазнали усі сфери життя українського суспільства. Відбудуться зміни й в інституті першої леді України, окресляться й зазнають законодавчої фіксації її обов'язки, повноваження та напрями роботи. Очевидно, зростатиме і вплив різних форм дипломатичної взаємодії, зокрема комунікації перших леді та джентльменів, що сприятиме зміцненню міжнародної співпраці. Поки перша леді України має дуже щільний робочий графік поїздок, візитів, виступів і веде низку довоєнних проєктів і нових ініціатив, бере участь у роботі важливих міжнародних форумів, запущена робота Фонду. Олена Зеленська стала першою дружиною президента, яка виступила в Конгресі США, Парламенті Великої Британії та Європарламенті. Вона продовжуватиме активну діяльність, що високо цінується і з вдячністю схвалюється широкою українською громадськістю. Олена Зеленська стала героїнею у складні часи, і це її внесок у нашу спільну перемогу.

Джерела та література:

1. Богданьок О. У США українців відзначили премією Dissident Human Rights Award – Зеленська. *Суспільне новини*. 2022. URL: <https://suspilne.media/262347-u-ssa-ukrainciv-vidznacili-premiu-dissident-human-rights-award-zelenska/>
2. «Better time stories»: перші леді України та Німеччини презентували книжковий проєкт у Франкфурті. *ЕСПЕСО*. 2022. URL: <https://espresso.tv/better-time-stories-pershi-ledi-ukraini-ta-nimechchini-prezentovali-knizhkoviy-proekt-u-frankfurti>
3. Надтока С. Олена Зеленська отримала премію The Hillary Rodham Clinton Awards. *Кореспондент.net*. 2022. URL: <https://ua.korrespondent.net/lifestyle/4541702-olena-zelenska-otrymala-premiu-The-Hillary-Rodham-Clinton-Awards>
4. Олена Зеленська у Польщі зустрілася з Агатою Корнгаузер-Дудою та виступила на Варшавському безпековому форумі. *Офіс Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/olena-zelenska-u-polshizustrilasya-z-agatoyu-korngauzer-dud-78293>
5. Олена Зеленська розповіла про формат проведення другого Саміту перших леді та джентльменів. *Офіс Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/olena-zelenska-rozpovila-pro-format-provedennya-drugogo-sami-76385>
6. Олена Зеленська презентувала у США свій благодійний фонд. *Interfax-Україна*. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/860762.html>
7. Перші леді США та України зустрілися в Ужгороді. *BBC News Україна*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-61372542>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ОСОБОВОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНІЇ У ХVІІІ ст.

У статті розглянуто соціально-економічні умови формування, функціонування та забезпечення особового складу Української оборонної лінії. Проаналізовано доцільність будівництва оборонних споруд на півдні України. Окреслено історію зародження і удосконалення військового інженерного мистецтва в процесі будівництва фортець та оборонних споруд.

Ключові слова: Українська лінія, фортеця, полк ландміліції, однодворці, поселення.

Постановка проблеми. Активні бойові дії в Україні поставили перед військовим керівництвом завдання створення оборонних споруд, які б могли захистити кордони нашої держави. Вивчення та застосування інженерно-фортифікаційного досвіду попередніх поколінь у сучасних умовах є дуже актуальним. На кордонах Полтавської, Харківської та Дніпропетровської областей знаходяться залишки споруд Української оборонної лінії. У 2022 р. російські окупанти обстріляли земляні укріплення лінії у районі Олексіївської фортеці. Мабуть, сплутали із нашими сучасними укріпленнями. Українська лінія ХVІІІ ст. взяла ворожий вогонь на себе.

Аналіз основних досліджень і публікацій по темі. Історія будівництва Української лінії та соціально-економічного становища її особового складу були предметом досліджень упродовж ХІХ – початку ХХІ ст., своє ставлення до неї висловлювали вже її сучасники і воно не було однотайним. Незважаючи на всі протиріччя щодо оцінок її значення, у більшості видань можна помітити позитивну оцінку її ролі у заселенні Південно-Східної України. Навпаки, її призначення як військової споруди оцінюється часто негативно. Апанович О. у своїй монографії однією з перших дослідила будівництво лінії та її значення [1]. Однак її праця не позбавлена низки недоліків. Серед них висновок про те, що поселення полків ландміліції на лінії відбулося у 1733 р. та що лінія не виправдала сподівань, як оборонна споруда. Дослідження Галкович Б. має здебільшого описовий характер. Вивчаючи карти і плани півдня України ХVІІІ ст., вчений установив, що на більшості з них Українська лінія включала 17 фортець, між якими знаходилося 49 редутів [2].

У наш час, дослідженнями у зазначеній сфері займаються Пенський В. [8] та Горяга О. [3]. Монографічне дослідження Заїки Г. присвячене історії спорудження, розбудови та заселення, історичній долі найбільшої фортифікаційної споруди другої – третьої чверті ХVІІІ ст. на лівобережній межі Гетьманщини – Українській лінії [4].

Метою дослідження є розгляд соціально-економічних умов формування, функціонування та забезпечення особового складу Української оборонної лінії. Аналіз доцільності будівництва оборонних споруд на півдні України. Розкриття історії зародження і удосконалення військового інженерного мистецтва у процесі будівництва фортець та оборонних споруд.

Виклад основного матеріалу. Значна довжина південного кордону, постійні напади ворогів зі сходу, обмежена кількість польових частин у цьому районі робили неможливим повноцінний захист українських земель. З цієї метою почали облаштовувати укріплені лінії. Першою у 1720 р. була збудована Царицинська лінія [5, с. 18], на українському кордоні створювали поселення для полків ландміліції, які було сформовано ще у 1713 р. у Київській губернії. Вони несли там тільки гарні-

зонну службу, замінивши на півдні польові полки з корпусу фельдмаршала Шереметьєва. Спочатку було сформовано п'ять полків ландміліції, загальною кількістю 7 000 чоловік. Воїни перебували на гарнізонному утриманні. Офіцери отримували жалування від 40 руб. (поручник) до 150 руб. (полковник), а вахмістри та сержанти по 7 коп., рядові – 4 коп. [5, с. 19]. У 1723 р. українським однодворцям додатково призначили 7 гривневий збір з душі на рік. Чотири гривні мали йти на утримання ландміліції, із розрахунку 6 руб. на рік жалування солдату ландміліції, платили ті хто не поставляв людей на службу. У 1724 р. однодворців зарахували до стану державних селян.

Облаштування, формування та поселення на Українській лінії цих полків було поручене генерал-фельдмаршалу князю Голіцину, за підрахунками якого потрібно було призвати одного чоловіка від 16 душ однодворців, що мало скласти 5 187 воїнів. Виходячи з цього, у той час на українських однодворців було 83 000 душ [5, с. 20]. Із набраних людей у 1723 р. створили 10 полків ландміліції, з яких 4 регулярних, драгунського складу, та 6 іррегулярних. Постійне поселення цих полків на українській лінії розпочалось тільки у 1731 році.

Запасних магазинів у той час ще не було і тому під час просування військ здійснювались збори з місцевого населення, у рахунок майбутніх податків [5, с. 25]. Так, наприклад, для драгунських і піхотних полків відправлених у Київ з дворів селян, неодружених та однодворців Київської губернії: борошна 30 000 чвертей, круп 3 750 чвертей та вівса 15 000 чвертей. У 9 провінціях, де були розташовані війська, створили запасні магазини.

Повинність, пов'язана з обороною південного кордону та будівництвом укріплень, призвела до зубожіння мешканців прикордоння. Потрібно було рятувати ситуацію. Деякі зміни відбулись у 1733 р. Було наказано: у продовж двох років поселити 1 057 сімей козаків, у місці де колись була слобода Дубовка, по річці Балаклеє та на інших місцях по Волзі, між Царициним і Камишиним. На перший час для облаштування на новому місці їм було надано від скарбниці допомогу: на кожну родину 12 руб. грошима, хлібом: борошна по 6 чвертей, круп по 3 чверті та вівса по 3 чверті, всього на суму 22 315 руб. Крім того, після поселення, за козацьку службу на лінії мали отримувати жалування і провіант на суму 11 996 руб. [5, с. 34].

Проект Української лінії (1731 р.) передбачав величезні масштаби будівництва. Процесом особисто керував директор фортифікацій граф Мініх, його плани здійснювали на місцях генерали граф Фон-Вейсбах, Дебринь та Тараканов. Українська лінія між Дніпром і Доном мала простягатись на 800 верств і складатись із невеликих фортець, на відстані у 10 верств одна від одної, з'єднаних земляним валом. Усі роботи виконували відповідно до наряду мешканці навколишніх губерній та наддніпрянські козаки. У 1731 р. останніх на роботах було 7 000 чоловік, у тому ж році українському гетьману було наказано прислати на Лінію ще 3 000 козаків. У відповідності до наказу від 9 липня 1731 р. з поміщицьких володінь стали брати на будівництво кріпаків, у тій же пропорції, що і козаків [5, с. 34]. А з наказу від 12 травня 1732 р. видно, що полковники слобідські, охтирський і харківський, а також різні поміщики і прикажчики доповідали, що прислати стільки робітників, скільки вимагає уряд, не можуть, тому що багато селян і козаків, щоб не потрапити на Лінію, тікають з постійних місць проживання, інколи навіть переходять на територію супротивника. Стримати цей рух старшина і поміщики були не в змозі. Козаки і селяни сприймали роботи на Лінії як додатковий тягар, перспектива захисту у майбутньому їх не тішила, тому і тікали від каторжної роботи, що супроводжувалась постійними нападами татар.

Почали шукати вихід із складної ситуації. Українським однодворцям повернули старі права і привілеї, знову поклали на них обов'язки служилих людей за помісні оклади. У новому вигляді по-

місні оклади складали ділянки землі, виділені кожному однодворцю у зазначеному місці, а служба за це полягала у захисті кордонів. На цій основі у 1731 р. було запроваджено поселення 20 полків ландміліції на Українській лінії, у залежності від її будівництва. Полки ландміліції поселяли у слободах біля фортець. Сюди ж привозили дружин і дітей воїнів, які були у складі полків. Згодом, особовий склад ландміліції у цьому районі поповнювався за рахунок чоловічого населення слобод. У шведів запозичили ідею підпомічників у дворах поселян. Спочатку ними були родичі та знайомі власників дворів, які переселялись на лінію добровільно. Згодом, стали залучати у цей стан сторонніх людей, часто застосовуючи примус. У дворі вони мали господарювати разом із власником, службу нести почергово. Якщо полки виступали у похід, залишались сторожити лінію, таким чином сили українського корпусу ставали більше у два рази. Проте реальність інколи відрізнялась від планів. Упродовж десяти років на українській лінії вдалося поселити тільки 9 полків. У поселян справи йшли не дуже добре, через це їм на допомогу у будівництві хат, посіві та збиранні врожаю хлібів кожен рік направляли помічників із однодворців.

Із відомостей 1742 р. можемо побачити, що з 1733 по 1742 рік, було вислано, таким чином, 120 700 чоловік з кіньми. На провіант і жалування було виділено з казни 605 686 руб. Крім цього, у зв'язку з тим, що господарства поселян не могли забезпечити свої потреби у продовольстві, їм було виділено за цей час із армійських запасних магазинів: борошна 108 408, круп 7 134 та вівса 22 052 чвертей. Яке розорення несли примусові наряди на службу для однодворців, можна побачити з доповіді Сенату від 28 серпня 1743 р. Населення українських однодворців за 20 років скоротилось на 66 465 душ, тобто 1% щорічно [5, с. 36].

У 1736 р. було видано повний штат полків ландміліції, що склав окремий корпус військ під назвою «Український». У ньому мала бути визначена кількість воїнів – 22 731. Генералів – 31, на них утримання виділяли 8083 руб., драгунів – 21 540, на їх утримання мали виділяти 203 580 руб., денщиків офіцерських – 1 160, їх утримання – 6 960 руб., крім цього штаб і обер-офіцерам на раціони – 18 900 руб., на гвинтівка, амуніцію та канцелярію – 37 949 руб., на ремонт кінської упряжі та лікування коней – 15 380 руб. Таким чином, Український корпус обходився казні у 290 832 руб. [5, с. 37].

Потрібно зауважити, що саме Мініх, який очолював два кримських походи, визначив особливу важливість будівництва Української лінії [7].

До 1742 року лінія вже мала повністю завершеними 18 фортець, зв'язаних 140 редутами, що складали фактично суцільну систему укріплених споруд на південному кордоні, та відносилась до другого Департаменту фортець. Начальником було призначено генерал-лейтенанта К. Бороздина, а його помічниками генерал-майорів Баннера та Мартинова [7]. У 1750 році було підняте питання про будівництво нової оборонної лінії південніше і для заміни вже існуючої Української. У той час запланували збудувати лінію від Дніпра по річці Самі до Сіверського Донця (у місці з'єднання з річкою Лугань). Нова лінія мала складатись з 14 фортець та двох ретражементів.

Нова Дніпровська оборонна лінія була збудована упродовж 1770-1783 років [8]. Керівником робіт було призначено військового інженера, члена Військової Колегії, генерал-поручника М. Деденьова, а контролером будівництва – генерал-майора Щербиніна. За наказом Катерини II було збудовано сім фортець від р. Московки (м. Запоріжжя) до р. Берда (м. Бердянськ). У 1783 р. втративши своє стратегічне оборонне значення Дніпровська лінія була скасована. Залишили тільки дві фортеці – Олександрівську та Петрівську [6].

Висновки. У 1731-1742 рр., здебільшого на території нинішньої Харківської області, за проектом генерала Йоганна Вейсбаха, зводиться так звана Українська оборонна лінія – військово-ін-

женерна система земляних укріплень, що слугувала для захисту українських земель від нападів ворогів. Необхідність лінії на цій ділянці обґрунтував ще Мініх і події довели його правоту. Фортеці лінії являли собою чотирикутні бастіони, за винятком Борисоглібської та Лівенської (вони мали п'ятикутну форму). Іноді на фронтонах, звернених до зовнішнього боку лінії влаштовувалися допоміжні кутові укріплення – рavelіни. З зовнішнього боку фортеці та редути були посилені палісадом, улаштованим на дні рову. У середині фортець містилися: лазарет, казарми, порохових льох, склад і колодязь, до головних воріт вів міст через рів. Усього на лінії було споруджено 17 фортець і 49 редутив. Більшість фортець одержали назву від полків ландміліції, розміщених у поселеннях при фортецях. Будівництво оборонних споруд здійснювали селяни прилеглих губерній, соціально-економічне становище воїнів полків ландміліції було подібним до офіцерського і рядового складу гарнізонної служби. Особливу роль у їх комплектуванні зіграли українські однодворці. Лінія різко скоротила втрати населення від ворожих нападів. Фортеці Української оборонної лінії, збудовані українськими селянами, однодворцями та ландміліцією, стали зразком стратегічної активної оборони, яку і сьогодні українські збройні сили вдало використовують у боротьбі із загарбниками.

Джерела та література:

1. Апанович О.М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. Київ, Наукова думка. 1969. 224 с.
2. Галкович В.Г. Картографічні джерела та їх застосування для вивчення історії України XVIII ст. *Український Історичний Журнал*. 1971. № 9. С. 138–145.
3. Горяга О.В. Формування та діяльність української ландміліції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2014. № 7. С. 14–18.
4. Заїка Г.П. Українська лінія. Монографія. Київ-Полтава. Археологія, 2001. 88 с.
5. Журавский Д.П. Статистическое обозрение за расходами на военные потребности 1711–1825 год. Санкт Петербург, типография Карла Фульфа. 1859 г. 232 с.
6. История г. Александровска (Екатеринославской губернии) в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии (1770–1806 гг.). Екатеринослав. Тип. Тов-ва Н.Д. Сытина. 1905 г. 120 с.
7. Масловский, Д.Ф. Строевая и полевая служба русских войск времен императора Петра Великого и императрицы Елизаветы. Москва. Тип. Окружного штаба. 1883. 264 с.
8. Пенский В.В. Украинский ландмилицкий корпус в XVIII веке. *Вопросы истории*. 2000. № 10. С. 147–153.

Андрій Полієнко

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ТРАДИЦІЇ ВОЛОНТЕРСТВА ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА

Досліджено витоки волонтерства як соціального явища. З'ясовано, що детермінантою становлення волонтерських практик на теренах України були військові компанії. Російсько-українська війна, що триває з 2014 р., в черговий раз викликала сплеск волонтерського руху, урізноманітнивши форми і методи волонтерських практик.

Ключові слова: волонтерство, громадська ініціатива, волонтерські практики, волонтерський рух, форми допомоги.

В умовах державотворення України розвиток соціальних ініціатив відбувається майже одночасно з розбудовою нашої держави. Активне поширення різних форм соціальних практик, залучення до них багатьох людей у якості волонтерів свідчить про достатньо високий рівень громадянської зрілості суспільства та сформовану в Україні високу якість людського капіталу. Інституціоналізація волонтерських практик відбувається на тлі гострих військових потрясінь та, водночас, є свідченням зрілого громадянського суспільства.

На яскраво виражений соціальний аспект волонтерської допомоги вказували вітчизняні й зарубіжні соціальні психологи. Роботи А. Девіда, Ф. Аскевіс-Леерпе, П. Деккера, А. Омото, М. Снайдера, Гольдберг-Глен стали науковим підґрунтям для дослідження феномену волонтерства та його мотиваційних аспектів. Аналіз багаторічного волонтерського досвіду здійснено у роботах зарубіжних авторів, зокрема Г. Каскеллі, Р. Кроу, Б. Левайн, Р. Лінча, С. Маккарлі, М. Мерріл, К. Навартнам, М. Нуланд. Серед вітчизняних дослідників слід відзначити праці О. Безпалько, І. Зверевої, Н. Заверіко, В. Дибайло, Р. Вайнола, А. Капської, Н. Комарової, які заклали теоретичні та методологічні засади вивчення волонтерства. На сучасному етапі започатковано процес вивчення становлення й розвитку волонтерства у роки незалежності України, втім, цілісне дослідження історії волонтерського руху наразі відсутнє.

Не дослідженим зостається такий аспект як де саме і коли було започатковано індивідуальну та організовану форми волонтерської допомоги в історичній ретроспективі. З огляду на це, мета нашої розвідки полягає у здійсненні аналізу наукових досліджень, присвячених становленню волонтерства, з'ясуванні історичних витоків цього феномену в Україні у полі історичного дискурсу допомогових волонтерських практик.

Розкриваючи означену проблему, вважаємо за необхідне визначитися зі специфікою категоріально-понятійного апарату. Загалом, дослідники розглядають волонтерство як синонім добротності, благодійності, історія та становлення яких сягає давнього часу й пов'язується із християнською традицією [12].

Етимологія слова «волонтер» (volō латинською перекладається як бажання, намір) тлумачиться як добровільна суспільно корисна діяльність, котра може здійснюватися окремими людьми або організаціями. Акцент, передусім, на добровільності та безкорисливості у прагненні допомагати іншим.

Становлення волонтерства на території України пов'язують з діяльністю сестер милосердя періоду Кримської війни 1854 р. При чому, це була одночасна волонтерська ініціатива англійки Флоренс Найтінгейл і княгині Олени Павлівни, які одночасно, незалежно одна від одної, заснували громади сестер милосердя для допомоги пораненим і хворим воїнам [9].

Флоренс Найтінгейл – аристократка італійського походження, отримала добру освіту, але покликання бачила у милосердній діяльності, котрою, за існуючими в сучасному суспільстві звичаями, не належало займатися особам її соціального стану. Слід зазначити, що англійська армія за часів Кримської війни 1853-1856 рр. зазнавала значних втрат не тільки на полі бою, а й через погано організовану медичну допомогу.

Ф. Найтінгейл разом із 38-ма медсестрами у 1854 р. прибула до Криму та відкрила лікарню для поранених військових на 6000 пацієнтів, при чому доглядом забезпечували поранених з обох сторін. До кінця війни під її керівництвом працювали 125 сестер милосердя. Завдяки запровадженню принципів санітарії й особливостей догляду за пораненими, їй вдалося за 6 місяців волонтерської діяльності зменшити кількість летальних випадків у лазареті з 42,7% до 2,2%. По закінченню війни, напередодні від'їзду в Англію 1856 р. Флоренс власним коштом звела великий хрест з білого марму-

ру на горі над Балаклавою, в пам'ять про солдат, медсестер і лікарів, які загинули в Кримській війні.

У Російській імперії під час Кримської війни з ініціативи княгині Олени Павлівни заснували Хрестовоздвиженську громаду сестер милосердя. Її урочисте відкриття сталося 5 листопада 1854 р., у день свята Воздвиження Хреста Господнього, в Санкт-Петербурзі [11, с. 6]. Представниці громади прибули до Криму, де під керівництвом М. Пирогова, надавали допомогу пораненим і хворим. 110 зі 163 волонтерок належали до привілейованих верств суспільства.

Після закінчення Кримської війни Хрестовоздвиженська громада сестер милосердя суттєво розширила діяльність. Зокрема, при ній діяла школа для дівчаток; сестри продовжували працювати в медзакладах Санкт-Петербурга до її закриття під приходом до влади більшовиків [7].

У 1859 р. швейцарський письменник-журналіст Анрі Дюнан, приїхавши до Італії, побачив сотні поранених, залишених без допомоги після боїв під Сольферіно. Натхненний подвигом Ф. Найтінгейл, він ініціював створення Міжнародного комітету з надання допомоги пораненим. 6-29 жовтня 1863 р. у Женеві за участі урядів 12 європейських країн було засновано цю організацію. Кожна країна в мирний час повинна створити загони «рятувальників-добровольців», підготувати їх і в разі війни – направляти для допомоги медичним підрозділам [4, с. 13–14]. Пізніше, у 1864 р., ця організація переросла в Міжнародний Комітет Червоного Хреста [8]. У такий спосіб виникла перша організація міжнародного рівня, діяльність якої спрямовувалася на допомогу полоненим і пораненим та ґрунтувалася на волонтерських засадах. У 1894 р. відкрили Російське Товариство Червоного Хреста як відділення Міжнародного товариства Червоного Хреста.

Нині у світі налічується 192 національні товариства Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, у тому числі їх відділення функціонують і в Україні. Метою діяльності Товариства Червоного Хреста України є «запобігання та полегшення страждань людей під час збройного конфлікту, катастроф та аварій, стихійних лих, надання допомоги медичній службі ЗСУ та органам охорони здоров'я, сприяння органам державної влади щодо гуманітарної діяльності», – зазначено у статуті організації [6].

Принципами, закладеними у другій половині XIX ст., місія Червоного Хреста користується у своїй діяльності дотепер. Водночас, як засвідчив досвід теперішньої російсько-української війни, зокрема, обставини загибелі українських військовополонених у колонії в Оленівці Донецької області, статутні умови функціонування цієї важливої міжнародної організації дещо застаріли й не відповідають сьгоднішнім викликам.

Волонтерська медична допомога, опираючись на широку практику залучення волонтерської помочі, сприяла спротиву Галицької армії, рятувала тисячі життів поранених під час Другої світової війни [2; 3].

В Україні з 2014 р., коли громадянська ініціатива «викристалізувалася» подіями Майдану, волонтерський рух заявив про себе, як потужну силу, що намагалася максимально вирішити нагальні проблеми як військових, так і цивільних.

Підсумовуючи, варто відзначити, що важливим приводом для пробудження в людини мотиву до волонтерської діяльності в різні часи були військові події. Першими волонтерами, які відповідали таким критеріальним ознакам, вважаємо сестер милосердя та їх участь у медичній допомозі під час воєнних конфліктів. Воєнні події, пробудивши в окремих осіб потужні мотиви до волонтерської діяльності, пізніше призвели до створення на основі приватної волонтерської ініціативи організованої форми волонтерства – Міжнародного Товариства Червоного Хреста.

Подальші наукові розвідки бачимо у дослідженні історії становлення та розвитку волонтерсько-

го руху в незалежній Україні, а також у висвітленні форм і методів роботи волонтерів Чернігівщини, з'ясуванні взаємодії приватної ініціативи та бізнесу у справі волонтерської допомоги різним верствам населення й військовим формуванням у воєнний період.

Джерела та література:

1. Благодійництво чи волонтерство? *Центр демократії та верховенства права*. URL: <https://cedem.org.ua/news/blagodiynystvo-chy-volonterstvo/>
2. Військові госпіталі Української Галицької Армії та їх медичне постачання (1918-1920 рр.). Бадюк М.І. *Історія військової медицини: підручник для слухачів оперативного-тактичного рівня*. Київ : МП Леся, 2016. С. 146–155.
3. Воробець Т. Український Червоний Хрест (нарис діяльності за Другої світової війни). Матеріали до історії української медицини: збірник / ред.-упоряд. М. Семчишин ; ред. кол. : П. Джуль, В. Марчук, П. Пундій [та ін.]. Чикаго: Українське Лікарське Товариство Північної Америки, 1988. Т.ІІ. С. 117–132.
4. Дюнан А. Воспоминание при Сольферино (Souvenir de Solferino) / Пер. с фр. С.Н. Норман. Под ред. А.П. Плетнева. Репринтное воспроизведение текста 1904 г. Место вып. оригинального издания Санкт-Петербург: типография Исидора Гольдберга. М.: МККК, 2015. 84 с.
5. Єдиний волонтерський центр. *Веб-сайт Чернігівської обласної адміністрації*. URL: <https://dcz.cg.gov.ua/index.php?id=12352&tp=1&pg=>
6. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року. № 3236-VI // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 42.
7. Крестовоздвиженская Община сестер Милосердия. Энциклопедия благотворительности Санкт-Петербурга. URL: <http://enclago.lfond.spb.ru/showObject.do?object=2824182532>
8. Міжнародна Федерація Товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Юридична енциклопедія : [у 6 т.]. Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Енциклопедичне видавництво, 2001. Т. 3 : К-М. 792 с.
9. Ореховський В.О. Діяльність сестер милосердя Хрестовоздвиженської общини під час Кримської війни 1853-1856 рр. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. № 8 (19), 2016. URL: <https://oaji.net/articles/2016/1739-1481134441.pdf>;
10. Ореховський В.О. Російське товариство Червоного Хреста (1867-1921 рр.) : Історіографія проблеми. *Сучасна наука в мережі інтернет* (16-18.02.2015). URL: <https://int-konf.org/ru/konf022015/1009-chuvanovai-v-teoretichn-osnovi-problemi-formuvannya-yakostey-patrotizmu-v-dtey-molodshogo-shklnoho-vku-zasobami-vzualnogo-mistectva-v-tvorchost-v-o-suhomlinskogo.html>
11. Пирогов Н. И. Исторический обзор действий Крестовоздвиженской общины сестер попечения о раненых и больных, в военных госпиталях в Крыму и в Херсонской губернии, с 1 декабря 1854 по 1 декабря 1855. СПб: тип. Имп. Акад. наук, 1856. 33 с.
12. Тохтарова І. М. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_2_5;
13. Чайка І.Ю. Волонтерство: сутність феномена та особливості його функціонування в сучасній Україні. *Грані*. 2017. Т. 20. № 7. С. 72–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2017_20_7_10

ГЕНЕАЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ЛЮБЕЧА

У дослідженні робиться спроба систематизації джерельної бази другої половини XVII – першої половини XX ст., яку можна використовувати для вивчення генеалогічної, демографічної та соціальної історії населення смт Любеч. Особливу цінність ці джерела мають при дослідженні сімейної історії та створенні родоводів.

Ключові слова: населення Любеча, джерельна база, демографія, генеалогія, соціальна історія.

В останні роки значно збільшився інтерес до своєї родової історії, чимало мешканців України, у т.ч. й Любеча, зайнялись генеалогічними пошуками та складанням сімейних родоводів. Зроблена спроба систематизації джерельної бази XVII – середини XX ст. дозволить більш повно використати наявний джерельний потенціал для вивчення генеалогічної, демографічної та соціальної історії населення смт Любеч.

У більшості випадків вивчення родоводу мешканцями Любеча починається із вивчення домашніх архівів, репрезентованих в основному документами XX ст. Важливу роль тут відіграють усні джерела – сімейні оповіді та легенди. Згадаємо також можливості історичної некрополістики – вивчення поховальних пам'яток, насамперед, надписів на похованнях любецького кладовища.

Маємо також цілі групи писемних джерел, які дозволяють досліджувати більш давню історію родів Любеча. До них відносяться: 1) переписи та ревізії населення; 2) козацькі компути; 3) присяжні списки; 4) сповідні розписи; 5) метричні книги, які містять актові записи про народження, одруження та смерть.

1) Переписи та ревізії. З найдавніших та найінформативніших книг, на нашу думку, стала Чернігівська переписна книга 1666 р. Вона містить результати перепису населення, що був проведений московським урядом на Лівобережній Україні. Ця переписна книга довгий час вважалася втраченою. Була виявлена в кінці 1980-х років у фондах Російського державного архіву давніх актів (РДАДА) та опублікована в 2013 році [1].

Згадаємо також Переписну книгу Чернігова 1721 р. Перепис був проведений за наказом Петра I та містить відомості про жителів Чернігівського та Стародубського полків. Зберігається у фондах Архіву зовнішніх справ Російської імперії (АЗСРІ, Ф. «Малоросійські справи», оп. 1, спр.62, 437 арк.). Справа оцифрована і доступна для дослідження на сайті Архівів Міністерства Зовнішніх справ російської федерації.

Важливим джерелом стала т.зв. «Мазепина книга», перепис маєтків опального гетьмана, здійснений у 1726 р. До книги увійшли результати ревізії, що була проведена за наказом Катерини I. Книга опублікована в 2005 р. [2].

Найінформативнішим джерелом, яке містить генеалогічні матеріали безсумнівно стало Генеральне слідство про маєтності 1729-1731 рр. Матеріали слідства зберігаються в російському державному архіві давніх актів (РДАДА). З фотокопіями можна ознайомитися Центральному державному історичному архіві України у м. Києві (ЦДАК України).

2) Інформацію про населення Лівобережної України містять компути (ревізії) козацьких полків. Поява цього типу джерел була пов'язана з потребою оподаткування населення. Загального списку збережених компутів не складено, адже не всі ревізії на сьогодні виявлено і їх пошук продовжується

[5]. Для Чернігівського полку виявлено чималу кількість ревізій. Наприклад, з періоду 1732-1755 рр. відомо 10 ревізій, усі вони зберігаються в ЦДІАК України [5]. З усього масиву козацьких компутів Чернігівського полку опубліковано два [5, 6].

Не можемо не згадати й Румянцевський опис Малоросії 1765-1769 рр., матеріали якого зберігаються у фондах ЦДІАК України. Джерело оцифроване і доступне для дослідження на сайті архіву.

3) Присяги козацьких полків. Це велика група історичних джерел, що містить інформацію про населення, що присягало російським царям, імператорам та імператрицям. Книги охоплюють період від 1654 р. (присяга на вірність царю Олексію Михайловичу) до 1762 р. (присяга на вірність імператриці Катерині II). Зберігаються вони у фондах РДАДА та ЦДІАК України, але можливо ще не всі присяги ще виявлені дослідниками. Узагальнена інформація про присяги козацьких полків подана в Таблиці 1 [3].

Таблиця 1. Зведена інформація про присяги козацьких полків

Кому присягали. Рік присяги.	Інформація про джерело	Місце збереження
Олексій I Михайлович. 1654 р., 1659-1660 рр.	Присяга Чернігівського полку, на сьогодні не виявлена	?
Федір Олексійович. 1676 р.	Присяга Чернігівського полку, наявна	РДАДА
Петро I. 1682 р.	Присяга Чернігівського полку, наявна	РДАДА
Царевич Петро Петрович 1718 р.	Присяга Чернігівського полку. Опублікована в 2011 р. [3].	РДАДА
Петро I. 1721 р.	Є згадки про присягу Петру I як імператору	Ймовірно РДАДА
Катерина I. 1725 р. Петро II. 1727 р.	Присяги відомі фрагментарно.	РДАДА
Анна Іоанівна. 1732 р.	Присяга Чернігівського полку. Опублікована в 2010 р. [4].	РДАДА
Єлизавета Петрівна. 1741-1742 рр.	Присяга п'яти лівобережних козацьких полків	ЦДІАК України
Петро III. 1762 р. Катерина II. 1762 р.	Присяга на сьогодні не виявлені	?

4) Сповідні розписи любецьких церков. Інформацію про сповідні розписи представлено в Таблиці 2. Розписи зберігаються в Державному архіві Чернігівської області (ДАЧО, фонд 679, опис 1), усі вони оцифровані і доступні на сайті цього архіву.

Таблиця 2. Сповідні розписи церков Любеча

Церква Любеча	Роки, за які відомі сповідні розписи
Покровська церква	1739, 1740, 1760, 1771, 1804 рр.
Троїцька церква	1739, 1740, 1743, 1760, 1771, 1788, 1791, 1804 рр.

Церква Параскеви	1739, 1740, 1743, 1771, 1788, 1804 pp.
Воскресенська церква	1739, 1740, 1760, 1771, 1788, 1791, 1804 pp.

5) Метричні книги любецьких церков. Метричні книги є основним джерелом для генеалогічних досліджень населення Любеча другої половини XIX ст. Відомі метрики починаються з 1875 року. Матеріали зберігаються в Державному архіві Чернігівської області (ф.679, оп.1). Як і сповідні книги всі метричні книги оцифровані та доступні для дослідження на сайті архіву. Зведена інформація про метричні книги наведена в Таблиці 3.

Таблиця 3. Метричні книги церков Любеча

Церква Любеча	Роки
Покровська церква	1875-1917 pp.
Троїцька церква	1875-1917 pp.
Церква Іоакима та Анни	1908-1916 pp.
Воскресенська церква	1875-1883, 1891-1898 pp.

У фондах ДАЧО також зберігаються актові записи про народження, одруження та смерть любечан за ранній радянський період. Вони представлені матеріалами починаючи від 20-х pp. XX ст. Матеріали оцифровані частково (до 30-х pp. XX ст.).

Як бачимо, джерельна база, що несе генеалогічну інформацію з історії Любеча, дозволяє проводити пошук родовідної інформації, але різні періоди історії представлені різною кількістю джерел. Відомості другої половини XVII ст. представлені фрагментарно. Від XVIII ст. джерела стають масовими, вони репрезентовані переписами населення, присягами, ревізіями, що дозволяє реконструювати історію родів любечан доволі докладно.

Майже не маємо інформації за перші 70 років XIX ст., цей період представляє собою своєрідну «білу пляму» для генеалогічних досліджень. Це зумовлює необхідність пошуку додаткових джерел, які інколи компенсують відсутній матеріал. А от період між 1875 та 1917 pp. широко представлений як метричними, так і окремими сповідальними книгами. Зазначимо, що перша половина XX ст. дозволяє використовувати для генеалогічних пошуків й інше коло джерел крім актових записів. В цілому наявна джерельна база дозволяє мешканцям Любеча вивчати історію своїх родів та створювати генеалогічні дерева.

Джерела та література:

1. Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ І.Ситий, С.Горобець. Кам'янець-Подільський : видавець Рябцев В.В., 2022. 236 с.; іл.
2. Мазепина книга / Упор, та вступна стаття І. Ситого. Чернігів : ЦНТЕІ, 2005. 524 с.
3. Присяга Чернігівського полку 1718 року / Упор. та вступ І.Ситий, С.Горобець, А.Потьомкін, передмова І.Кривошия. Кам'янець-Подільський : видавець Рябцев В.В., 2022. 396 с.; іл.
4. Именная роспись Черниговского полка 1732 г. Харьков, 2010. 144 с.
5. Ревізія Чернігівського полку 1732 року / Упор. та вступ І.Ситий, С.Горобець, передмова І.Кривошея. Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2014. 720 с.
6. Переписи Чернігівщини 1638 та 1713 років / Упор. та вступ І.Ситий, С.Горобець, А.Потьомкін. Кам'янець-Подільський : видавець Рябцев В.В., 2022. 264 с.; іл.

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Владислава Блохіна

ГЕРАЛЬДИЧНІ ОРЛИ ЧЕРНІГІВЩИНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У публікації розглянуто історію становлення геральдики Чернігівщини, зокрема, особливу увагу приділено геральдичному орлу. Стаття підкріплена актуальним соціологічним опитуванням щодо обізнаності населення Чернігівщини стосовно геральдики регіону.

Ключові слова: герб, геральдика, Чернігів, Чернігівщина, орел.

У сучасному соціокультурному просторі Чернігівщини неодноразово порушувалося питання щодо потреби зміни або збереження гербу міста та області. Ще більш актуальним питання стало після повномасштабного вторгнення росії, адже візуально геральдичний орел Чернігівської області схожий на російський.

Мета статті – здійснити історичний огляд розвитку геральдики Чернігівщини, висвітлити точки зору щодо доцільності зміни геральдичних символів Чернігівщини та Чернігівської області, які побутують у середовищі наукової спільноти та громадськості.

В історичній науці питання розвитку геральдики завжди займали провідне місце, адже герб – це не тільки символічна та юридична ознака міста чи регіону, це також локальний багатостолітній носій історії. Доказом цього є і морфологічне значення, адже саме слово «herb, хоча і має польське коріння, але міститься в тій чи іншій транскрипції багатьох європейських мов і означає «спадщина» [7, с. 17].

За радянських часів геральдика перебувала в занепаді, оскільки тодішні антигеральдичні емблеми, хоча і були надані багатьом містам України, однак вони уклалися зі значними порушеннями та без наслідування історичних традицій та усталених правил. Після розпаду СРСР незалежні держави, котрі постали на його уламках, в тому числі Україна, розпочали відродження геральдичної науки: офіційно затверджуються нові герби, питання геральдики привертає увагу широких мас, створюються товариства («Українське геральдичне товариство», 1990 р.) та проводяться тематичні конференції. У 90-х рр. ХХ ст. відбувається активне дослідження та переосмислення геральдики. До найбільш авторитетних науковців, які займаються дослідженням геральдичних символів Чернігівщини, належать А. Гречило [2; 3; 4], І. Ситий [13; 14], В. Румянцева [12], С. Леп'явко [8; 9], І. Желіба [6].

Офіційно історія геральдики Чернігова та регіону починається з наданням місту Магдебурзького права у 1623 р. на підставі привілею польського короля Сигізмунда III (рис. 1). Чернігову було надано власну печатку, зображення якої є першим затвердженим гербом (дослідники зазначають, що протягом XVII–XVIII ст. поняття міський «герб» і «печатка» були фактично тотожними) [13, с.2].

На той час Чернігово-Сіверщина перебувала під управлінням королевича, майбутнього короля Владислава IV, покровителем якого був святий Владислав. Саме його зображено на першій міській

печатці, яка використовувалася до 1782 р. Прикметно, що святий зображений у військовому спорядженні, з мечем за пазухою та хоругвою. Дослідники пов'язують цей факт із прикордонним розташуванням міста Чернігова, а також з історичною традицією, яка сягала доби Київської Русі, де була поширена практика зображення озброєного воїна на печатках [13, с. 14]. Але багато істориків-краєзнавців пропонують переосмислити та узагальнити образ Святого. На їх думку, він виступає не лише як покровитель польського короля, але символізує воїна-захисника, навіть козака (за описом Н. Грабової). Цей погляд можна аргументувати тією обставиною, що у 1625 р. вперше було створено козацький загін для охорони Чернігова. Існує також думка, що ця печатка є спробою візуалізувати легендарного засновника міста – князя Чорного. Однак, це лише припущення.

Існують різні точки зору щодо того, чи існували символи або емблеми Чернігова та регіону до офіційного надання місту права на самоврядування та герба. Зокрема, В. Рум'янцева

зазначає, що символом Чернігівського князівства був двоголовий орел. Б. Рибаків, дослідивши давньоруські билини регіону, вказує на побутування образу віщого ворона або Семаргла – загадкового язичницького божества, зображення якого також закарбовано у капітелях Борисоглібського собору. За браком джерел не можна точно сказати, якою була емблема або символ Чернігівського князівства, однак з зазначених думок фахівців логічно випливає, що це, певно, був орел або ворон. Зображення двоголового орла пояснюють тим, що до Чернігівського князівства входила Тмутаракань – сучасна Кубань, наближена до території Візантійської імперії, де двоголовий орел був дуже поширений (рис. 2). Деякі дослідники зазначають, що дві голови можуть вказувати на єдність двох частин давньоруського князівства – Чернігівщини (центр Чернігів) та Сіверщини (з центром у Новгород-Сіверському) [5, с. 56].

Рис. 2 – Герб візантійських імператорів династії Палеологів (XIII-XV ст.)

Багато хто з нащадків чернігівського князя Святослава Ярославича використовували двоголового у своїй емблематиці. Зокрема, під час досліджень Борисоглібського собору – усипальниці чернігівських князів – було виявлено його зображення, висічене з каменю на стінах його палат.

Загалом, двоголовий орел походить зі Стародавнього Близького Сходу, а найдавніші його зображення датуються III—II тис. до н. е. В Європі цей символ поширився у XIII ст., його використовували у Римській та Візантійській імперіях [10, с. 309].

У Московській державі двоголовий орел поширився лише з XV ст., формально – після одруження царя Івана III з племінницею останнього імператора Візантії Софією Палеолог (1472 р. вона привез-

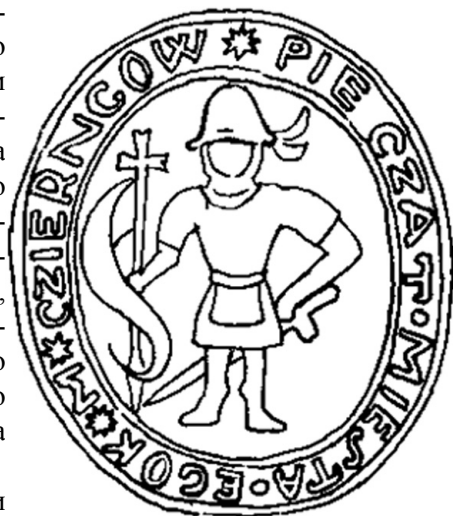

Рис. 1 – Печатка з гербом Чернігова 1623–1781 рр.

Рис. 3 – Герб Чернігівського воєводства (1635 р.)

розповсюдження цей герб не набув.

Наступні декілька століть були складними для Чернігівщини, адже вона виступала як спірний регіон, за який боролися Річ Посполита та Московщина. За умовами Андрусівського перемир'я 1667 р. Лівобережна Україна відійшла до складу Московського царства. Чернігівське воєводство було ліквідовано, натомість утворений Чернігівський полк, котрий проіснував до 1782 р.

Варто зазначити, що у той час, коли Чернігівщина входила до Московського царства, геральдики в цій державі фактично не існувало: використовувалися лише емблеми на печатках для позначення тих чи інших частин царства. На печатках нашого регіону зображалися різноманітні емблеми, які не мали геральдичного підґрунтя: меч східного типу або шабля (печатка Івана IV) [5, с. 53], білий олень на зеленому тлі (тарель Олексія Михайловича) [5, с. 54], кінь у супроводі зірок (царський «Титулярник» 1672 р.) [13, с. 14]. Розвиток геральдики в імперії почався лише у XVIII ст., тож до цього московські «геральдисти» створювали або штучні тимчасові емблеми, або модифікували надбання західних геральдистів.

Упродовж цього часу на міській печатці використовувалося зображення Святого Владислава, у той час як для позначення полку указом Сенату 1730 р. було запроваджено зображення чорного одноголового орла – старий земельний герб Чернігівщини, відображений на печатках того часу.¹ У 1782 р. на підставі указу Катерини II зображення Владислава на міській печатці було змінено на одноголового чорного орла (рис. 5).

¹ З 1672 р. для позначення Чернігово-Сіверщини починає використовуватись одноголовий орел з хрестом у лапах – своєрідне нагадування про релігійне значення регіону як одного з найбільших сакральних центрів Русі.

ла до Москви візантійські клейноди з зображенням двоголового орла) [5, с. 55]. У цей час на Московщині зароджується та поширюється концепція «Москва – третій Рим», яка була ідеологічним підґрунтям привласнення усіх, в тому числі культурних, здобутків Візантійської імперії. Серед них був і двоголовий орел [10].

У 1633 р. польський сейм затвердив герб Чернігівського воєводства – двоголовий орел (який вказував на давність історичної спадщини ще з часів князівства) з королівської короною та вензелем Владислава на грудях (рис. 3). Прикметно, що у цей же час існував інший герб Чернігівщини – Погоня (герб Великого князівства Литовського) з зображенням вершника в обладунках, який зберігся на печатці земського суду Чернігівського повіту (рис. 3) [13, с. 13].

Вершник символізував захисника рідної землі та вважався уособленням князя литовського, а саме слово «погоня» означало процес переслідування ворогів після звільнення міста від облоги [1]. Однак, широкого

Рис. 4 – Герб часів Сигізмунда III

Вважається, що імператриця, відома своїми радикальними діями у сфері політики та культури, прагнула стерти зв'язок історичного минулого Чернігово-Сіверської землі з Візантійською імперією. Як і всі правителі Московщини, Катерина II прагнула знову «зібрати всі руські землі воедино». Природно, зміни торкнулися й міської геральдики, адже двоголовий орел був наданий Чернігову разом із магдебурзьким правом – правом міста на самостійність, якої в кріпосницькій імперії не могло бути.

Рис. 5 – Герб Чернігова 1782 р.

Рис. 6 – Герб 1856 р.

Рис. 8 – Сучасний герб Чернігова

У 1856 р. герб Чернігівщини (міста та губернії) був модифікований: на щиті на срібному фоні був зображений чорний одноголовий орел з червоним язиком, «увінчаний» імперською короною, який тримає довгий золотий хрест у кігтях. Щит був обрамлений золотим дубовим листям та андріївською стрічкою (рис. 6) [5, с. 56].

1859 р. російський історик Б.Кене розробив нові геральдичні макети для міст, зокрема і Чернігова, але їх не було реалізовано (рис. 7).

У 1969 р. рішенням міської ради була затверджена емблема міста (гербом назвати її не можна за рахунок значної кількості порушень геральдичних правил). Це був набір «символічних» для радянського Чернігова знаків: колося (центр сільського господарства), гармата (давнє місто-фортеця), хвилі (р. Десна), реторта і шпуля (виробництво синтетичних волокон і сукняний комбінат). Автором цього проєкту був А. Лемешко. Гербу області на той час не існувало, іноді використовувався міський для позначення регіону.

Рис. 7 – Чернігівський герб за проєктом Кене (1859 р.)

Сучасний варіант гербу міста був затверджений Рішенням виконавчого комітету Чернігівської міської Ради народних депутатів у 1992 р. «Про герб міста Чернігова», а наступного року було ухвалене Положення про використання гербу¹ [11]. Озброєння гострими кігтя-

¹ Як зазначає міська рада: «Історичний герб міста Чернігова є срібним гербовим щитом, на тлі якого зображено чорний одноголовий орел зі специфічно розправленими крилами. Гордо витягнута шия, високо піднята голова, розкритий дзьоб з викриком язика символізують всепереможний і життєствердний початок, силу, тріумф. Широко розставлені лапи, традиційні зображення чернігівського орла, доповнюють загальне враження сили і відваги. У лівій лапі орла знаходиться золотий хрест, що символізує духовні основи, значення та вплив християнства у багатомістовому житті міста, одного з найвпливовіших духовних центрів нашої Батьківщини, який надав невичерпну плеяду подвижників православ'я. Голову орла вінчає золота п'ятикутна баштова (міська) корона – знак власності даного герба місту»[11].

ми, специфічно розставлені крила, впевнений погляд – все це характеризує чернігівського орла – царя птахів. Він також уособлює владу, мужність, сміливість, могутність, шляхетність (рис. 8).

Герб області був затверджений у 2000 р. депутатами обласної ради. Він відображає історичну спадщину – двоголового, скоріш за все, візантійського орла, який тривалий час був емблемою та символом Чернігівського князівства та Чернігово-Сіверщини в цілому. Корони є символом прина-

Рис. 9 – Сучасний герб Чернігівської області

лежності адміністративному центру. З орлом також пов'язаний щит із синім тлом, на якому розміщується родовий герб першого літописного князя – Мстислава Хороброго.

Така аргументація є досить вагомою підставою для того, щоб залишити як герб міста, так і області, адже вони відображають, часом складну, історію та культуру нашого регіону. Однак за браком знань щодо цього питання і візуальною схожістю гербу області з російським варіантом зараз активно підіймається питання щодо «необхідності» його зміни.

22 грудня 2022 р. депутат обласної ради Г. Ткаченко розмістив допис у мережі «Фейсбук» з пропозицією щодо модифікації або зміни гербу області, «адже він схожий на російський» [15]. Він зазначив: «Я вважаю, що на часі, можливо, не повністю змінити, може, внести якісь атрибути, якісь частинки до цього герба. Можливо, й повністю треба буде змінити». На протигагу двоголовому орлу він пропонує «коня в латах»: «У мене є пропозиція нанести на герб коня в латах. У 1068 році князь Святослав небагатовчисельним військом

біля Седнева розбив половецьке військо, яке набагато переважало. І він вів бій на своєму чудовому коні, який був захищений латами» [15].

Кандидат історичних наук та фахівець-геральдист І. Ситий прокоментував цю пропозицію: «Є припущення голови Українського геральдичного товариства Андрія Гречила, що, можливо, це пов'язується з традицією візантійської спадщини, а також в протигагу московській традиції. Треба зазначити, що це не російський герб, це візантійська спадщина» [15].

Представник Українського інституту національної пам'яті С. Горобець вважає: «З одного боку, наш герб, зрозуміло, що він давній і історичний, має традиції, які сягають вглиб століть, і наш герб однозначно древніший, ніж герб Росії, то, відповідно, начебто питань ніяких немає. З іншого боку, якісь, звичайно, аналогії виникають за рахунок того, що потужна російська пропаганда, що російські двоголові орли вони всюди і всі їх чудово розуміють й уявляють, що це таке» [15].

Нами було проведено опитування серед істориків та неісториків щодо цієї проблеми. Всього під час дослідження було опитано 31 особу віком від 18 до 50 років. З них 20 знають, що зображено на гербі міста, 11 – частково; 16 володіють знаннями, що зображено на гербі області, 11 – частково, 2 респонденти – ні. З історією походження геральдики Чернігівщини ознайомлено 9 респондентів, частково – 13, зовсім ні – 9. Здебільшого респонденти-неісторики не могли дати відповідь на питання, чому на гербах одно- і двоголовий орел; зазначали, що «Так склалося історично», «ще за часів Київської Русі». Були припущення, що «міський орел одноголовий тому, що йому вистачає однієї голови, аби споглядати за містом, а двоголовий орел споглядати за областю, бо область велика», «двоголовий орел відповідає за багато міст. Область подібно охороняти в 2 рази більше».

Серед істориків відповіді були ширшими, зокрема: «Втім, на відміну від сучасного обласного

герба, на воєводському корона одна, і розміщена вона над орлиними головами. Тоді як двоголовий орел з двома коронами це очевидне наслідування російського герба», «Скоріше за все, зображення різного типу орла до нас прийшло з часів існування території регіону у складі Російської імперії. Але, з іншого боку, орел – це символ свободи і рішучості у багатьох народів світу, і тому занадто прив'язувати цього птаха до імперського минулого не варто». Також зазначали: «Двоголовий герб був затверджений, ще за часів Речі Посполитої. Він означає могутність та мудрість, також дві голови означали два регіони, Чернігівщину та Сіверщину. Зрозуміло, що деякі цікаві люди знову хочуть щось змінити, просто щоб змінити. Через війну почали відкидати все, що схоже на російське. В Москві на гербі зображення так званого «Григорія Победоносця» на їх двоглавному орлу, а в нас прекрасний стародавній герб ЧЕРНІГІВЩИНИ. Тим паче по всьому світу багато де зображено орла з двома головами».

Щодо необхідності зміни гербу Чернігова 21 респондент відповів, що потреби немає, 9 – що це питання не на часі, 1 – що заміна потрібна. Щодо гербу області 20 опитаних вважає, що змінювати його не потрібно, а 6 – що вирішення цієї проблеми не на часі. З респонденти-історики вважають, що герб області потрібно змінити. Більшість вважає за доречне залишити герб міста таким, який він є зараз: «Орел символізує силу, стійкість, якості, які якраз притаманні місту», або осучаснити, щоб «підкреслити українськість». Був запропонований варіант із зображенням Семаргла. Історики зазначили, що «Цей герб має вбирати в себе найбільш ключові символи нашого славетного міста з історичного минулого (наприклад – гармати з Валу), сьогодення та природного ландшафту, який став рідним для мешканців Чернігова», «Думаю, що в гербі мають більше відобразитися елементи природного та історичного ландшафту, ймовірно, води Десни як найважливішого транспортного шляху, елементи церковної традиції хрести, тощо, що належать до почесних геральдичних елементів».

Щодо гербу області респонденти-неісторики здебільшого вказували, що він змін не потребує, потрібно «залишити як є», «залишити орла, або семаргла». Прозвучала така думка: «Єдиний можливий варіант, котрий спадає мені на думку – осучаснення візуального вигляду гербу Чернігівської області, але не зміна геральдичних образів і сенсів, котрі в нього закладені, якщо звісно немає нових сенсів, яких Чернігівська область набула в сучасній українській історії».

Серед істориків також не прозвучало радикальних думок щодо необхідності зміни: «Таким, як і є, але з однією короною, а не двома», «На мою думку, нічого не потрібно повністю міняти. Можливо, щось додати, але не змінити зовсім». «Двоголовий орел, герб Чернігівського Князівства. На даний момент, цей герб є символом саме області, змін не потребує», «Саме так, як виглядає зараз. Наш герб – це наша історична спадщина. Люди, які наполягають на зміну нашого гербу – абсолютно не досвідчені темні виродки, які імітують свою діяльність, ніби вони вирішують важливі питання, при цьому витрачають і так обмежену кількість ресурсів в етапі найжорстокішої війни 21-го століття», «На мою думку, герб має складатися з тих елементів, які зможуть пов'язати всі місцевості Чернігівського краю. Без політики та притягнення «за вуха» тих фрагментів, які не мають ніякого відношення до історії області», «Доцільно в герб області додати елементи, які свідчать про козацьке минуле, можливо, використати зображення козацької зброї, геральдичних кольорів козацтва».

Отже, використання геральдичних орлів у гербах Чернігівщини наразі є дискусійним питанням. Внаслідок непростой історії регіону геральдика неодноразово зазнавала змін, однак можна з упевненістю сказати, що ці два символи автентичні як для нашого міста, так і області, репрезентують

унікальну історичну спадщину. Після проведення опитування стало очевидно, що необхідно проводити просвітницьку діяльність та висвітлювати порушену проблему в ЗМІ, адже внаслідок браку історичних знань виникають думки щодо «схожості» нашого герба з гербом агресора та необхідності його зміни. Наразі це питання потребує детальнішого вивчення та оприлюднення для широких верств населення.

Джерела та література:

1. Балабушевич Т.А., Томазов, В.В. Погоня. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 8 : Па–Прик. С. 291.
2. Гречило А. Миська печатка Чернігова XVII ст. *Скарбниця української культури*: Збірник наукових праць. Чернігів, 2005. Випуск 5. С. 37–38.
3. Гречило А. Українська миська геральдика. Київ-Львів, 1998. 191 с.
4. Гречило А. Українська територіальна геральдика. Львів, 2010. 280 с.
5. Дмитрієнко М., Іщенко Я. Становлення територіальної емблематики на Чернігівщині: дослідження зображень емблеми орла на прапорах, гербах, монетах та печатках регіону. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*: 36. наук, праць на пошану історика Заслуженого діяча науки і техніки України, д. і. н. М. Ф. Дмитрієнко. Київ: НАН України. Ін-т історії України; Наукова-дослідна фундація ім. О. Ольжича. 1997. Ч. 1. С. 49–58.
6. Желіба І., Желіба О. Історія міських гербів Чернігівщини. *Сіверянський літопис*. 1997. № 3. С. 38–41.
7. Калмакан І.К., Ємельянов М.В. Основи геральдики: Навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. Одеса, 1996. 160 с.
8. Леп'явко С. Чернігів – європейське місто. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2010. С. 56.
9. Леп'явко С. Чернігів: історія міста. Видання друге, виправлене і перероблене. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2020. 544 с.
10. Онацький Є. Двоголовий орел. Українська мала енциклопедія: 16 кн.: у 8 т. Буенос-Айрес, 1958. Т. 2 : Д–Є. Кн. 3. С. 309.
11. Про герб міста Чернігів. URL: <https://chernigiv-rada.gov.ua/gerb/>
12. Румянцева В. В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма. Київ: Наукова думка, 1986. 128 с.
13. Ситий І. До 390-річчя Чернігівського самоврядування: перша печатка Чернігова. *Сіверянський літопис*. 2013. Випуск № 4–6. С. 13–18.
14. Ситий І. Історичні герб і прапор Чернігова. Місцеве самоврядування та статутне право в Україні : зб. матеріалів. Чернігів, 2003. С. 45–52.
15. Суржикова Ю. Депутат облради пропонує змінити герб Чернігівщини через те, що він схожий на російський. URL: <https://cutt.ly/84jvDTV>

Єлизавета Гладченко

ГЕРБ ХОЛМІВ У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ГЕРАЛЬДИКИ

У статті розглянуто герб смт. Холми Корюківського району Чернігівської області у контексті розвитку сучасної геральдики. Висвітлено історію його створення та процес офіційного затвердження, здійснено блазонування герба.

Ключові слова: геральдика, герб, Холми, символ.

Розвиток територіальної геральдики на теренах України розпочався ще в XII ст. Вагому роль у її подальшому розвитку відіграло розповсюдження магдебурзького права, на підставі отримання якого міста могли розробляти власну символіку. Пізніше, за радянської влади, українське герботворення не вирізнялось особливим дотриманням правил, а зводилося лише до хаотичного набору символів та вигаданих значень. Геральдика України розпочала своє відродження після розпаду СРСР, а на сьогодні відбувається її активний розвиток.

Позитивно вплинула на створення нових та переосмислення вже існуючих офіційних символів міст, сіл та самоврядних одиниць України адміністративно-територіальна реформа 2015–2020 рр. На тлі залучення представників громадськості до обговорення окремих аспектів самоврядування зросло зацікавлення геральдичними символами окремих населених пунктів. Показовим прикладом сучасного українського герботворення є робота з розробки та впровадження герба селища міського типу Холми Корюківського району Чернігівської області.

Завдання статті – дослідити історію створення та затвердження герба смт. Холми Корюківського району Чернігівської області, здійснити його блазонування, привернути увагу наукової спільноти та громадськості до досвіду успішного запровадження офіційного геральдичного символу.

Аналіз досліджень і публікацій. Родовий герб Дуніних-Борковських – Лебідь, який покладено в основу сучасного герба Холмів, проаналізовано у «Малоросійському гербовнику» В. Лукомського та В. Модзалевського, який побачив світ у 1914 р. [3].

На сучасному етапі розвитку науки відбувається активний розвиток територіальної геральдики. Вчений-геральдист О. Однороженко у статті «Родова геральдика в Україні XVIII ст.» [4] загалом схарактеризував родові герботворення України зазначеного періоду, згадавши в цьому контексті вже згаданий герб роду Дуніних-Борковських «Лебідь».

Активну участь у розробці сучасних гербів населених пунктів України бере Українське геральдичне товариство. Його голова А. Гречило розробив основні вимоги до геральдичних символів та процедуру їх затвердження, наведені у «Методичних рекомендаціях з питань геральдики і прапорництва областей, районів, районів у містах та територіальних громад міст, селищ і сіл (територіальні та муніципальні символи)» [1]. Цей документ є основною підставою для створення сучасної гербової символіки української територіальної геральдики.

Селище міського типу Холми Корюківського району Чернігівської області має давню історію, яка сягає козацьких часів [6, с. 382]. Перша писемна згадка про населений пункт належить до 1638 р. У цей період Холми згадувалися у власності шляхтича Каспара Борковського. Надалі, за доби Української козацької держави населений пункт залишився у власності цього роду. У 1672 р. на підставі універсалу гетьмана Лівобережної України І. Самойловича Холми та деякі сусідні населені пункти перейшли у власність чернігівського полковника Василя Каспаровича Дуніна-Борковського. Надалі, протягом кінця XVII – початку XVIII ст. населений пункт разом із навколишніми угіддями залишався у власності його нащадків, про що містяться згадки у так званій «Мазепиній книзі» [5]. Проте ми не маємо достовірних згадок про використання в Холмах за доби Гетьманщини геральдичних елементів.

Проблема створення герба містечка стала актуальною лише після проголошення незалежності України, особливо в контексті реалізації адміністративної реформи. Автором офіційних символів Холмів виступив красзнавець та тогочасний селищний голова В. Запорожець. Дизайном герба та

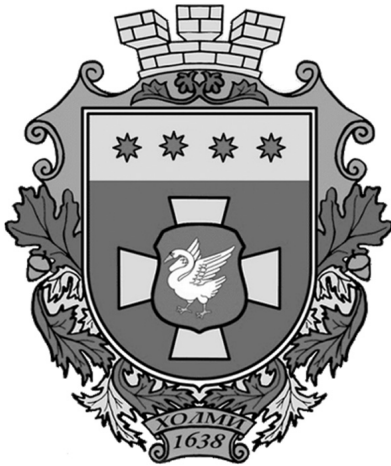

Рис. 1. Герб смт. Холми

горизонтальному ряду розміщені 4 червоні восьмипроменеві Вифлеємські зірки, які уособлюють 4 домогосподарства, які існували на території Холмів у 1638 р. за даними подимного реєстру Речі Посполитої [2].

Зелена тинктура уособлює лісисту місцевість, у якій було засноване селище Холми. Посередині цього поля розташований срібний укорочений козацький хрест, адже населений пункт на початковому етапі свого існування мав статус вільного козацького військового поселення.

На цьому хресті зображений червоний щиток з повернутим вправо білим лебедем, який має золотого дзьоба та розкинуті крила. Цей фрагмент є запозиченням геральдичної фігури гербу Лебідь роду Дуніних-Борковських, котрі більше 150 років володіли Холмами з навколишніми землями і посприяли їхньому розвитку.

Навколо великого герба розміщений декоративний картуш, а зверху зображена міська корона, яка є символом міського статусу поселення. Нижня частина картуша є фрагментом герба Дуніних-Борковських, який увінчується срібно-червоним наметом. У геральдичній традиції червоний колір символізує активність та військову звитягу. Згори картуш облямовує молоде дубове листя – символ міцності, сили, гідності. Також дубові жолуді символізують оновлення життя, молоді покоління. У нижній частині герба розташований надпис «Холми» та «1638» – назва селища та дата першої писемної згадки про нього.

Отже, герб селища Холми є дуже показовим прикладом основних тенденцій розвитку сучасної геральдики. Він відображає історичні етапи становлення населеного пункту, його природні особливості та втілює сподівання на подальше процвітання.

Джерела та література:

1. Гречило А. Методичні рекомендації з питань геральдики і прапорництва областей, районів, районів у містах та територіальних громад міст, селищ і сіл (територіальні та муніципальні символи). Київ. 2018. 8 с. URL: <http://uht.org.ua/ua/part/terytot/recomend/>
2. Дуреко С. Герб і Прапор Холмів. Холми. З минулого в майбутнє... URL: <http://kholmy.blogspot.com/2016/07/blog-post.html>
3. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник. Київ: «Либідь», 1993.

4. Однороженко О. Родова геральдика в Україні XVIII ст. 2012. URL: <https://history.sumy.ua/research/article/403-rodovageraldikavukrajinxviiiist.html>
5. Ситий І. Мазепина книга. Чернігів: ЦНТЕІ. 2005. 524 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_Mazepinakniga_2005/e_dzherela_Mazepinakniga_2005.pdf
6. Холмы. История городов и сел УССР. Киев: Институт истории Академии наук УССР, 1983. С. 382–391.

Дарина Муравейник

КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В.М. САПОНА

У статті висвітлено життєвий шлях та краєзнавчу діяльність В.М. Сапона – письменника, журналіста та краєзнавця Чернігівщини. Розглянуто його творчий доробок, пов'язаний з історико-краєзнавчими студіями про Чернігівський край.

Ключові слова: В.М. Сапон, краєзнавство, історико-краєзнавчі студії.

Сьогодні як важливий напрям наукових досліджень розвивається історична біографістика, що передбачає висвітлення життєвого шляху, діяльності та творчої спадщини діячів як нашого минулого, так і сьогодення. Зростає науковий інтерес до особистісного виміру дослідження актуальних питань місцевої проблематики. Зокрема, заслуговує на увагу наукова і творча спадщина журналіста, краєзнавця і літератора Володимира Миколайовича Сапона (1951–2017).

В.М. Сапон – журналіст, письменник, краєзнавець, лауреат премій Михайла Коцюбинського, Леоніда Глібова, Василя Блакитного, Олекси Десняка. Володимир Миколайович був неймовірною людиною, яка за роки свого життя провела фундаментальну історико-краєзнавчу роботу пов'язану із Сіверським краєм, поєднуючи журналістську, краєзнавчу та письменницьку діяльність [2, с. 3].

Володимир Сапон народився 20 липня 1951 р. у селі Рудка Чернігівського району Чернігівської області. Ще з дитинства цікавився літературою, писав поезію та у восьмому класі опублікував свої перші вірші у районній газеті та республіканському журналі «Піонерія». Навчався у Ніжинському педагогічному інституті ім. М. Гоголя на філологічному факультеті, був активним учасником літературної студії. Отримавши інститутській диплом та відслуживши рік у радянських військах на території Німеччини, Володимир Сапон оселився у Чернігові. Працював редактором газети «Будівельник», із 1982 р. – заступником редактора «Комсомольського гарту». А з 1986 р. – рівно чверть століття пропрацював в обласній газеті «Деснянська правда», переважно завідувачем відділу гуманітарної сфери. У 1998 р. йому було присвоєне почесне звання «Заслужений журналіст України» [5, с. 1].

Журналістська діяльність Володимира Миколайовича зародила у нього цікавість до історії Сіверщини та спонукала на дослідження минулого нашого краю. Він здійснював тривалі пошуки джерел в архівах та музеях, багато часу витрачав на роботу над зшитками поживклих газет, серед яких «Черниговские губернские ведомости», матеріали з яких увійшли до його праць. Співпрацював з багатьма істориками, від яких отримував багато цікавої інформації, що відображалася не тільки на шпальтах газет, а й в його творах.

В.М. Сапон займався і серйозними дослідженнями історії нашого краю. Разом з О. Ковален-

ком і С. Мельником він опублікував у 1999 р. «Переписну книгу Чернігова» 1666 року. Звернувся В.М. Сапон і до «Слова о полку Ігоревім», висунувши гіпотезу, що нібито Ярославна плакала у Путивську на Десні, а не в Путивлі Сумської області, як це доводять вчені. Саме він знайшов та оприлюднив спогади чернігівця Ю. Григоровича, представника відомої родини Вербицьких. Ним було опубліковано дуже цікаві розвідки з історії картоплярства на Чернігівщині та про середньовічний водний шлях із Любеча до Чернігова [2, с. 9; 1, с. 4].

В.М. Сапону належить низка історико-краєзнавчих студій, зокрема, «Призабуті стежки сіверянської Клію» (2003), що розповідає про історію його рідного села; «Седнів» (2004) про історію давнього Седнева; «Таємниці назв наших сіл і міст» (2005), присвячену питанням топоніміки Чернігівщини. У книзі «Вулиці старого Чернігова» (2007) В.М. Сапон розповів про те, якими були чернігівські вулиці у давнину, про їх архітектурні старожитності, як про відомих, так і про маловідомих жителів, про вікопомні й незначні, але цікаві події, що відбувалися у стародавньому Чернігові [6].

Над книгою «Меди і полини історії» (2013) про минувшину Сіверського краю, автор працював майже два десятиліття. У ній розповідається про закордонних наречених давньоруських князів, про пожежу в Чернігові 1610 р., про козацького полковника Дуніна-Борковського, про попа з Козельця Кирила Тарловського – сповідника і вчителя майбутньої імператриці Катерини II, про чернігівських персонажів картин Віктора Васнецова «Богатирі» та Іллі Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану» тощо [6].

У книзі «Моя Шевченкіана», присвяченій 200-й річниці від дня народження Кобзаря, В.М. Сапон розповідає про перебування Т. Шевченка на Чернігівщині. До неї увійшли і художні твори, і публіцистичні матеріали, зокрема, оповідання «Така твоя доля, Тарасе...», в якому йдеться про перебування Тараса Шевченка в Седневі. З Чернігівщиною пов'язані і шевченкознавчі розвідки «Наш отаман Гамалія...» і «Гусар із козацького гніздов'я», а також краєзнавчі студії «П'ять днів у Ніжині», «Тарасова Масляна», «Дві седнівські весни», «Шкода того барвіночка...» (про останнє кохання Тараса Шевченка до Ликери Полусмак) тощо. І нині користується популярністю укладений В.М. Сапоном путівник «Чернігів древній і сучасний» (2003, 2006) [2, с. 9].

У 2011 р. побачила світ публіцистична книга В.М. Сапона «Дещо із щоденника», яка містила спогади про першу подорож письменника Романа Іваничука до Батурина, про новорічну листівку Олесь Гончара, в якій йшлося про героїню його новели – принцесу Сіаму Катерину Десницьку, про автограф поета Бориса Олійника на книжці «Коло» [2, с. 9].

Разом із Миколою Будлянським В.М. Сапон підготував до друку та видав у Чернігові книги нарисів «Мандрівка по вертикалі» (1994), що розповідає про Козелечину та її жителів; «Білі халати – колір надії», присвячену історії медицини Козелецького району; «Над битим шляхом століть» – про минуле та видатних людей Чернігівського району [1, с. 4]. У журналістських буднях В.М. Сапон не забував і про поезію, яку обожнював. Він є автором поетичних збірок «Зірка на пілотці» (1985), «Замкова гора» (2001), «Щаслава» (2009), «Мама Ніна із Ніневії», дитячої збірки «Лісова аптека» (2004), художньо-публіцистичної книжки «Страсбурзький пиріг» (2013), має кілька книжок у співавторстві, зокрема «Одіссея Юрія Лисянського» (2012, з В.М. Шевченком). Написав понад сотню рецензій і відгуків на поетичні та прозові книжки, переважно земляків [3].

В.М. Сапон вів у газетах «Деснянська правда», «Чернігівський вісник» та «Черниговская неделя» краєзнавчі рубрики під назвами «Містечка нашого краю», «100 (90, 80) років тому», «Чернігівська старовина», «Град любий, сільце красне», «Перлини землі Сіверянської», «Цікава топоніміка» [2, с. 9].

На жаль, Володимир Миколайович Сапон пішов з життя 2 жовтня 2017 р., попри це його твори і досі актуальні та користуються попитом у юних й дорослих дослідників рідного краю.

Джерела та література:

1. Володимир Миколайович Сапон: рекомендаційний покажчик / упор. Л.В. Студьонова; відповідальний за випуск П.В. Грищенко. Чернігів: Чернігівська ОУНБ ім. В.Г. Короленка, 2002. 12 с.
2. Володимир Миколайович Сапон: біобібліограф. покажч. / передм. В. Кражан, М. Лелюк; уклад.: Н.В. Романчук, В.М. Сапон; ред. І.Я. Каганова; відп. за вип. І.М. Аліференко. Чернігів: Чернігівська ОУНБ ім. В.Г. Короленка, 2013. 60 с.
3. Володимир Сапон – поет, прозаїк, журналіст і краєзнавець. URL: <http://ukrainka.org.ua/volodymyr-sapon>
4. Науменко В. Володимир Сапон про меди і полини історії. URL: <http://bukvoid.com.ua/events/interview/2014/12/12/072901.html>
5. Пам'яті Володимира Миколайовича Сапона. *Сіверянський літопис*. 2017. № 6. С. 202–203.
6. Сапон В. «Меди і полини історії». URL: <https://www.lib-clschern.org.ua/volodymyr-sapon-medy-i-polynny-istoriyi/>

ПЕДАГОГІКА

Інна Безгубченко

ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ: СУТНІСТЬ І ПРИКЛАДИ ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У статті розглядається сутність хмарних технологій, переваги їх використання в освітньому процесі. Розглянуто приклади застосування сервісів Google Jamboard та Blogger на уроках історії. Ключові слова: Інтернет, хмарні технології, освітнє середовище, Google Jamboard, Blogger.

Сучасне навчання неможливо уявити без використання смартфонів, планшетів, ноутбуків, ПК. При цьому чимало освітніх ресурсів доступні нам завдяки хмарним технологіям. Хмарні технології в освіті передбачають передачу даних шкільними системами на зовнішній хмарний сервер, яким керує сторонній постачальник. Цей підхід дозволяє адміністраторам заощаджувати кошти та ресурси, необхідні для зберігання даних, підтримуючи вчителів і здобувачів освіти віртуальними матеріалами та навчальними середовищами.

Хмарні технології – нове та цікаве явище в Інтернеті в цілому та в освіті зокрема. Вони чудово себе зарекомендували: рішення зберігати дані в хмарі дають гарні результати, а отже, можна передбачити, що ця тенденція буде продовжуватись. На сьогодні існує два лідери у наданні безкоштовних хмарних сервісів для освіти: Google з пакетом хмарних послуг G Suite for Education і Microsoft з пакетом Office 365 Education. Отже, вчителям, викладачам варто орієнтуватись у суті таких технологій, розуміти можливості, які вони надають. У даній статті спробуємо приділити увагу цим важливим питанням, а також зупинимось на прикладах того, як хмарні технології можуть використовуватись при викладанні історії в школі.

Відзначимо, що корпорації Google та Microsoft самі часто надають роз'яснення щодо використання їх хмарних сервісів для освіти [8]. Методичні рекомендації щодо використання хмарних сервісів навчального середовища знаходимо у Ю. Г. Носенка, М. В. Попеля, М. П. Шишкіної [5]. Автори обґрунтували методичні засади формування навичок педагогічної і науково-дослідної діяльності, зокрема із використанням сервісів Office 365 і Google: електронної пошти, електронного календаря, текстового редактора, електронної книги, електронного записника, сховища файлів та ін. Також вони надають рекомендації щодо формування хмаро орієнтованого навчально-наукового середовища закладу освіти. Відзначимо, що організації такого середовища також присвячені розвідки В. Ю. Бикова [1], Литвинової С. Г. [3], Шишкіної М. П. [11].

Корисним є досвід Богосвятської А.-М. – авторки посібників і онлайн-курсів для педагогів. Вона розкриває секрети використання сервісу Jamboard [2]. Цьому ж сервісу присвячує увагу Мельчукова А.В. [4]. Про використання блогу як медіа-освітньої технології навчання історії згадує Паливода О. [6]. В цілому, уже зроблені певні теоретичні узагальнення щодо проблеми використання хмарних сервісів в освітньому процесі. Водночас, низка аспектів потребує подальшого вивчення, зокрема, це

стосується застосування хмарних сервісів безпосередньо під час навчання окремим дисциплінам, наприклад, історії.

Ідея хмарних технологій виникла майже одразу після появи Інтернету. Проте її реалізація потребувала часу. Датою відліку сучасної історії хмарних обчислень став 2006 р., коли компанія Amazon, яка вже на той момент була однією з найбільших, презентувала свою інфраструктуру веб-сервісів, яка була здатна забезпечити користувачеві не лише хостинг, а й надати віддалені обчислювальні потужності клієнтові. Новинку сприйняли та схвалили такі гіганти, як Google, Sun і IBM, а в 2008 р. про свій інтерес у цій галузі заявила корпорація Microsoft.

Хмарні технології базуються на концепції Web 2.0, яка передбачає надання користувачам можливості для самостійного створення та редагування контенту. **Хмарні технології** (англ. cloud technologies) – це сервіс, який дозволяє віддалено використовувати засоби обробки і зберігання даних [8]. Загальною перевагою для всіх користувачів хмарних технологій є те, що отримати доступ до хмари можна не лише з ПК але також з ноутбука, смартфона, планшета, тому що головною вимогою для доступу є наявність Інтернету, а для роботи програмного забезпечення хмари, як зазначалось вище, використовуються потужності віддаленого серверу. Споживачі використовують програми без їх установки. Слід зазначити, що доступ до хмари можуть мати одночасно тисячі людей [10, с. 206].

Відзначимо, що одним із перших і найбільш успішних прикладів технології Web 2.0 стала створена у 2001 р. Вікіпедія. Писати та редагувати статті для неї може будь-який користувач Інтернету. Використання хмарних технологій в освіті також характеризується тим моментом, що створення контенту відбувається самим користувачем – викладачем, учнем. Також є можливість зберігання створених користувачем матеріалів на віддаленому сервері, завдяки чому вони постійно доступні для перегляду та редагування в Інтернеті. Важливим також є розмежування прав доступу: власник контенту може вказати, хто має право переглядати та змінювати створені або завантажені ним матеріали [10, с. 208].

Зрозуміло, що вчителі можуть використовувати хмарні технології для дистанційного навчання, на заняттях та в поза навчальній діяльності, а також в методичній та в науковій роботі. При цьому реалізуються певні завдання:

- отримання оперативної інформації,
- миттєва комунікація зі здобувачами освіти або колегами: відбувається оптимізація часу навчального процесу,
- підвищення кваліфікації,
- ознайомлення з новітнім передовим досвідом.

Діяльність учнів з використанням хмарних технологій може бути організована по-різному. При цьому беремо до уваги структуру заняття, яка обумовлюється його типом, методами та прийомами навчання; враховуємо навчально-виховні можливості заняття, вікові особливості школярів та їхні пізнавальні можливості, інтереси й запити. Отже, така діяльність може бути організована:

- фронтально (віртуальні подорожі, глобальний проєкт);
- індивідуально (пошук, відбір та аналіз навчальної інформації, виконання чи підготовка завдань);
- у групах (виконання загального навчального проєкту) [7, с. 93–94].

При організації проєктів, наприклад, передбачається виконання наступних кроків: розподіл на групи для створення спільного документа; розміщення його у хмарі; надання спільного доступу всім учасникам проєкту; робота різних учасників проєкту над поставленими завданнями; заповнення частини проєкту; перевірка викладачем виконаних у мікрогрупах завдань; презентація.

Варто розуміти, що хмарні сервіси – це інструменти для вирішення певних педагогічних завдань. Отже, важливо, знайти свій, зручний та надійний інструмент і максимально повно освоїти його можливості.

Вчителям історії в нагоді може стати онлайн-дошка **Google Jamboard** [12]. Вона допомагає навчити учнів креативно мислити, об'єднувати їх у команди для вирішення певних завдань, працювати зі сторінками підручника, створювати креативні завдання, влаштовувати мозкові штурми тощо. Користуватися даною хмарою дуже просто. Дошка має характерне лого, яке легко віднайти у себе на акаунті gmail. Звернемо увагу, що вона також сумісна з будь-якою відеоконференцією, де є демонстрація екрану, запускається з будь-якого пристрою.

На дошці Jamboard можна писати різними інструментами, малювати, створювати стікери, завантажувати зображення та гіфки, фігури, змінювати фон, стирати ластиком. Так, наприклад, з досвіду власного використання дошки на уроках історії, можемо відзначити, що учні залюбки беруться за виконання завдання створення ілюстрації до певної теми або параграфу. Так, учні 6 класу з захопленням шукали картинки, які могли б стати ілюстраціями до теми «Античні міста держави Північного Причорномор'я». (Рисунок 1).

Рисунок 1. Приклад використання дошки Jamboard: підбір учнями ілюстрацій до теми «Античні міста-держави Північного Причорномор'я».

Дуже доречно використовувати сервіс на уроках узагальнення. Учні 10-го класу, наприклад, можна запропонувати вправу «Асоціативний куш». На дошці мають бути зазначені події, явища, які асоціюються з періодом 1917–1921 рр. (Рисунок 2). Учні, зазвичай, залюбки включаються в роботу. Вони згадають найважливіше з вивченого матеріалу, вчать виділяти головне, систематизувати, узагальнювати матеріал.

Учитель також може писати на дошці запитання, а учні – прикріплювати відповіді у формі різнокольорових стікерів. За допомогою дошки чудово відпрацьовувати завдання на встановлення хронологічної послідовності, відповідностей. Дуже цікавий прийом, коли учнів ділять на команди, і вони на своїх дошках пишуть відповіді на одне й те саме питання, а потім разом із учителем обговорюють відповіді. Це вчить учнів працювати у команді та слухати один одного.

Рисунок 2. Приклад виконання вправи «Асоціативний куц» на дошці Jamboard

Сервіс дуже корисний для створення «Карти знань», яку учитель буде використовувати на уроці. Вона допоможе вже на першому занятті ознайомити учнів з основними темами, поставити цілі та визначити шляхи їх досягнення. Карта знань – це ефективна та зручна техніка демонстрації наочності. Вона застосовується для кращого засвоєння та узагальнення знань. Дана технологія стала цікавою альтернативою простого запису конспекту, адже за допомогою цієї карти учні не просто записують текст, а також наочно бачать взаємозв'язки між фактами. Це забезпечує краще розуміння тем та проблем. (Рисунок 3).

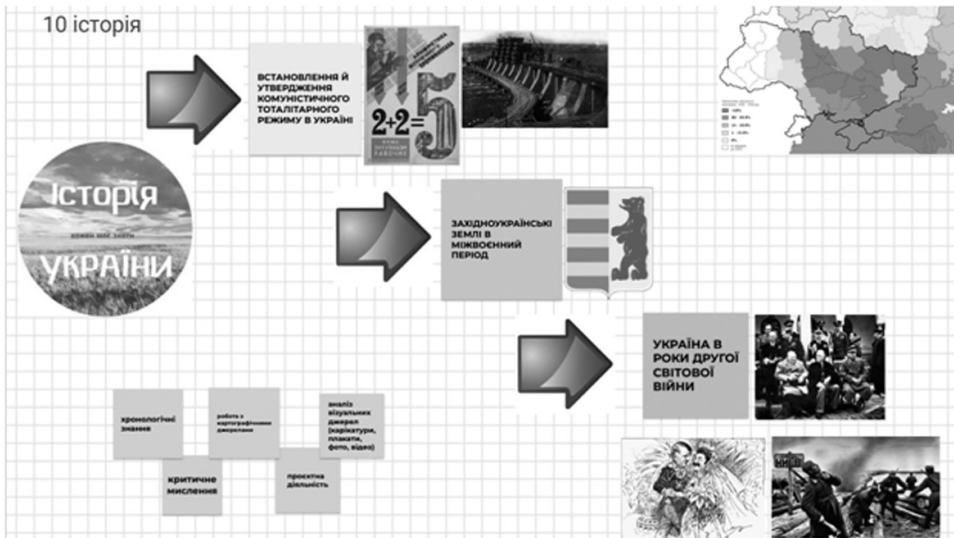

Рисунок 3. Приклад створення карти предмету за допомогою дошки Jamboard

Під час навчання в Інституті історії при вивченні предмету «Новітньої історії країн Азії та Африки» викладачка ознайомила нас з можливостями використання сервісу **Blogger** [9]. Це сервіс блогів від Google. Після вивчення теми «Ісламська революція в Ірані» нам було запропоновано написати блог щодо однієї з найбільш актуальних проблем сучасного Ірану. (Рисунок 4).

Рисунок 4. Приклад оформлення блогу за допомогою сервісу *Blogger*

Здобувачі освіти мали уявити себе справжніми блогерами, яким не байдуже, чим живе країна.

З цікавістю, ми дізнались, що незважаючи на всі драматичні події, які відбувались в Ірані, він залишався країною блогерів. Завдання виявилось дуже креативним. Воно потребувало систематизації знань, сприяло розвитку вміння виділяти головне, творчо та критично мислити, письмово викладати свої думки. (Рисунок 5).

Отже, сервіс Blogger дозволяє створити учнівський, студентський проєкт, який складається лише з однієї теми. У той же час, блог з проєктом можна розширити та перетворити на справжню енциклопедію цікавих фактів з історії. Учитель може створити також і свій власний блог з великою кількістю тем і матеріалів.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку освіти в Україні актуальним і своєчасним є створення відкритого інформаційно-освітнього простору, що передбачає подальший розвиток інформаційно-комунікаційних компетентностей суб'єктів освітнього процесу за допомогою хмарних технологій. Ці технології передбачають віддалену обробку та зберігання даних, вони надають користувачам мережі Інтернет доступ до комп'ютерних ресурсів сервера і використання програмного забезпечення як онлайн-сервіса. Перевагами хмарних технологій є економія засобів на придбання програмного забезпечення; виконання багатьох видів навчальної роботи, контролю та оцінки онлайн; економія дискового простору; антивірусна, безрекламна, антихакерська безпека та відкритість освітнього середовища для учителів, викладачів і здобувачів освіти.

«- Давай поговоримо? - Ні, давай краще напишемо»

Кожного разу хочу висловитись відверто та відкрито, але доводиться вигадувати nickname та щоразу вводити пароль...

Бажаю прокинутися вранці та усвідомити, що все те, що зараз є реальністю, насправді було просто моїм нічним жахом.

Хотілося стати журналістом та розповісти про гарне життя в своїй країні, але поки що все інакше. Та й бажання жити перемагає.

Блогінг – це крута сфера, але загадаємо про Саттара Бехешті? Це Вам, аби Ви не витрачали час та сили на пошук інфо
<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-20259533>

Висловити свою думку в Ірані дійсно може коштувати життя. Тортури, побиття та смерть – все це очікує на Вас, якщо Ви «відкриєте рота» у адресу своєї ж влади.

Рисунок 5. Приклад блогу – учнівського проєкту з всесвітньої історії.

Дані технології значно поживляють освітній процес. Учні стають більш зацікавленими в роботі на уроці, їхні знання поглиблюються за рахунок пізнавальної діяльності. Використання інструментів онлайн-дошки Jamboard дозволяє комплексно сформувати предметну компетентність з історії: хронологічну, просторову, інформаційну, логічну. Jamboard дозволяє схематично, доступно зобразити об'ємний матеріал. Кожен учень має можливість сформувати свою точку зору, мислити, вчитися вести обговорення.

Професія учителя спонукає отримувати нові знання постійно. Створення блогу – гарний спосіб популяризації діяльності викладача як серед учнів та їх батьків, так і серед колег. Учням сервіс Blogger дає можливість створити цікавий проєкт, навчитись працювати з інформацією, письмово висловлювати свої думки. Можливості хмарних технологій величезні, використовуючи їх, можна вивести навчальний процес на якісно вищий рівень. Проте, очевидно, що і надалі актуальним залишається пошук нових напрямів науково-освітніх застосувань інформаційно-комунікаційних технологій і подальшої цифрової трансформації освітніх середовищ.

Джерела та література:

1. Биков В. Ю. Відкрите навчальне середовище та сучасні мережні інструменти систем відкритої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: збірник наукових праць*. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. Вип.9 (16). С. 9–16.

2. Богосвятська А-М. Секрети дошки Jamboard. URL: <http://surl.li/fzvxe>
3. Литвинова С. Г. Проектування хмаро орієнтованого навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу: монографія. К.: Компринт, 2016. 354 с.
4. Мельчукова А.В. Використання онлайн-дошки Google Jamboard під час дистанційного навчання. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-onlayn-doshki-google-jamboard-pid-chas-distanciynogo-navchannya-280033.html>
5. Носенко Ю. Г., Попель М. В., Шишкіна М. П. Хмарні сервіси і технології у науковій і педагогічній діяльності: Методичні рекомендації. / За ред. М. П. Шишкіної. К.: ІТЗН НАПН України, 2016. 73 с.
6. Паливода О. Проектування сучасного уроку історії засобами ІКТ. URL: https://rmk-mv.blogspot.com/2018/01/blog-post_57.html
7. Пономарьова О. А., Пономарьов П. М. Застосування можливостей хмарних технологій в якості платформи комунікаційного середовища у науковій діяльності ЗВО. *Економічний простір*. 2021. № 173. С. 93–97.
8. Сутність хмарних технологій. URL: <http://surl.li/fzuyu>
9. Хмарні технології в освіті. Blogger. URL: <https://sites.google.com/view/cloudinedu/blogger?authuser=0>
10. Шиненко М. А., Сороко Н. В. Використання хмарних технологій для професійного розвитку вчителів (зарубіжний досвід). *Інформаційні технології в освіті*. 2012. Вип. 12. С. 206–214.
11. Шишкіна М. П. Хмаро орієнтоване середовище навчального закладу: сучасний стан і перспективи розвитку досліджень. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. 5 (37). URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/903/676>
12. Що таке Jamboard? URL: <https://support.google.com/jamboard/answer/7424836?hl=en>

Валерія Захарченко

ВИКОРИСТАННЯ ДИСКУСІЇ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ У СТАРШІЙ ШКОЛІ: ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД УКРАЇНСЬКОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ШКІЛЬНИЦТВА

Стаття пропонує практичне розуміння конкретних стратегій і прийомів, які можна використовувати для ефективного впровадження дискусійного викладання на уроках історії. Це включає підготовку школярів перед обговоренням, встановлення чітких очікувань, надання вказівок, заохочення до участі та підведення підсумків після обговорення. Автор також наголошує на необхідності подальших досліджень для вивчення довгострокового впливу викладання, заснованого на обговоренні, на результати навчання учнів і розвиток соціальних та емоційних навичок.

Ключові слова: історична освіта, залучення школярів, навички критичного мислення, емпатія, стратегії навчання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Уроки історії в старшій школі завжди були предметом дискусій серед освітян і політиків. Однією з основних проблем, які були виявлені, є відсутність активної участі учнів під час обговорень у класі. Це призводить до відсутності залученості та інтересу до предмету, що зрештою впливає на їхню успішність. Проблема ще більше загострюється традиційним лекційним методом навчання, який не заохочує критичне мислення та аналіз серед учнів. У цьому контексті використання дискусії як інструменту для викладання історії було запропоновано як життєздатне рішення для покращення залученості студентів та академічної успішності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор, реалізація раніше невирішених частин загальної проблеми, якій присвячена дана стаття.

За останні кілька років було проведено кілька досліджень, які зосереджувалися на ефективності методів навчання, заснованих на дискусії, на уроках історії. Дослідження, проведене Дж. Брауном і Г. Аткинсом (2018), показало, що дискусії допомагають учням розвивати навички критичного мислення та краще запам'ятовувати історичні знання. Подібним чином дослідження К. Йоста та Дж. Брауна (2019) показало, що викладання, засноване на обговоренні, допомогло учням проаналізувати різні точки зору та розвинути емпатію до історичних подій.

Ці дослідження показують, що використання дискусії як інструменту для викладання історії може допомогти учням активніше брати участь у класі та розвивати навички критичного мислення. Однак все ще існує потреба в подальших дослідженнях для вивчення конкретних стратегій і методів, які можна використовувати для ефективного впровадження дискусійного навчання на уроках історії.

Методику використання активних методів навчання на уроках історії висвітлили й сучасні українські науковці Н. Гупан, О. Пометун, Л. Пироженко, Г. Фрейман.

Мета цієї статті – проаналізувати практичний досвід використання дискусії як інструменту викладання історії в середній школі та здійснити дослідження конкретних стратегій і прийомів, які можна використовувати для ефективного впровадження дискусійного навчання на уроках історії.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням наукових результатів. Відома українська дослідниця О. Пометун зазначає, що дискусією в дидактиці називають технологію навчання, яка ґрунтується на обміні думками з певної проблеми [1, с. 186]. Дискусія на занятті є важливим засобом пізнавальної діяльності, сприяє розвитку критичного мислення учнів, дає можливість визначити власну позицію, формує навички аргументації та відстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми.

На думку О. Пометун, у процесі організації дискусії на уроці історії учителю варто зосередитися на таких питаннях [1, с. 186]:

I. Як вибрати тему, питання, що обговорюється. Це можна зробити шляхом пошуку в навчальному змісті дискусійних питань, які є важливими і актуальними для учнів, учителя і суспільства в цілому; на основі результатів опитування учнів; на основі аналізу учнями певної кількості історичних джерел, які містять протилежні інтерпретації та погляди щодо значимих історичних подій. Важливо, що питання, яке обговорюється, має бути сформульоване проблемно, щоб підходи до його висвітлення були різновекторними.

II. Як учителю підготуватись до проведення дискусії. Педагогу потрібно підібрати літературу за темою дискусії (хрестоматійні джерела, статті. Література має містити різноманітні точки зору з питання, що обговорюється. Необхідно познайомити учнів з питанням дискусії та переліком літератури, що має бути опрацьована. Важливо надати учням план дискусії, за яким вони можуть підготуватись до обговорення: попрацювати з літературою, довідниками, підготувати собі нотатки тощо.

III. Як учні готуються до дискусії. Щоб підготуватися до дискусії, учням потрібно ознайомитись із запропонованою літературою, зробити необхідні короткі виписки за запропонованим планом і отримати індивідуальні чи групові консультації.

IV. Як провести дискусію на уроці. Перед початком потрібно повторити з учнями основні правила участі в дискусії та сформулювати і пояснити тему та очікувані результати дискусії. Важливо

чітко сформулювати дискусійне питання, провести теоретичний аналіз дискусійного питання: визначити основні напрями обговорення. У процесі дискусії учителю необхідно уважно відстежувати процес обговорення, робити проміжні узагальнення. Якщо потрібно, учителю варто задавати запитання для поглиблення обговорення. Педагогу обов'язково потрібно слідкувати за дотриманням правил та часом. Слід виділити достатньо часу для заключної частини і попросити самих учнів підвести підсумки [1, с. 186–187].

V. Як узагальнити та оцінити результати дискусії. По ходу дискусії викладач та спостерігачі записують у спеціально підготовлену таблицю з прізвищами учасників заохочувальні бали. Вони надаються за чітке дотримання теми, правил дискутування, за цікаву і вчасно подану інформацію, за вдале залучення до участі в дискусії інших членів групи. Окремим учасникам можуть бути записані і штрафні бали. Вони нараховуються за перебивання виступу свого товариша, за відхилення від теми обговорення, за намагання говорити лише самому і не слухати інших тощо. У процесі підготовки вчитель заготовляє листки оцінювання роботи учнів. У них у вигляді таблиці записується вид діяльності, за який можна давати заохочувальні та штрафні бали [1, с. 187].

По закінченні дискусії учитель підводить підсумки. На думку О. Пометун, з метою закріплення одержаних знань у ході дискусії він може дати групі письмове завдання за варіантами [1, с. 188].

Як свідчить аналіз наукової літератури [1–4], у досвіді зарубіжної освіти широко поширене використання дискусії як інструменту викладання історії. У зарубіжній дидактиці та методиці викладання історії вважаються ефективними для впровадження дискусійного навчання на уроках історії такі прийоми:

1. Підготовка учнів до обговорення: учнів необхідно підготувати до обговорення, щоб переконатися, що вони мають базове розуміння теми. Це можна зробити, задавши літературу або переглянувши відео до теми.

2. Встановлення чітких очікувань: необхідно встановити чіткі очікування щодо обговорення, включаючи теми для обговорення, формат обговорення та очікувані результати.

3. Надання вказівок: вчителі повинні надавати вказівки під час обговорення, щоб переконатися, що учні залишаються на темі та вносять суттєвий внесок в обговорення.

4. Заохочення до участі: учнів необхідно заохочувати до активної участі в обговоренні. Це можна зробити шляхом призначення ролей, таких як ведучий обговорення або записник.

5. Підведення підсумків після обговорення: після обговорення необхідно провести підведення підсумків, щоб обміркувати результати та визначити сфери, які потребують покращення [2; 3].

Використовуючи ці стратегії та прийоми, викладання, засноване на обговоренні, можна ефективно впроваджувати на уроках історії, що сприятиме підвищенню залученості учнів та їх успішності [2; 3].

Висновки з дослідження та перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Підсумовуючи, можна сказати, що використання дискусії як інструменту викладання історії в середній школі може мати значний вплив на залученість учнів та їх успішність. Досвід навчання за кордоном дає цінну інформацію про конкретні стратегії та техніки, які можна використовувати для ефективного впровадження дискусійного викладання на уроках історії.

Однак існує потреба в подальших дослідженнях, щоб дослідити довгостроковий вплив викладання, заснованого на дискусії, на результати навчання учнів і визначити найбільш ефективні стратегії та техніки для впровадження цього методу навчання. Продовжуючи досліджувати та вдосконалювати методи навчання на уроках історії, засновані на обговоренні, педагоги можуть допомогти по-

кращити якість історичної освіти в середній школі та підготувати учнів, щоб вони стали активними та поінформованими громадянами.

Майбутні дослідження в цьому напрямку можуть також вивчити ефективність різних форматів дискусійного викладання, таких як дискусії в малих групах, дебати та симуляції. Крім того, дослідження можуть вивчити вплив викладання, заснованого на обговоренні, на розвиток соціальних та емоційних навичок, таких як емпатія та сприйняття перспективи, які є важливими для громадянської активності.

Підсумовуючи, можна сказати, що використання дискусії як інструменту для викладання історії в середніх школах має потенціал для значного підвищення залученості учнів та їх успішності. Впроваджуючи ефективні стратегії та методи, такі як підготовка студентів до обговорення, встановлення чітких очікувань, надання вказівок, заохочення до участі та підведення підсумків після обговорення, вчителі можуть сприяти змістовним і продуктивним обговоренням, які сприяють критичному мисленню та аналізу серед учнів. Подальші дослідження в цьому напрямку можуть допомогти удосконалити й оптимізувати методи навчання, засновані на дискусіях, що зрештою призведе до покращення історичної освіти та громадянської активності серед старшокласників.

Джерела та література:

1. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. URL: http://do.forlan.org.ua/doc/depositary/Методика_навчання_історії_у_вищій_школі/Пометун_О.І._-Методика_навчання_історії_в_школі.pdf
2. Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_vsesv_hist/Zb_Akt_pytann/zbirnyk_metod_conf_2019.pdf.
3. Thorp R. Uses of History in History Education. 2016. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:952904/FULLTEXT01.pdf>
4. Kirkgoz Y. Integrating study abroad in teacher education: Enhancing the curriculum. *Handbook of Research on Study Abroad Programs and Outbound Mobility*. 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/316646837_Integrating_study_abroad_in_teacher_education_Enhancing_the_curriculum

Оксана Кривошиша

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розглядаються загальноновизнані методи для формування мотивації до вивчення історії на прикладі зарубіжних країн. Запропоновано кілька практичних стратегій для залучення учнів до активності на уроках історії, щоб прищепити їм більше відповідальності за власне навчання, а також любов до історії.

Ключові слова: освітній процес, метод, мотивація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Найважливішим завданням, яке стоїть перед вчителями, є спонукати учнів любити історію, брати участь в обговореннях, цікавитися проблемами та питаннями з історії, а також вирішувати їх. Незважаючи на те, що учні можуть здаватися більш-менш мотивованими чи підготовленими, зрештою відповідальність за їх мотивацію лежить на вчителеві.

Мотивація розглядається як один із головних факторів вивчення історії, тому її формування відіграє ключову роль в освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо особливостей мотивації учнів розглядали Є. Ільїн, П. Якобсон, С. Рубінштейн, Д. Ельконін, А. Маслоу, Дж. Фредерік та інші. Формування мотивації учнів до вивчення історії висвітлюють українські науковці О. Пометун, С. Терно та інші.

Мета статті – теоретично обґрунтувати проблему формування мотивації до вивчення історії в учнів та проаналізувати на прикладі зарубіжного досвіду найбільш влучні методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши приклади мотиваційної діяльності вчителів із США, країн Західної Європи, Великої Британії «можна виокремити такі методи викладання: мозковий штурм, візуальні репрезентації, запитання учнів, малі групи у великих класах, практика для історичного мислення, дебати та рольові ігри, а також використання музики, слайдів та емоцій»[4, с. 15].

Мозковий штурм – це ефективний спосіб досягти кількох цілей викладання та навчання одночасно, особливо під час вивчення нової теми, або на початку нового розділу. Учні приходять на урок з певним рівнем знань, і водночас зі значною кількістю дезінформації. Щоб допомогти їм пригадати попередньо вивчений матеріал (або виявити їх рівень знань), увійдіть до класу і напишіть назву уроку на дошці, наприклад «Америка під час Другої світової війни», або щось інше. Візьміть кожне ключове слово в заголовку і запропонуйте учням вільно асоціювати його з тим, що спадає їм на думку про це слово. Запишіть на дошці (або на прозорих аркушах) те, що вони говорять, саме так, як вони це говорять. Якщо потрібно, то доречно підказувати, пропонуючи їм відповіді «словами, образами чи почуттями» або «політичними, соціальними, економічними і культурними категоріями». Під час слухання ідей, концепцій та слів вчитель допомагає породжувати інші концепції. Коли учні закінчили, то потрібно запитати: «Які закономірності ви бачите?». Після цього відбувається елементарний аналіз. З'являються теми, категорії і навіть метафори чи влучні фрази, які можуть викликати в учнів почуття причетності, стаючи організуючим елементом під час уроку.

Єдиним правилом мозкового штурму є те, що «все може бути» і що викладач повинен приймати кожен коментар, записуючи його, поважаючи формулювання учнів. Зміна формулювання або прохань учнів пояснити, що вони мають на увазі, перериває мозковий штурм. Лише зрідка можна просити роз'яснення або дозволу змінити те, що сказав учень.

Упродовж п'яти-десяти хвилин на початку уроку мозковий штурм дає викладачу уявлення про те, що новий клас учнів знає (і чого не знає) про тему [4, с. 15].

Візуальні уявлення – є ефективними тому, що вони є наочними. Цей метод допомагає мотивувати не тільки учнів, а й їх уяву. Запропонуйте назвати один конкретний візуальний образ, який з'являється від конкретної прочитаної події, біографії чи періоду часу. І спитайте в учнів, «яка конкретна сцена, подія чи момент запам'яталися вам? Що ви бачите?» Пригадування конкретних сцен спонукає до подальших спогадів, і учні формують потік образів. Перерахування зображень на дошці створює візуальний фон для наступної дискусії чи уроку. Учні мотивує візуальне підкріплення їхнього навчання не лише тому, що візуально учні можуть легше зрозуміти та запам'ятати тему, якщо вони її бачать, але й через викликані емоції [4, с. 16].

Учнівські запитання – вчитель має показати учням, що він серйозно ставиться до їхніх запитань, щоб розширити їх можливості та мотивувати їх навчання. Існує багато способів створення запитань учнів. Попросіть учнів заздалегідь підготувати запитання щодо прочитаної теми та принести їх до класу. Інша варіація полягає в тому, щоб попросити студентів, коли вони заходять до класу,

поставити запитання щодо тексту чи теми, на які вони сподіваються отримати відповідь цього дня «У мене все ще є запитання про наслідки Холодної війни» [4, с. 16].

Малі групи у великих класах – незалежно від того, наскільки клас великий, його завжди можна розділити на групи по дві, п'ять або вісім осіб, таким чином слугуючи чотирьом основним цілям. Перша ціль полягає в тому, щоб забезпечити перепочинок від вивченого матеріалу, а друга, щоб дати учням змогу практикувати свої здобуті знання. По-третє – диференційований підхід. Четверта мета – дати вчителю можливість оцінити навчання учнів в групах, які працюють самостійно [4, с. 17].

Щоб допомогти малим групам ефективно працювати, слід враховувати три ключові моменти. По-перше, інструкції мають бути зрозумілими, простими та орієнтованими на завдання. Другий ключовий момент – необхідність у наданні інструкцій, який полягає в тому, щоб дати групам зрозуміти, скільки часу вони мають для виконання своєї роботи. І по-третє, надзвичайно важливо виділити час для публічного звітування (підведення підсумків) до закінчення уроку (або усно, або шляхом запису висновків кожної групи на дошці) [4, с. 17].

Практика мислення у класі – можуть почати вчитися мислити історично (запропонувати учням здійснити розшифровку та інтерпретацію документа чи події) [4, с. 17].

Задля формування мотивації учнів варто залучати до роботи в архіві та на трибуні для доповідачів. Можна познайомити з тематичними дослідженнями «про музейні експонати», «суперечливий пам'ятник чи подію в місцевій громаді» [3].

Дебати, квести, рольові ігри – дебати є активним способом мотивації учнів. Інколи педагогічно бажано змусити учнів обрати ту чи іншу сторону питання й відстояти свою точку зору (навести аргументи своєї правоти). Рольова гра є ще однією мотивуючою стратегією активного навчання. Однією з її форм є те, що вчитель заходить до класу в ролі історичної особи (включно з одягом і реквізитом), щоб оголосити тему уроку, або виголосити промову. Інший варіант – дати кільком учням (або групам) час на дослідження кількох відомих історичних постатей і зібрати їх разом для дискусії, прес-конференції, дебатів [4, с. 18].

Однією з найбільш цікавих форм роботи вважається використання квесту. Ця форма роботи має багато переваг перед традиційним навчанням. По-перше, це активна форма навчання. Якщо учень бере участь у роботі команди, він проявляє навички пошукової діяльності, творчого рішення нестандартних задач [1].

Використання музики, слайдів, емоцій – жодна розповідь про мотивацію учнів не є повною без визнання сили використання медіа. Багато інформації написано про історичні фільми та відео, але важливо зосереджуватися на ролі слайдів і музики в пробудженні емоційного засвоєння учнями теми уроку. Безумовно, емоції відіграють величезну роль в історії. Емоції пробуджують і зосереджують увагу, викликають запитання, спонукають до переосмислення і т. д. [4, с. 18].

Висновки. Отже, вчитель в під час освітнього процесу має розуміти, що мотивація відіграє ключову роль під час вивчення історії. Вкрай важливо, щоб вчитель доніс учневі, що вони насправді засвоюють історичні факти, концепції та навички, усвідомлення залученості до вивчення історії. Вчитель повинен прищепити учневі не тільки теоретичну базу, але й практичний досвід, учні повинні вміти нести відповідальності за своє власне навчання в результаті активної участі в ньому.

Безперечно, що дана тема має перспективи для подальших розвідок у даному напрямі, адже педагогічний світ не стоїть на місці, а завжди удосконалюється і трансформується у нові ідеї та концепції.

Джерела та література:

1. Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_vsesv_hist/Zb_Akt_pytann/zbirnyk_metod_conf_2019.pdf.
2. Терно С. Як підвищити вмотивованість вивчення історії. *Історія в школах України*. 2004. № 8. С. 22–26.
3. Erekson Keith A. Putting History Teaching «In Its Place». *Journal of American History*. 2011. March. Volume 97. Issue 4. P. 1067–1078. URL: <https://doi.org/10.1093/jahist/jaq066>
4. Frederick Peter J. Motivating Students by Active Learning in the History Classroom. *Perspectives*. 1993. October. P. 15–19.

Марія Милейко

МОЖЛИВОСТІ ПАРЛАМЕНТАРІУМУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЄС

У статті розглянуто можливості застосування методичного центру «Парламентаріум» для вивчення історії Європи та європейської інтеграції. Акцент зроблено на інструментах, формах і методах презентації інформації про Європейський Союз. У висновках зазначаються перспективи імплементації досвіду подібних навчальних комплексів в Україні.

Ключові слова: Парламентаріум, Європейський Союз (ЄС), інтерактивні методи навчання.

Постановка проблеми. Європейський Союз визнає, що високоякісна освіта та професійне навчання є життєво важливими для розвитку сучасного суспільства та економіки. Однак сучасна наукова спільнота продукує значні обсяги інформації, для опанування яких від студентів – майбутніх спеціалістів та їхніх викладачів вимагається все більше зусиль, нових навичок та методів. Тому Європейська Комісія, виробляючи основні засади освітньої політики, постійно дбає про впровадження нових та вдосконалення існуючих форм і методів навчання, сприяє урізноманітненню форм подання інформації, надає змогу студентам і науковцям отримувати стипендії та гранти для навчання і проведення досліджень у країнах Європи. Особливо актуальними в цьому відношенні стають методичні центри, покликані структурувати й оптимізувати освітній процес, насичений великою кількістю інформації. Вивчення досвіду діяльності таких центрів є актуальним для розвитку вітчизняної сфери вищої освіти.

Одним із найбільш відомих подібних центрів, спрямованих на промоцію історії Європейського Союзу, є Парламентаріум. Важливість і актуальність дослідження діяльності цього центру та його можливостей обумовлюється євроінтеграційним поступом вітчизняної освітньої системи та зростанням зацікавлення українського суспільства до можливостей і перспектив реалізації євроінтеграційних прагнень України.

Аналіз джерельної бази. Методичний потенціал Парламентаріуму не ставав предметом спеціальної уваги вітчизняних науковців. Тому першочергове значення при проведенні нашого дослідження мало використання інформаційного потенціалу сайту Центру, який містить базову інформацію про його ресурси та можливості. У процесі підготовки також було проведено інтерв'ю з відвідувачами сайту, які мають вищу історичну освіту й значний педагогічний досвід, що дозволяє проаналізувати та узагальнити отримані дані і зробити висновки щодо перспектив імплементації досвіду цього центру в Україні.

Таким чином, **метою статті** є визначення потенціалу Парламентаріуму для вивчення історії Європи та Європейського Союзу у закладах вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Освітній центр «Парламентаріум» розташований у парламентському комплексі Espace Léopold у Брюсселі безпосередньо біля будівлі Європейського парламенту. Офіційно його відкрили 14 жовтня 2011 р.

Змістовно Центр наповнений низкою експозицій, які містять сотні мультимедійних компонентів. Хронологічно матеріал сягає 1950-го року, який поклав початок сучасним інтеграційним процесам на континенті. Завдяки інтерактивним інструментам, що розташовані всередині, можна дізнатися чимало про функціонування ЄС та зрозуміти, чому він став таким, яким ми знаємо його сьогодні. Головний акцент зроблено на історії європейської інтеграції та роботі основних інституцій ЄС. Чимало інформації присвячено діяльності Європейського парламенту, його структурі, процедурі виборів тощо. Крім того, можна з'ясувати, що роблять члени Європейського парламенту, щоб подолати найбільші виклики для Європи [4; 8].

Парламентаріум є динамічним та інтерактивним за дизайном, і його матеріали можна переглядати будь-якою з 24 офіційних мов Європейського Союзу, що робить його ідеальним місцем для відвідувачів будь-якого віку, які хочуть більше дізнатися про європейську політику [2].

Технічно пам'ятки Парламентаріуму включають:

- величезну 3D освітлювальну інсталяцію, що представляє мінливу карту Європи;
- цифрову проекцію півкола (парламентської палати) з об'ємним екраном на 360°;
- інтерактивну віртуальну подорож Європою, яка дає змогу відкрити для себе кожну державу-члена та дізнатись про її роль в ЄС;
- відеостінуз повідомленнями від депутатів Європарламенту;
- тимчасові тематичні виставки [2; 7]

Важливо підкреслити, що Парламентаріум доступний абсолютно для всіх і більшість сервісів у ньому є безкоштовною. Наприклад, для відвідувачів з обмеженими можливостями пересування центр пропонує повний доступ до інвалідних візків і послуг персоналу, який завжди готовий надати допомогу. Для відвідувачів з вадами зору центр надає медіа-гіди зі спеціальними аудіофайлами, які описують простір, його зміст та основні особливості. Для відвідувачів з проблемами слуху у мультимедійних довідниках містяться відеоролики мовою жестів англійською (BSL), французькою (LSF), німецькою (DGS), голландською (NGT), бельгійською французькою (LSFB), фламандською (VGT), угорською (MJNY), а також міжнародними знаками (С) [4].

Парламентаріум містить велику кількість різноманітних джерел та інтерактивних засобів, завдяки яким вивчати історію Європейського Союзу стає набагато легше і цікавіше. Екскурсоводів, як таких, там немає, але наявні аудіогіди. Вся експозиція побудована на принципах інтерактивної взаємодії. Відвідувач має можливість самостійно взаємодіяти з цікавим для нього експонатом через спеціальний інтерактивний ресурс, який розташований біля стенду, а також фотографії, документи, відеоряд, інтерактивні дошки, карти тощо [8].

Простір центру організований таким чином, що дозволяє задіяти найрізноманітніші методи: лекції, екскурсії, роботу з документами, перегляд відео з можливостями його подальшого обговорення. В ньому достатньо кімнат і залів, куточків, де можна працювати групою, або усамітнитись для спокійного навчання. «Тут можна послухати голоси політиків, можна подивитись відео – це залежить від інтересу кожного студента, робочої групи, яка туди приходить. В залежності від кількості студентів можна організувати різні види діяльності. Є можливість погортати, подивитись договори

ЄС» [7]. Одна із найулюбленіших локацій – інтерактивна карта Європи на підлозі, по поверхні якої пересуваються інтерактивні блоки з екранами. Цей блок можна перемістити на територію певної держави, зупинитись на столиці, і на екрані вмикається відео про роль обраної держави у Європейському Союзі. Вибір активності і методів «може залежить від креативності викладача, який приведе своїх студентів» [7].

Серія глобусів покликана висвітлити роль окремих регіонів у світовій політиці чи економіці. Так, наприклад, можна дізнатися про внесок різних регіонів нашої планети у світову економіку, або видатки ЄС на інші регіони світу – вони позначені стрілочками та у відсотковому відношенні. Яскравий вигляд і внутрішня під світка також приваблюють погляд. Задіюються і тактильні відчуття при обертанні глобусів. Легке затемнення та тиша налаштовують на спокійну, неспішну взаємодію, відсторонення від зовнішнього світу й гамору. Спокійна атмосфера центру дозволяє розслабитись і без поспіху приділити тому чи іншому об'єкту стільки уваги, скільки потребує відвідувач. Кожен об'єкт іби взаємодіє з відвідувачем. Тобто кожна людина з урахуванням власних особливостей сприйняття інформації має можливість знайти щось для себе. «Це високий рівень комфорту. Не просто велика кількість інформації, але відсутність напруження. Чим приваблює, чим сприяє засвоєнню інформації для студентів – тим, що ти будеш робити це з тою швидкістю, з якою тобі зручно, брати ту інформацію, яка тобі найбільш цікава, яка відповідає твоїм естетичним потребам» [7].

Багатошарова скляна карта демонструє етапи розширення Європейського Союзу. Перший шар – це країни-засновниці: Німеччина, Франція, Італія, країни Бенілюксу. Наступні шари відображають наступні етапи розширення. «Не можна пройти повз і не зачепитись за нього поглядом» [7].

Тимчасові виставки присвячені окремим подіям з історії Європи. Так, респонденти згадували про виставку, присвячену падінню Берлінського муру, уламок якого представлений в експозиції у якості окремого експонату. Матеріали виставки висвітлювали питання, пов'язані з тоталітарним досвідом Європи, історією появи муру, безпосереднім подіям, що передували його падінню тощо.

Загалом ЄС розробив цілу низку прийомів та інструментів, які стануть в нагоді для вивчення діяльності Європейського Парламенту. До основних із них належать наступні:

1. Role Play Game (Рольова гра).

Рольова гра розрахована на групи учнів загальноосвітніх шкіл. Гравці поділяються на уявні політичні групи та стають членами Європейського парламенту. Обговорюючи актуальні проблеми та теми, вони дізнаються, як розробляється законодавство Європейського Союзу та як будується майбутнє Європи. Виконуючи роль політиків, студенти можуть напрацювати пропозиції до членів парламенту, спостерігаючи, як це може впливати на формування політики в Європі [5]. Така рольова гра розкриває весь обсяг законодавчого процесу: від консультацій із зацікавленими групами та формування альянсів, до переговорів з іншими інституціями та спілкуванням із ЗМІ. Гра представляє собою готову методичну розробку, запит на проведення якої потрібно подати за чотири місяці до бажаної дати. За умов виконання цих вимог гра проводиться співробітниками центру та є безкоштовною.

2. Youth Seminars (Молодіжні семінари).

Існує можливість приєднатися до молодіжного семінару зі своїм класом або молодіжною групою, щоб отримати унікальну можливість зустрітись з іншими європейськими молодими людьми та обговорити теми, актуальні для сучасної Європи. Під час роботи молодіжного семінару молоді люди з різних європейських країн разом проводять мозковий штурм та обговорюють соціальні проблеми, а потім представляють свої рішення члену Європейського парламенту [3].

3. Euroscola (Єврошкола)

Програма Euroscola збирає учнів та студентів віком від 14 років з усіх 27 країн-членів ЄС, країн-кандидатів і колишніх держав-членів для дебатів, прийняття рішень, переговорів, внесення змін, голосування та, нарешті, прийняття резолюцій щодо реальних проблем європейського життя. Студенти отримують можливість ознайомитися з роботою окремих інституцій, обговорити основні права, європейські цінності та висловити особисту думку щодо рішень, прийнятих на рівні Європейського Союзу [1].

4. Europa Experience (Досвід Європи)

Цей інструмент являє собою мультимедійні простори по всій Європі з інтерактивними інструментами, які пропонують пряме та захоплююче занурення в діяльність Парламенту для розуміння того, як він функціонує на загальноєвропейському рівні, щоб подолати найважливіші виклики сьогодення [6].

Експозиція Парламентаріуму спрямована на широке коло споживачів інформації: «Там є різні активності, які можуть бути придатні для багатьох вікових категорій» [8]. В залежності від запиту і рівня підготовки аудиторії, експозиція «підійде і для школяра і для студента. Кожен буде мати свій рівень заглибленості. Когось зацікавить більше документальна сторона – це для дорослих. ... Той смак, з яким зроблено і продумано все це, для того, щоб кожна людина змогла знайти ту інформацію, ту цікавинку, яка приваблюватиме. Не все може там подобатись, але обов'язково знайдеться те, що зацікавить» [8]. Отже, експозиція побудована таким чином, що ніхто з відвідувачів не залишиться байдужим. Ну думку М. Кеди, «Парламентаріум розроблений геніальними методистами – там не можна залишитись байдужим. Так побудована виставка, ... що кожен експонат ніби промовляє до тебе. Він так підсвічений, так розташований, що хочеться або доторкнутись, або погортати... Якщо навіть сам студент вирішить туди просто сам піти, без викладача, він все одно вийде звідти наповнений певною інформацією, яка стосується історії Європейського Союзу. Це от просто 100 % гарантовано» [7]. Така інтерактивність сприяє жвавому органічному сприйняттю матеріалу.

Для України цей центр може стати більш доступним для відвідування завдяки активній участі у міжнародних освітніх проєктах, які дозволять спланувати поїздки студентів для навчання. Водночас, варто задуматись і про створення подібного освітнього простору і в нашій державі. Як зазначає А. Острянюк, «Я поки що в Україні не бачив такого концентрованого, зібраного в такій формі, або хоча б у такому ракурсі матеріалу, який би дозволяв займатись історією Євросоюзу в принципі і парламентаризму зокрема» [6]. У цьому відношенні напрацьований досвід ЄС може стати гарним зразком для нашої держави.

Висновки. Отже, Парламентаріум є яскравим прикладом того, як можна урізноманітнити вивчення історії ЄС та його інституцій. Цей мультимедійний інтерактивний методичний центр дозволяє не тільки детально і глибоко вивчити історію Європейського Союзу, але й опинитися на місці тих депутатів, які приймають важливі рішення. Сьогодні Україна може повчитися у європейців, як посилити роботу кваліфікованих фахівців у галузі освіти завдяки впровадженню інноваційних інструментів по типу Парламентаріуму. Це дозволить наблизити розуміння історії ЄС, його цінностей, структури, його ролі в глобалізованому світі для пересічних громадян, особливо для молодого покоління, що, зрештою, прискорить становлення України як повноцінного учасника європейської політики та культури.

Джерела та література:

1. Euroscuola. Become a member of European Parliament. <https://youth.europarl.europa.eu/en/more-information/euroscola.html>

2. Experience European politics as never before. / Brussels Museums [Електронний ресурс] URL: <https://www.brussel museums.be/en/museums/parlamentarium>
3. Parlamentarium / Visiting European Parliament [Електронний ресурс] URL: <https://visiting.europarl.europa.eu/en/visitor-offer/brussels/parlamentarium>
4. Parlamentarium [Електронний ресурс] URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Parlamentarium>
5. Role play game. Brussels. [Електронний ресурс] URL: <https://visiting.europarl.europa.eu/en/education-learning/brussels/role-play-game>
6. Youth Seminars. [Електронний ресурс] URL: <https://visiting.europarl.europa.eu/en/visitor-offer/other-locations/europa-experience>
7. Кеда М.К. Парламентаріум: інтерв'ю / [інтерв'юер – Милейко Марія]. Архів автора. 2023.
8. Острянюк А.М. Парламентаріум: інтерв'ю / [інтерв'юер – Милейко Марія]. Архів автора. 2023.

Анна Прокопенко

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розглянуто особливості оцінювання компетентностей учнів на уроках історії в зарубіжних школах.

Ключові слова: оцінювання, компетентності, оцінка.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що процес навчання в школі спрямований на вирішення певних завдань, кожне з яких характеризується дидактичною завершеністю. Обов'язковим компонентом цього процесу є оцінювання компетентностей учнів, тобто перевірка його результативності. Оцінювання компетентностей учнів відіграє важливу роль в освітньому процесі, як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Воно забезпечує вчителів необхідною інформацією про рівень знань, умінь та ступінь прогресу учнів.

Мета статті – проаналізувати досвід оцінювання компетентностей учнів у старшій школі при вивченні історії в зарубіжних школах.

Результати дослідження. Компетентності учнів – це сукупність знань, умінь, навичок, які набуті під час процесу навчання, тобто особистісні якості учня.

Відомий новозеландський учений К. Е. Бібі описує поняття «оцінювання», як «систематичне збирання і тлумачення фактів, за якими йде наступний етап – судження про їх цінність й відповідне планування подальших дій» [2].

Оцінювання компетентностей учнів – це процес встановлення та фіксації рівня навчальних досягнень, учня з певного предмету, а саме знань, умінь і навичок відповідно до вимог навчальної програми.

Оцінювання компетентностей учнів в західноєвропейських школах здійснюється кожного дня на основі відповідей учнів на запитання. Щоденне оцінювання складається з таких компонентів:

- нормативний компонент;
- критеріальний компонент.

Навчальні досягнення учня оцінюються за певною нормою. Під цією нормою мається на увазі

посередні навчальні досягнення класу, та середньостатистична суспільна норма, яка відображена в нормативних документах, а саме – в державному стандарті. На думку зарубіжних педагогів, щоденне оцінювання компетентностей учнів дає змогу вчителям отримати більш точну інформацію щодо прогресу.

Щоб вчителі розуміли, що їх учні знають і вміють робити, вони повинні використовувати різноманітні види оцінювання.

На уроках історії в зарубіжних країнах використовуються різні види оцінювання, їх можна поділити:

- 1) за формою оцінювання компетентностей;
- 2) за рівнем оцінювання компетентностей;
- 3) за частотою проведення;
- 4) за етапами;
- 5) порівняння досягнень.

За формою оцінювання компетентностей:

– усна форма оцінювання компетентностей – використовується досить рідко через суб'єктивність процесу оцінювання та інтерпретацію результатів.

– письмова форма оцінювання компетентностей – використовується досить часто через достатньо високий рівень стандартизації умов проведення оцінювання та малий вплив суб'єктивних факторів на процес оцінювання. Завдяки цій формі оцінювання можливо швидко оцінити велику кількість учнів.

– тестування – широко застосовується, а саме, діагностичні тести, де потрібно вибрати правильний варіант відповіді з кількох відповідей. Також написання короткої відповіді, наприклад, заповнення пропущеного слова. При створенні тесту – закордонні педагоги надають рекомендації «спочатку сформулювати для себе, що ми прагнемо перевірити та встановити це як правильну відповідь. Далі слід сформулювати запитання або завдання, а вже потім – неправильні варіанти відповідей. Важливо не допустити фактичних помилок у формулюванні основної частини запитання та варіантів відповідей» [1].

Відносно рівня оцінювання компетентностей учнів, вони поділяється на:

– внутрішнє оцінювання – може бути проведене, як на базі класу, так і на базі школи. У класі – проводиться оцінювання за роботу в класі та домашні завдання. На базі школи – тестування.

– зовнішнє оцінювання – проводиться на двох рівнях. На регіональному і національному рівнях. Це може бути іспит чи тестування.

За частотою проведення оцінювання компетентностей учнів поділяється на:

– постійне оцінювання – проводиться упродовж всього навчального року. Оцінюється безпосередньо під час уроків у школі та за завдання, які були задані додому.

– періодичне оцінювання – проводиться через певні проміжки часу протягом навчального року, наприклад, тестування, та наприкінці навчального року – іспити.

Етапи, на яких проводиться оцінювання в зарубіжних школах можна поділити на такі види:

– вихідне або діагностичне оцінювання. Вихідне оцінювання проводять на початку навчання, для того, щоб встановити, які засоби та підходи потрібно використовувати з учнями для кращого досягнення навчальних цілей. Діагностичне оцінювання рівноцінне вихідному. Завдяки діагностичному оцінюванню знаходять позитивні та негативні фактори для досягнення учнем навчальних цілей.

– розвивальне оцінювання – використовується посередині навчального процесу, для простеження досягнутих учнем успіхів у навчанні.

– підсумкове оцінювання компетентностей – проводиться безпосередньо по закінченню навчання або навчальної програми.

В порівнянні досягнень учнів розуміємо порівняння навчальних досягнень відносно певного еталона:

– нормативне оцінювання – при цій формі оцінювання учні можуть побачити перспективу навчання (досягнення певного стандарту) або провалу (не досягнення певного стандарту). Як і досягнення певної норми, так і не досягнення її не завжди відображають компетентності учня.

– критеріальне оцінювання – може бути встановлене як і освітнім закладом, так і національним стандартом і не залежати від особи, яка безпосередньо проводить оцінювання компетентностей, а також може залежати від певної норми, успішність учня порівнюють із певним встановленим критерієм. За бажанням, всі учні можуть досягти успіху, головна умова – відповідність цим певним критеріям.

Вчителі зарубіжних шкіл частіше за все використовують бальну систему оцінювання компетентностей, але існують й неформальні способи оцінювання: нагороди, призи, словесні оцінки – «молодець», «цікаве зауваження», «невдале доповнення» [1].

При існуванні спільних тенденцій розвитку підходів до оцінювання компетентностей учнів у зарубіжних школах, які ми розглянули вище, кожна з них має власну й власну національну систему, що складалася і функціонує впродовж тривалого часу, тому і має багато відмінностей.

Розглянемо процес оцінювання в декількох зарубіжних країнах.

Наприклад, в школах Австрії, існує постійне оцінювання компетентностей, яке безпосередньо містить в собі блок іспитів. Проводить оцінювання та фіксацію вчитель-викладач. Огляд поточних робіт може, на розсуд вчителя чи на прохання учнів, доповнюватись усною доповіддю, тривалість якої не повинна перевищувати п'ятнадцяти хвилин, про яке домовляються заздалегідь.

Письмове оцінювання, а саме іспити, тривають годину, а в старших класах можуть бути подовжені до двох-трьох годин. На короткі роботи, такі як письмові тести, витрачають до двадцяти п'яти хвилин.

Оцінювання провадиться за п'ятибальною системою, де:

- «1» (відповідає оцінці А у деяких інших зарубіжних країнах) означає відмінно;
- «2» (відповідає оцінці В) означає добре;
- «3» (відповідає оцінці С) означає задовільно;
- «4» (відповідає оцінці D) здав;
- «5» (відповідає оцінці Е) відповідно – не здав.

Випускний іспит – безпосередньо після опанування навчальною програмою, можна проводити, як усно, так і письмово.

Письмові та практичні іспити розробляють вчителі у двох варіантах. Шкільна рада провінції Австрії вибирає один з поданих варіантів, і повертає назад в день іспиту. Оцінку за роботу учня вчитель теж пропонує на розгляд цій Раді.

У школах Данії існує дуже комплексна система оцінок, вона охоплює бали від 0 до 13, де від «0» – до «2» – це повністю неприйнятна робота (відповідь); «3»-«4» – це дуже непевна, незначна, незадовільна робота (відповідь); «5» – неповна та незадовільна робота (відповідь); «6» – дещо непевна, але вже більш-менш задовільна робота (відповідь); «7» – посередня робота (відповідь), трохи нижча за

середню; «8» – середня робота (відповідь); «9» – хороша робота (відповідь), трохи вища за середню; «10» – відмінна, але не завжди незалежна робота (відповідь); «11»-«12» – незалежна та відмінна робота (відповідь); «13» – надзвичайно незалежна та відмінна робота (відповідь) [5].

Згідно з документами та рекомендаціями Міністерства освіти Данії (Ministry of Children and Education) є конкретні вимоги та форми проведення оцінювання. Провідною формою оцінювання є тестування. У старших класах, а саме 9-10 (10 клас не є обов'язковим) проводиться обов'язкове виконання проєкту з предмету, оцінка за виконаний проєкт вноситься в документ про закінчення навчання. Обов'язковим є також випускний іспит з історії.

Оцінювання в школах Німеччини під час вивчення історії учителі проводять постійно за допомогою таких форм, як:

- письмові тести;
- усна перевірка компетентностей учнів;
- практичні роботи.

Результати оцінювання компетентностей учителі викладають у звіти всередині та в кінці навчального року. Особливістю шкали оцінювання Німеччини є те, що оцінки як і в Австрії, яку ми розглянули вище, йдуть у зворотному напрямку, але на відміну від Австрії, в Німеччині система оцінок від 6 до 1, де «1» – це дуже добре, означає, що робота (відповідь) учня краще за відповідний стандарт, але таку оцінку виставляють дуже рідко; «2» – добре, робота (відповідь) учня повністю відповідає певному стандарту; «3» – задовільно, робота (відповідь) учня загалом відповідає певному стандарту; «4» – досить, тобто прохідний бал, робота (відповідь) учня має певні недоліки, але все ж таки відповідає певному стандарту; «5» – недосить, робота (відповідь) учня не відповідає певному стандарту, проте присутні базові знання та існує можливість подолання недоліків; «6» – незадовільно, робота (відповідь) учня не відповідає певному стандарту, базові знання неповні, можливості для подолання неспішності немає [4].

У Норвегії на уроках історії, і в цілому в школах цієї країни, оцінки за набуті компетентності виставляються за семибальною шкалою від «0» до «6», де «6»-«5» – це вище середнього; «4»-«3» – середньо; «2»-«1»-«0» – нижче середнього. Найнижча оцінка на уроках історії та інших, це – «2». Оцінку «1» виставляють тоді, коли рівень компетентностей незадовільний, однак в учня ще є шанс підвищити свою оцінку. Повторний тест можна здати тільки через декілька тижнів, а письмовий – тільки через декілька місяців. Стосовно оцінки «0», то вчитель виставляє її тоді, коли досягнення учнем компетентностей вищого ступеня неможливе. Усі учні повинні постійно самостійно оцінювати власну роботу, власний ступінь розвитку та власні компетентності. Це називається самооцінюванням.

Охарактеризуємо цікавий факт про іспити в Норвегії в старшій школі. Вони складаються дітьми вибірково. Спеціальний екзаменаційний секретаріат повідомляє прізвища учнів, які будуть складати тестування з шкільного предмету. Секретаріат не ознайомлений про успішність того чи іншого учня.

У Франції шкала оцінок досить цікава: від «20» (найвища) до «0» (найнижча). Оцінки «16»-«19» – це дуже добре і відмінно; «14»-«15» – добре; «12»-«13» – досить добре; «10»-«11» – задовільно (прохідні бали); нижче «10» – незадовільно [3]. Але рідко хтось отримує більше «17» балів, на «18» балів потрібно придумати і висловити оригінальне рішення або якусь власну цікаву думку щодо досліджуваної проблеми на уроці. «19» балів може отримати тільки вчитель, а «20» – тільки Бог.

Висновки. Отже, оцінювання компетентностей учнів відіграє велику роль в навчальному процесі зарубіжних шкіл. Оцінювання забезпечує вчителів інформацією про оволодіння учнями певними

знаннями, уміннями і навичками та про ступінь прогресу, що дає можливість провести моніторинг якості освіти і внаслідок цього усунути недоліки, заповнити прогалини у навчанні й удосконалити власну методику викладання.

Джерела та література:

1. Боровець І., Дубінський В., Паур І.: Навчання історії в зарубіжній школі / за ред. С. Копилова. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. С. 117–118.
2. Моніторинг стандартів освіти: чому і як усе почалося. *Моніторинг стандартів освіти* / за ред. Альберта Тайджмана і Т.Невілла Послтвейта. Львів: Літопис, 2003. С. 15–41.
3. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика: навчальний посібник. Рівне: Овід, 2012. 352 с.
4. Канівець Т. М. Основи педагогічного оцінювання: навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. 43 с.
5. Топузов О. М. Оцінювання учнів в країнах ЄС. URL : <https://www.oercommons.org/courseware/lesson/55606/overview?section=5>

Олена Силенок

НЕТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розглянуто використання нетрадиційних методів навчання на уроках історії у зарубіжних школах. Авторка звернула увагу на такі дидактичні системи: школа С. Френе, вальдорфська педагогіка та сучасне дистанційне навчання історії.

Ключові слова: нетрадиційні форми навчання, урок історії.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зазначеної проблеми полягає у необхідності використання нетрадиційних форм навчання в освітній діяльності, а саме при вивченні історії у старшій школі; розвитку нових підходів у навчанні, що дає змогу удосконалити освітній процес; висвітленні нетрадиційних форм навчання в зарубіжних школах задля використання позитивного досвіду в умовах української школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема використання нетрадиційних методів навчання на уроках історії висвітлюється у працях сучасних українських науковців К. Боханова, О. По-метун, Л. Пироженко та інших. Особливості навчання історії у школах зарубіжних країн досліджують українські вчені І. Боровець, В. Дубінський, І. Паур та інші.

Мета статті – проаналізувати теоретичні та практичні аспекти нетрадиційних форм навчання та їх використання в старшій школі при вивченні історії в зарубіжних школах.

Результати дослідження. Нетрадиційний урок – це одна з форм організації навчання та виховання учнів. Використання нетрадиційних форм навчання має, як позитивні, так і негативні аспекти. На нашу думку, навчання в такий спосіб наближає школярів до реального життя і формує у них вміння застосовувати знання у практичній площині.

Аналіз наукової літератури [1] засвідчив, що нетрадиційні уроки використовуються у таких зарубіжних дидактичних системах:

Школа французького педагога Селестіна Френе. Селестін Френе (1896–1966) запропонував систему організації співробітництва груп школярів з одним або кількома дорослими, зайнятих спільним пошуком, дослідженням, творчістю при вивченні історії. С. Френе зазначав, що школа має розвивати здатність особистості до теоретичних побудов (дар учених), а не лише абстрактне мислення та практичне розуміння (здоровий глузд). Тому пріоритетом стало формування досвіду, умінь, навичок учнів і вторинність знань.

У школі С. Френе уроки з історії проходять у лабораторіях з робочими картками, словниками, довідниками та іншими інформаційними матеріалами. Учням на вибір пропонують 3 – 4 теми, з яких вони визначають ту, яку хочуть опрацювати у групах або індивідуально. Селестін Френе був досить сильним противником використання системного, традиційного підручника. Він вважав і стверджував, що підручники забирають можливість індивідуального навчання, пригнічують органічний інтерес дитини та нав'язують їй важку логіку дорослого, цим прищеплюють сліпу віру у друковані слова.

Замість традиційних підручників С. Френе запропонував систему карток: картки-інформації; картки-методички, де є інструкція щодо вивчення теми, на що слід звернути увагу, рекомендована література тощо. Головним моментом у навчанні є створення вільного тексту з певної теми, яку обрав учень/учениця. Для цього учень/учениця готується, працює у лабораторії з необхідними картками. Далі – текстова підготовка обговорюється у групах, де найкращі роботи відіграють роль навчального підручника. В школах С. Френе відсутні контрольні роботи та іспити, але учні глибоко засвоюють матеріал завдяки таким факторам: працюють самостійно; оформляють результати у вигляді тексту і самі друкують його; обговорюють його не лише в групі, а також пишуть листи друзям з іншого міста (це є обов'язковою формою роботи), де ще раз обговорюється проблема [1].

У школі С. Френе учитель завжди намагається наочними засобами створити атмосферу теми (наприклад, при вивченні історії Стародавньої Греції учитель одягає білу тогу). При такій системі навчання відсутня формальна система оцінювання, тому що це, на думку С. Френе, суб'єктивна оцінка дорослої людини, роботи учня (дитини). Тому педагог запропонував графік індивідуальних результатів на тиждень та самоконтроль. При цьому головним завданням для вчителя є не оцінка, а процес прищеплення смаку до навчання, формування потреби у навчальній діяльності як стимул активізації роботи учнів [1].

Вивчення історії у Вальфдорфській школі. Вальфдорфська педагогіка або Штайнерівська педагогіка – це система виховання і навчання, заснована на ролі уяви під час навчання, прагненні об'єднати інтелектуальні, практичні та художні засади розвитку учня.

Засновником даного напрямку став Рудольф Штайнер (1861–1925), який запропонував у 1919 р. директору тютюнової фабрики Вальфдорф-Асторія у Штутгарті відкрити спецшколу для дітей працівників фабрики. У 30 – 40-х рр. у Західній Європі, у 60-х рр. у Північній Америці та Скандинавії, а після революційних змін початку 90-х рр. і в Східній Європі з'явилися штайнерівські школи. За даними ЮНЕСКО на початку XXI ст. близько 640 шкіл у 46 країнах працюють на засадах вальфдорфської педагогіки. В Україні такі школи діють на Одещині та в Києві [1].

У вальфдорфській школі немає єдиних вимог до учнів та навчальних програм. Усе залежить від природи та сутності дитини. Історія як системний курс вивчається з 12 років (5 клас), а до цього історичний матеріал епізодично включається у предмет «Вітчизнознавство». Історія вивчається до 12 класу та умовно ділиться на 3 цикли:

1) 5 – 8 клас – навчання ґрунтується на біографічно-образному викладі матеріалу (5 клас – ви-

вчаються історичні поняття, історія Стародавнього Сходу, Греції; 6 клас – Стародавній Рим, раннє Середньовіччя; 7 клас – епоха XVI – XVII ст.; 8 клас – від XVII ст. до сьогодення). Метою цього етапу навчання історії є викликати в учнів глибокі емоційні враження про історичні особистості та події;

2) 9 – 11 клас – вивчення рушійних сил історії (9 клас – Нові часи, починаючи з XV ст.; 10 клас – з найдавніших часів до кінця давньогрецької історії; 11 клас – Середні віки, в цьому класі в історію інтегрується література). Метою другого етапу є розуміння внутрішньої обумовленості та мотивації історичного процесу, взаємодії різних епох, культур, народів;

3) 12 клас – на третьому етапі відбувається повторне вивчення усіх історичних періодів, однак на цьому етапі головним є демонстрація цілісності історії і змін в її розумінні людьми з найдавніших часів до сучасності.

Режим викладання історії у Вальфдорфській школі – в 2 – 3 прийоми упродовж року. Один раз на півріччя історія вивчається цілий місяць щодня на першому великому уроці, який триває 100 хвилин (з 7 год. 45 хв. до 9 год. 40 хв.).

Механізм штайнерівського викладання історії на уроці включає в себе такі етапи: наочне зображення; описова характеристика; після паузи – оціночне судження.

Важливим моментом на уроці історії є створення образу цивілізації через узагальненого представника тієї чи іншої культури: «просвітлений» житель у Стародавній Індії; працьовитий селянин у Персії; будівничий Вавилонської вежі у Месопотамії; мудрий герой у Греції.

Одна і та ж історична постать у трьох циклах навчання у різних класах, відповідно до вікових особливостей учнів, подається згідно із можливостями їх сприймання. Так, Юлій Цезар у шостому класі характеризується лише через його вчинки і завоювання. У 10 класі вже аналізуються його наміри, альтернативні варіанти поведінки, сприятливі чи несприятливі умови для певних його дій [1].

Провідний метод навчання у Вальфдорфській школі – розповідь учителя і бесіда. Р. Штайнер з цього приводу заявляє: «навчаючи дитину історії, я розповідаю їй не просто про факти, які більш-менш забуваються. Я маю вести справу вишукано, таким чином, щоб були представлені життєві процеси». Цікавим є те що, що у своїх зошитах учні створюють творчі ілюстрації до текстового матеріалу. У штайнерівських школах відсутні оцінки, в порівнянні досягнень учня є лише один критерій – «учень учора» та «учень сьогодні». Наприкінці року вчитель складає докладну характеристику на кожного учня.

Позитиви Вальфдорфської школи – орієнтованість на особистість учня, увага до його потреб та інтересів, опора на закономірності людської природи і врахування особливостей вікового розвитку, можливість всебічного гармонійного розвитку дитини.

Негативи – можливість втлумачувати під виглядом антропософських ідей сектантські догми; дискретне (уривчасте) навчання історії, що зосереджує увагу на яскравих темах, але не дає загальної цілісної картини історичного процесу; викладання упродовж перших 8 років навчання всіх предметів одним вчителем, наслідком чого є неглибоке, поверхнєве вивчення навчальних дисциплін [1].

Дистанційне вивчення історії. В наш час у країнах Європи, Канади та США учні можуть отримувати освіту, навчаючись у віртуальних онлайн школах, які працюють як у чистому вигляді, (тобто навчання відбувається тільки засобами Інтернету), так і в комбінованому варіанті. За даними Національної асоціації освіти (NEA – National Education Association), програми онлайн, які функціонально забезпечують та наповнюють веборієнтоване освітнє середовище, з успіхом використовують для навчання суспільствознавству.

Ось адреси деяких із найбільших шкіл, що застосовують онлайн навчання:

- Кентуккі – <http://kvhs.org/>;
- Мічиган – <http://mivhs.org/>;
- Луїзіана – <http://www.louisianavirtualschool.net/>;
- Міссісіпі – <http://www.mvs.mde.k12.ms.us/>;
- Техас – <http://www.texasvirtualschool.org/>;
- Вісконсін – <http://www.wisconsinvirtualschool.org/>.

В умовах глобалізації перевагами дистанційного навчання перед класно-урочною системою є: побудова зручного, індивідуального для кожного учня освітнього графіку, особистісна орієнтованість навчання; можливість комбінувати та варіювати навчальні курси; залучення до навчання ширшого кола учнів; опора на обширну базу навчальної інформації – бази даних, ресурси інтернету.

Перевагою є також швидкість та оперативність отримання інформації, формування навичок роботи із великими масивами історичного матеріалу. Створені й успішно використовуються електронні бази даних (енциклопедія Кирила та Мефодія, Вікіпедія, сайти ЗВО, науково-дослідних установ).

Формуються віртуальні бібліотеки з курсу історії. Консультації з учителем та викладачем здійснюються у реальному часі (форуми, чати, відео-зв'язок тощо) та електронною поштою [1].

Висновки. Отже, використання даних форм навчання дозволяє відійти від стандартного навчання з певною структурою: пояснення, опитування, закріплення та домашнє завдання, а нетрадиційні форми навпаки сприяють підвищенню активності та ефективності на уроці історії.

Нетрадиційні форми навчання історії в сучасних зарубіжних школах мають як переваги, так і недоліки, які необхідно обов'язково враховувати при використанні нетрадиційних форм у навчально-практичній діяльності.

Джерела та література:

1. Боровець І., Дубінський В., Паур І.: Навчання історії в зарубіжній школі / за ред. С. Копилова. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. С. 135–142.

2. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / за ред. О.І.Пометун. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.

Катерина Смориш

МОЖЛИВОСТІ ПЛАТФОРМИ EUROPEANA ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

У статті розглянуто перспективи використання цифрової платформи «Europeana» для викладання історії у закладах загальної середньої освіти. Проаналізовано структуру та можливості платформи для освітнього середовища.

Ключові слова: Europeana, викладання історії, цифровий ресурс, урок історії.

Актуальність теми. Сучасна школа перебуває в пошуках найбільш оптимальних ресурсів для викладання в умовах дистанційного навчання. Відтак, в нагоді учителю історії в школі стають різноманітні інноваційні інструменти, чимало яких уже успішно використовуються у європейських

країнах. Одним із таких доволі перспективних ресурсів є платформа Europeana, яка може розглядатися як цифрова модель для ресурсної інтеграції та інтегрований європейський цифровий ресурс, до якого включений інформаційний цифровий контент з різних країн Європи.

Мета статті: проаналізувати структуру платформи Europeana, визначити можливості її практичного використання для викладання історії на уроках у закладах загальної середньої освіти.

Аналіз джерельної бази та літератури: Можливості використання платформи Europeana уже висвітлювали у своїх працях О. Баракова, І. Кульчицький [5], В. Кремень, В. Ільїн [2], Т. Олійник [7]. Вказані автори зазначали важливість цієї платформи для провадження освітнього процесу в школі та поза її межами, наголошували на необхідності запозичення досвіду її використання для України. Вітчизняні вчені у своїх працях доводили ефективність роботи платформи та висловлювали позитивні очікування від її впровадження. У їх дослідженнях було акцентовано увагу саме на здобутті нового досвіду та розуміння сучасних технологічних процесів під час роботи з ресурсом. Проте зазначені автори звернули увагу лише на використання платформи як цифрового ресурсу з технологічної точки зору, але приділили недостатньо уваги освітньому потенціалу сайту.

Натомість у роботах зарубіжних авторів, наприклад М.Л. Параміта [3] та С. Станосевич, зроблено акцент на модернізації навчання у школі за допомогою цифрових ресурсів, у тому числі і Europeana. У їхніх дослідженнях приділяється значна увага тому, як використовувати платформу в освітніх цілях.

Проте для ефективного використання напрацювань платформи в Україні необхідні подальші дослідження, тим більше, зважаючи на той факт, що зміст сайту постійно оновлюється, додаються нові розробки, матеріали, методичні рекомендації.

Основним джерелом для дослідження даної проблеми виступає сайт платформи Europeana [1].

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві з'являється все більше засобів відкритої освіти, які дозволяють кожному учаснику освітнього процесу адаптуватись до переходу до «суспільства знань» [5, с. 14]. Саме у такий спосіб набувають вагомого значення цифрові ресурси культурної спадщини, що допомагають не лише сучасному вчителю, а й учням досліджувати світ.

Платформа Europeana – європейська цифрова бібліотека, у якій містяться оповідання, картини, фотографії, тексти пісень, розробки уроків для вчителів. Europeana розширює можливості сектору культурної спадщини в його цифровій трансформації.

Сайт Europeana має логічно організовану структуру, що дозволяє легко знайти необхідні матеріали. Так, платформа містить 4 розділи:

1. Колекції
2. Оповідання
3. Для професіоналів
4. Для вчителів

Перший розділ вміщує всі матеріали платформи. Їх можна переглядати за допомогою фільтрів, наприклад за темами, особливостями, століттями, організаціями, що роблять публікації на сайті. У розділі містяться галереї за темами. У кожній галереї, незалежно від теми, вказується автор, котрий її створив. До кожного зображення у галереї містяться загальні відомості про нього та авторство.

У другому розділі «Оповідання» містяться публікації на різну тематику, які, як зазначається на самій платформі, є «публікаціями у блозі». Також у цьому розділі розміщені «виставки», але їх значно менше. Така «виставка», крім самих зображень, містить інформацію, поділену на підрозділи, які пов'язані з загальною тематикою.

Розділ «Для професіоналів» передбачає можливість для установ і окремих осіб, пов'язаних із сектором культурної спадщини, розвивати свої цифрові навички та практику. Детальніша інформація щодо цього розділу міститься на веб-сайті Europeana Pro. Він призначений для наступних категорій фахівців: професіоналів у галузі культурної спадщини; закладів культурної спадщини, які хочуть поділитися даними з Europeana; педагогів та дослідників, які працюють із колекціями культурної спадщини та даними.

Найбільшу увагу, на нашу думку, варто звернути на четвертий розділ «Для вчителів». У ньому містяться розробки уроків для вчителів, посилання на інші освітні цифрові ресурси, а саме Historiana, Europeana MOOC, посібник «Цифрове навчання в умовах пандемії». Також у цьому розділі міститься така можливість, як «Беріть та створюйте». Цей ресурс дає можливість використовувати готові інноваційні матеріали на уроках та створювати власні. На цій сторінці можна знайти книжки-розмальовки за різною тематикою та епохами, відео уроки, додатки та навіть ігри, серед яких переважають ігри на історичну тематику, наприклад 11-11: Memories Retold – гра про Першу світову війну.

Europeana MOOC – це відкриті онлайн-курси. У 2022 р. відбувся цикл таких курсів «Цифрова освіта з культурною спадщиною», що дало змогу вчителям і освітянам використовувати цифрові технології, необхідні для розвитку ключових компетенцій учнів для навчання впродовж життя.

У підрозділі Historiana містяться розробки уроків з історії на різні теми та готові ресурси для викладання у класі [1]. Саме цей підрозділ є найбільш корисним для вчителя історії. У ньому розміщені лише розробки з історії на різні теми. Кожна тема доступна для завантаження і містить такі елементи, як матеріал для вчителя і матеріал для учнів. Матеріали, які там завантажені, розроблені вчителями історії з різних європейських країн, істориками та іншими особами і організаціями, що задіяні в історичній та культурній сфері.

У матеріалах для вчителя міститься список джерел, а також сам конспект уроку. Також присутній матеріал для учнів, який складається з плану уроку, джерел, які використовуються під час уроку, листа із завданнями та робочого аркушу. Всі матеріали пропонуються в форматах PDF та Word, що дозволяє вчителю переглядати та редагувати матеріали відповідно до його побажань. Цей сервіс дозволяє не тільки вчителю, але й учням підготуватися до уроку історії, розширити свої знання та набуті нових навичок у процесі підготовки і безпосередньо на самому уроці.

У цьому підрозділі також передбачена можливість виконувати завдання онлайн. Для цього слід обрати необхідний фільтр для сортування матеріалу, а потім саму тему уроку. На платформі також розміщені розробки уроків з елементами ігор та використанням інноваційних технологій.

Так, тема «Мюнхенська конференція 1938 року» передбачає, що учні дізнаються про Мюнхенську конференцію 1938 р., використовуючи вихідні матеріали, щоб зібрати промови лідерів для прес-конференції після Мюнхенської угоди. Вони можуть провести рольову гру на прес-конференції, а потім дослідити відмінності між їхньою публічною позицією та особистими мотивами.

У цій розробці уроку, як і у всіх інших, міститься матеріал для вчителя та матеріал для учнів. Матеріал для вчителя включає в себе план уроку, джерела які будуть використовуватися, вступ до уроку. План уроку містить в собі основні дати та події, правила проведення прес-конференції учнів у ролях та очікувані результати від уроку. У вступі до уроку прописана основна інформація для викладу матеріалу, розміщена у хронологічній послідовності.

До матеріалів для учнів входять план уроку, робочий аркуш та заголовки лідерів, чиї ролі вони будуть виконувати. Власне у робочому аркуші учня містяться історичні довідки по темі уроку, ви-

хідний матеріал (джерела), завдання для виконання. Наприклад, у цій темі необхідно заповнити порівняльну таблицю.

Всі матеріали, які пропонуються для вивчення уроку, є необхідними та зрозумілими у використанні. Достатньо цікавим матеріалом для учнів є робочі аркуші. Вони спрощують та пришвидшують роботу на уроці, адже в них розміщені необхідні моменти та завдання, які необхідно виконати учню. Також їх перевага полягає в тому, що необхідні матеріали вчитель може роздрукувати заздалегідь та роздати учням на уроці або, якщо цього потребує певна ситуація, учні самі можуть їх роздрукувати та прийти з ними на урок.

Еуропеана як освітній цифровий ресурс дозволяє користуватися великою кількістю матеріалу для підготовки до уроку історії та безпосередньо під час проведення уроку. Цей сервіс відкриває можливості для вчителів та учнів розширити свої знання та досліджувати історію, використовуючи переваги онлайн-платформи.

Висновки. Використання такого цифрового ресурсу, як Еуропеана, для викладання історії у вітчизняних школах дозволить урізноманітнити урок та уникати старих підходів у навчанні, розширювати власні можливості. Платформа дозволяє використовувати готові розробки уроків та матеріали до них, тим самим полегшує та урізноманітнює підготовку вчителя та проведення уроку історії у школі. Тому інформація про її діяльність та можливості заслуговує на поширення серед учителів України.

Джерела та література:

1. Europeana. URL: <https://www.europeana.eu/en>
2. Kremen V., Plyin V. Presentation of visual literacy in the educational process and its explication in the culture of thinking. *ITLT*. 2020. V. 75. N.1. Pp. 1–12. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v75i1.3660>
3. Paramita M. Europeana: What Users Search for and Why. *Lecture Notes in Computer Science book*. 2017. Pp. 207–219.
4. Stanojevic S., Milos M. Digital Resources in History Teaching with Reference to the European Project Europeana. *Збірник радова Филозофског факултета у Приштини*. 2020. V. 4. Pp. 185–196.
5. Баркова О., Кульчицький І. Участь українських організацій у проектах Europeana. *Європейський та український досвід використання цифрових технологій у сфері культури. Аналітичний огляд*. 2019. С.13–15.
6. Воронова Н. Цифрові освітні ресурси в теорії і практиці сучасної зарубіжної освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2019. Вип. № 9. С. 41–44.
7. Олійник Т. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. Харків. 2020. С. 62–66.

ПРАВОЗНАВСТВО

Тетяна Андрущенко
Максим Салай

МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ВИКОНАВЧОГО НАПИСУ ТА ПРОТЕСТУ ВЕКСЕЛЯ В СИСТЕМІ НОТАРІАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Стаття присвячена дослідженню місця вчинення виконавчого напису та протесту векселя в системі нотаріальних проваджень, їх правовому змісту та меті, а також взаємозв'язку. З'ясовано, що вчинення виконавчого напису на опротестованому векселі є багатостадійним нотаріальним провадженням, у зв'язку з чим такі нотаріальні дії необхідно вчиняти разом.

Ключові слова: нотаріальне провадження, види нотаріальних проваджень, виконавчий напис, протест векселя.

Стаття 34 Закону України «Про нотаріат» визначає перелік нотаріальних дій, що вчиняють нотаріуси. Водночас вказаний перелік поданий законодавцем довільно, без конкретної систематизації за нотаріальними провадженнями, що, на нашу думку, є прогалиною нотаріально-процесуального законодавства. Така ситуація може призвести до формування у пересічних громадян думки про однорідність всіх нотаріальних дій, що є цілком невірним. Кожній нотаріальній дії притаманний власний юридичний зміст та мета, суб'єктний склад, порядок вчинення, на підставі чого вони об'єднуються у відповідні нотаріальні провадження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Широке коло вітчизняних науковці досліджували проблеми нотаріальних проваджень та їх видів, зокрема Т. Андрущенко, В. Баранкова, В. Комаров, С. Фурса. Водночас потребує подальшого розгляду питання вчинення виконавчого напису нотаріуса та протесту векселя з огляду на взаємопов'язаність таких нотаріальних дій.

Метою статті є з'ясування місця вчинення виконавчого напису та протесту векселя в системі нотаріальних проваджень, дослідження особливостей вчинення нотаріусом виконавчого напису на опротестованому векселі, а також обґрунтування необхідності вчиняти ці нотаріальні дії разом для швидкого та ефективного захисту права векселедержателя отримати оплату від векселедавця.

У теорії нотаріального процесу зустрічаються різні критерії для класифікації нотаріальних проваджень за видами. Найпоширенішим є їх поділ на чотири групи залежно від цілеспрямованості, правового змісту та мети конкретної нотаріальної дії:

- 1) нотаріальне провадження з посвідчення безспірного права;
- 2) нотаріальне провадження з посвідчення безспірного факту;
- 3) нотаріальне провадження з надання документу виконавчої сили;
- 4) охоронні нотаріальні провадження або ті, що спрямовані на забезпечення збереження майна та документів [2, с. 94-95; 9; 10, с. 200-201].

Що стосується вчинення виконавчого напису та протесту векселю, то різні вчені неоднаково визначають їх місце в системі нотаріальних проваджень. Так, на думку С. Я. Фурси, виключно вчинення виконавчих написів складає нотаріальне провадження з надання документам виконавчої сили, тоді як вчинення протестів векселів відноситься до нотаріального провадження з посвідчення безспірного факту [10, с. 200–201]. Натомість В. В. Комаров та В. В. Баранкова відносять вказані нотаріальні дії до одного провадження – з надання документам виконавчої сили [2, с. 94–95].

На наш погляд, така відмінність полягає у різному сприйнятті юридичного значення виконавчого напису та опротестованого векселю. Особливість нотаріального провадження з надання документам виконавчої сили проявляється у встановленні нотаріусом безспірного права кредитора на стягнення та у санкціонуванні його примусового виконання, тобто підтвердження права вимоги кредитора [10, с. 205]. Виконавчий напис нотаріуса підтверджує наявність безспірної заборгованості боржника перед стягувачем та право останнього на її стягнення, а також дозволяє стягнути таку заборгованість у примусовому порядку [1].

У свою чергу вексель є борговим цінним папером, що посвідчує відносини позики та безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю) [8]. Якщо вексель неоплачений, оплата здійснена у валюті, яка не зазначена у векселі, або платник відсутній у місці платежу чи в місцезнаходженні за векселем, нотаріус здійснює протест векселя, чим офіційно засвідчує факт повної неоплати за ним [3]. Тобто така нотаріальна дія направлена на посвідчення факту існування зобов'язальних відносин між векселедавцем та векселедержателем, а також порушення зобов'язання щодо здійснення оплати за векселем. Після цього у відповідності до пункту 11 Переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріуса, опротестований нотаріусом вексель подається для одержання виконавчого напису [5].

Вищезазначене свідчить, що для того, аби вексель набув виконавчої сили, необхідним є здійснення двох окремих нотаріальних дій: вчинення протесту векселя та вчинення виконавчого напису на ньому. У зв'язку з чим ми дотримуємось тієї думки, що вчинення протестів векселів, як нотаріальна дія, скоріше посвідчує наявність безспірних фактів, ніж спрямована на надання документам виконавчої сили, що здійснюється лише вчиненням виконавчого напису. Дане твердження підкріплюється ще й тим, що опротестований вексель не є виконавчим документом в розумінні Закону України «Про виконавче провадження», а тому його правовий зміст та мета відмінні від правового змісту та мети вчинення виконавчого напису.

Водночас слід зазначити про те, що згідно статті 8 Закону України «Про обіг векселів в Україні» опротестований нотаріусом вексель є виконавчим документом [7]. Хоча вказана норма не узгоджується з положеннями нотаріального законодавства та Закону України «Про виконавче провадження», на нашу думку, вона має юридичну логіку. Щоб змусити векселедавця належним чином виконати своє зобов'язання, векселедержатель повинен спочатку звернутися до нотаріуса за вчиненням протесту векселя, а потім – виконавчого напису. Тобто має місце здійснення двох різних за змістом нотаріальних проваджень, в яких кредитор подає однакові документи та окремо оплачує нотаріальні дії. Тому здається доречним узгодити вказані нормативно-правові акти, наділивши опротестований вексель про неоплату виконавчою силою без необхідності додатково вчиняти виконавчий напис. У такому випадку і вчинення виконавчого напису, і вчинення протесту векселя будуть відноситись до нотаріального провадження з надання документам виконавчої сили.

Цікавою та такою, що заслуговує на увагу, є запропонована С.Я. Фурсою концепція розподі-

лу нотаріальних проваджень на одноетапні та багатоетапні. Така класифікація пояснюється необхідністю одночасного вчинення декількох окремих нотаріальних проваджень, які пов'язані між собою змістом та в кінцевому рахунку спрямовані на досягнення єдиної мети. При цьому умовами об'єднання різних проваджень можуть бути одне правовідношення, з якого випливають провадження, пов'язаний зміст, одна група осіб, економія процесуальних засобів, що зумовлює їх сумісне вчинення [9; 10, с. 206–210].

Проєціювавши вказану концепцію на нотаріальне провадження з вчинення виконавчого напису, проходимо до переконання, що у більшості випадках таке провадження є одноетапним. Однак у разі вчинення виконавчого напису на опротестованому векселі слід говорити про багатоетапність з наступних міркувань:

1. Нотаріальне провадження з вчинення протесту векселя та виконавчого напису пов'язані за змістом. Кредитор (векселедержатель, стягувач) має на меті отримати оплату за векселем. У випадку добровільного невиконання обов'язку боржником, у кредитора з'являється право на примусове стягнення. Для цього вексель спочатку потрібно опротестувати, а потім вчинити виконавчий напис на ньому, що свідчить про єдину спрямованість.

2. Такі провадження впливають з однакового правовідношення – зобов'язального.

3. Суб'єктами є одній й ті ж самі особи – векселедержатель (стягувач) та векседавець (боржник).

4. Доцільно вчиняти вказані провадження разом з огляду на економію процесуальних засобів. Стягувачу вигідніше одразу звернутись до нотаріуса за вчиненням двох послідовних нотаріальних дій, надавши необхідний перелік документів та сплативши їх, ніж роз'єднувати такі провадження в часі чи між різними нотаріусами.

Висновки. Отже, хоча нотаріальні провадження з вчинення виконавчого напису та протесту векселя належать до різних за змістом видів нотаріальних проваджень, слід говорити про їх взаємопов'язаність. Одна лише нотаріальна дія, як протест векселя, без наступного вчинення на ньому виконавчого напису не має достатньої юридичної сили для впливу на векседавця. Тому такі нотаріальні дії варто вчиняти разом, що свідчить про багатоетапність нотаріального провадження з вчинення виконавчого напису на опротестованому векселі.

Джерела та література:

1. Андрущенко Т. С., Салай М. Г. Юридична природа виконавчого напису нотаріуса та його місце в системі нотаріальних проваджень. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2022. № 1 (11). С. 101–111.

2. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Харків: Право, 2011. 384 с.

3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

4. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404 – VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. С. 542.

5. Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів: постанова Кабінету Міністрів України від 29.06.1999 № 1172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-99-%D0%BF#Text>

6. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425 – XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. С. 383.

7. Про обіг векселів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2374 – III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 24. С. 128.

8. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480 – IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. С. 268.

9. Теорія нотаріального процесу: наук.-практ. посібник / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.

10. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Бордюг Т. О., Фурса Є. Є. Нотаріальний процес. Інтерактивний курс (з практикумом). Підручник. Київ: Алерта, 2021. 480 с.

Олександр Ворушило

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ ГРОМАДСЬКОГО ВПЛИВУ ДЛЯ ПРЕВЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У статті досліджено іноземний досвід громадського впливу для запобігання злочинності та розглянуто можливості його впровадження в законотворчій практиці України.

Ключові слова: громадський вплив, злочинність, превенція злочинності, зарубіжний досвід.

Впровадження зарубіжного досвіду залучення громадян в сфері запобігання вчиненню кримінальних правопорушень є неодмінною складовою дієвої правової держави та політики боротьби зі злочинністю. Питання участі громадян у заходах превенції злочинності потребують детального дослідження та удосконалення, що обумовлює необхідність вивчення зарубіжного досвіду.

Мета статті проаналізувати зарубіжний досвід громадського впливу, як засобу запобігання злочинності та шляхи впровадження його в законодавство України.

Окремі аспекти впливу громадян на злочинність для її запобігання досліджували такі вчені, як О. Джужа, М. Колодяжний, А. Зелінський, О. Шостко, І. Даньшин, В. Квашиш, В. Голіна, І. Даньшин, О. Ігнатов та інші.

Основним завданням громадянського суспільства у превенції злочинності є здійснення заходів впливу на особу із попередження та недопущення правопорушення, серед таких заходів можна виокремити:

– здійснення громадського контролю за особами схильними до правопорушень та всіляке сприяння недопущенню втягнення такої особи в криміногенний світ.

– Участь представників громадського суспільства у нормотворчій діяльності.

– Покладення частково правоохоронних функцій на громадські організації.

– Здійснення виховних заходів для осіб схильних до вчинення правопорушень.

– Ведення кампанії пропаганди із громадського осуду, протиправних вчинків.

Досвід країн Західної Європи щодо участі громадськості в аналізованій діяльності засвідчує, що найефективнішими заходами було створення не лише оперативних груп і педагогічних асоціацій, а й наукових структур, які активно здійснювали кримінологічні дослідження, організували обмін досвідом, засновували спеціальні друковані органи [1, с. 26].

Практика вітчизняного законодавства в сфері запобігання злочинності через залучення громадянського впливу, потребує доопрацювання та розроблення нових механізмів, які б надали певні можливості активній громадськості. Дане вирішення проблеми, насамперед потребує вивчення за-

рубіжного досвіду в даній сфері. Вперше питання запобігання злочинності, було розглянуто на конгресі ООН щодо запобігання злочинності 1955 року.

Конгреси ООН з відвернення злочинності та поведження з правопорушниками є спеціалізованими конференціями ООН, які скликаються раз на п'ять років. Їх метою є обмін практичними настановами, вдосконалення нормативної діяльності, національної політики та правозастосовної практики у боротьбі зі злочинністю [2].

У зарубіжних країнах протидія злочинності здійснюється в трьох напрямках: запобігання злочинності спеціальними органами і організаціями, соціальна превенція та запобігання злочинності силами громадськості.

Особливе місце у запобіганні злочинності приділяється церкві та громаді, основними завданнями, яких є підвищення рівня громадської свідомості та непорушності законів. Так, наприклад, у Великобританії існує програма «Під доглядом сусідів», яка полягає в тому, що декілька сімей, які погодились на участь, домовляються вести спостереження за будинками і в разі необхідності повідомляти про правопорушення до поліції. Результати такої діяльності фахівці оцінюють дуже високо, адже там, де діє програма, вдалося знизити рівень квартирних крадіжок на 20- 50%. В Україні дещо подібну програму намагались впровадити на Харківщині, вона мала значні успіхи також, але з часом була згорнута.

У Великобританії розроблені мінімальні стандарти кримінальної безпеки, широко використовується залучення населення до співробітництва з поліцією (патрулювання, чергування в найбільш криміногенних районах). Для представників громадськості практикується безкоштовна видача «полицейського» обмундирування (без знаків розрізнення й службової атрибутики), засобів радіозв'язку, кийків, наручників і навіть зброї для «бойового» патрулювання на поліцейських автомобілях [3, с. 208].

Однак популярність соціальних програм сприяла створенню нових програм: «Діловий патруль», «Офісний патруль», «Нагляд за автомобілями» та ін. Ці програми знайшли своє поширення в США, де стала популярною програма «Спинити злочинця», яка передбачає тісне співробітництво засобів масової інформації, правоохоронних та адміністративних органів і добровільних інформаторів у сфері боротьби зі злочинністю. В Японії діють комітети самоврядування (квартальні комітети), які об'єднують усіх мешканців окремого району. Останні ведуть конкретну роботу, спрямовану на запобігання ситуаційній злочинності та делінквентності [4, с. 117].

Громадськість можна залучати і до патрулювання прилеглих територій, так, наприклад, в Канаді широко практикується залучення громадян до патрулювання, в якості народної дружини. Зацікавлення, на нашу думку, викликає практикування винагороди в США за інформацію, що має оперативного-розшукову цінність, як засобу превенції злочинності.

Вивчення зарубіжного досвіду для превенції злочинності є важливою складовою будь-якої правової системи, що бореться зі злочинністю. Впровадження такого досвіду є неодмінно позитивним явищем для законодавства України. Різні напрями удосконалення державної внутрішньої політики у сфері запобігання злочинності із використанням громадськості можна класифікувати за їх характером на кілька видів, що охоплюють заходи політичної, нормативно-правової, організаційно-управлінської, соціально-психологічної й технічної спрямованості [5, с. 205].

Розвиток інституту добровільного інформаторства в Україні тісно пов'язаний із волонтерською діяльністю. За даними експертів, у 2014 р. майже чверть українців у різній формі займалися волонтерством. Близько 70% з них спрямовують свою діяльність на підтримку військовослужбовців у

боротьбі з сепаратистами під час проведення АТО у Донецькій і Луганській областях. Залучення потужного волонтерського руху стало б гарним заходом превенції злочинності [6, с. 252].

Отже, аналіз сучасного стану міжнародного прогресивного досвіду громадської превенції злочинності дозволяє виділити декілька шляхів впровадження досвіду в Україні. Вважаємо за доцільне розробити та залучити якомога більше громадськості до подібних програм, як в західних країнах: «Під доглядом сусідів», «Діловий патруль», «Офісний патруль», «Нагляд за автомобілями», «Спинити злочинця», «Офісний патруль» та інші.

Доцільним залишається питання оновлення законодавчої бази України, а також розробки нових механізмів використання потужного волонтерського руху.

Нормативно-правова база потребує оновлення та є дещо застарілою. Ефективне використання громадського впливу в боротьбі зі злочинністю можливе тільки у випадках, якщо на це буде політична воля та відповідні правові механізми. Побудова демократичної держави не можлива без існування громадянського суспільства, в свою чергу, громадянське суспільство має право залучатися до заходів превенції злочинності. Це сприятиме: підвищенню рівню боротьби із злочинністю; створенню стимулу для розвитку правоохоронних органів унаслідок здійснення громадського контролю.

Джерела та література:

1. Джужа А. О., Сорокіна Л. В. Участь громадян у запобіганні злочинам: міжнародний досвід. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 24–33.
2. Міжнародний організаційно-правовий механізм боротьби зі злочинністю. URL: https://pidru4niki.com/1804120446760/pravo/mizhnarodniy_organizatsiyno-pravoviy_mehanizm_borotbi_zlochinnisty
3. Богатирьов А. І. Зарубіжний досвід запобігання злочинності в місцях несвободи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2017. № 42. С. 205–208.
4. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навчальний посібник. Харків: Національна юридична академія України. 2011. 120 с.
5. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія. Київ: Право. 2017. 252 с.
6. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / за ред. Голіни В. В., Колодяжного М. Г. Харків: Право. 2017. 284 с.

Дмитро Дегтяр

ПОНЯТТЯ «ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ»

У статті розглянуті погляди сучасних науковців на поняття «латентної злочинності» та запропоновано авторське тлумачення даного терміну.

Ключові слова: кримінологія, правопорушення, латентна злочинність.

У сучасній кримінологічній доктрині існує різноманіття поглядів на існування латентної злочинності, трактування її сутності. Слід зауважити, що вчені звертають увагу на судження науковців-кримінологів минулого сторіччя, відтак, ускладнюється розуміння латентної злочинності у сучасному світі. Деякі її елементи, такі як зміст та види, також потребують нового тлумачення.

О. Саско визначає латентну злочинність як сукупність фактично вчинених, але не виявлених, або таких, що унаслідок певних обставин не стали відомі судовим і правоохоронним органам, тобто відсутні дані про ці діяння в офіційній статистиці [3, с. 153].

О. С. Шляпочніков та Г. І. Забрянський під латентною злочинністю вбачають сукупність кримінально караних дій, не виявлених правоохоронними органами [1, с. 425].

О. М. Джуджа визначає латентну злочинність, як невиявлені або не зареєстровані злочини, що не знайшли своє відображення в офіційній статистичній звітності [2, с. 45].

Вважаємо, що сучасний стан кримінологічної науки потребує розвитку, під час якого слід звертати увагу на тенденції злочинності та погляди науковців-кримінологів. Звичайно, наявність спеціальних праць стосовно дослідження злочинності мають місце в сучасній науці, але багато понять є доволі застарілими й такими, що не відповідають сьогоденню. Наука кримінологія має тісний зв'язок із кримінальним правом. Кримінальне право, в сучасному світі, визначає кримінальне карне діяння як кримінальне правопорушення, а не злочин. Кримінальне правопорушення в свою чергу поділяється на кримінальний проступок і злочин. Саме тому ми вважаємо, що слід враховувати цей факт при визначенні поняття «латентної злочинності».

Науковці розглядають поняття «латентної злочинності» як сукупність фактично вчинених, але не виявлених, або таких, що в наслідок певних обставин не стали відомі судовим і правоохоронним органам. В офіційній статистиці відсутні дані про ці діяння [3, с. 153].

Також, у сучасній науці розглядається латентна злочинність як сукупність кримінально караних дій, не виявлених правоохоронними органами, або як не виявленні, або не зареєстровані злочини, не відображені в офіційній статистичній звітності [1, с. 425; 2, с. 45].

На нашу думку, дані поняття «латентної злочинності» потребують певної модернізації. Це буде відповідати і сучасній кримінологічній доктрині, й положенням, уміщеним у чинному законодавстві. Вважаємо, що формулюючи поняття «латентна злочинність», слід звертати увагу на ч.1 ст.12 Кримінального кодексу України.

У зв'язку з цим, пропонуємо використання терміну «кримінальні протиправні діяння». Тобто, латентна злочинність, це перш за все, кримінальні протиправні діяння. Важливим є послугування терміном «діяння», що охоплює дію та бездіяльність. Аби дати повне визначення латентної злочинності, доцільно дізнатися звідки походить і що означає термін – «латентний».

Термін «латентний», від латинського слова – *latens* – прихований, невидимий [2, с. 45]. Поняття «латентна злочинність» – це кримінальні протиправні діяння, приховані, невидимі, невідомі тощо. Постає питання, від кого вони приховані? На наше переконання, прихованість може бути тільки від народу, тобто, кримінальні правопорушення, невідомі народу. Захист суспільства від злочинності покладається на правоохоронні органи. Саме тому ми погоджуємося із поглядами О. Саско, О. С. Шляпочнікова та Г. І. Забрянського, що латентною злочинністю є приховані правопорушення від правоохоронних органів [3, с. 153].

О. О. Сидорчук зазначає, що зростання рівня латентної злочинності знижує рівень захищеності населення, забезпечуваної правоохоронними органами, тим самим розвиваючи «тіньову юстицію» [4, с. 187]. З огляду на це, у визначенні поняття «латентна злочинність» маємо акцентувати на правоохоронних органах, від ефективної діяльності яких й залежить рівень захищеності населення.

Як вже зазначалося, О. Саско визначає латентну злочинність як прихованість від судових і правоохоронних органів. Сумнівним, на нашу думку, є твердження прихованості вчинених правопорушень від судових органів. Судові органи здійснюють правосуддя, але не виявляють кримінальні

правопорушення, тому ми певні, що варто використовувати лише термін «правоохоронні органи» при визначенні поняття «латентна злочинність».

Як правило латентна злочинність у деяких випадках може бути відома, але за певних причин інформація не знаходить своє відображення в офіційній статистиці. Тому пропонуємо використовувати слова «можуть бути невідомі» при визначенні поняття «латентна злочинність».

Останньою важливою складовою, про яку зазначали науковці при дослідженні поняття «латентна злочинність», є відсутність відомостей про вчинене правопорушення в офіційній статистиці [1, с. 425; 2, с. 45]. Слід погодитися з цим твердженням, оскільки будь-яка протиправна дія буде називатися так, якщо офіційно отримано такий статус. Пояснюючи цей елемент, доцільно вказати на відсутність даних про вчинене кримінальне правопорушення в єдиному реєстрі досудових розслідувань.

Таким чином, «латентна злочинність» – це кримінальні протиправні діяння (кримінальні правопорушення), що можуть бути невідомі правоохоронним органам та не є офіційно зареєстрованими кримінальними правопорушеннями. Очевидна необхідність модернізації наявних понять у кримінологічній доктрині, що надасть можливість більш якісно проводити дослідження стосовно факту злочинності. Наведене вище визначення може бути корисним у процесі дослідження проблем латентної злочинності в сучасній кримінологічній науці.

Джерела та література:

1. Гумін О.М., Зубач І.М. Поняття латентної злочинності та напрями її профілактики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць.* 2015. № 824. С. 424–429.

2. Рень Ю.В. Особливості кримінологічної характеристики латентної (прихованої) злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис. Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення.* 2018. С. 44–47.

3. Саско О. Щодо поняття латентної злочинності та причин її виникнення. *Історико-правовий часопис.* 2017. №1(9). С. 150–155.

4. Сидорчук О.О. Латентна злочинність у механізмі криміналізації суспільства: постановка проблеми. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2019. №2. С. 185–189.

Анна Лабенок

ПРОБЛЕМА ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ ТА ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ

У статті досліджено проблему злочинності серед неповнолітніх в Україні та її причини з метою розроблення відповідних запобіжних заходів. Аргументовано, що сучасна стратегія попередження повинна ґрунтуватися на моральних засадах і традиційних цінностях українського суспільства, спрямованих на зміцнення родини й морального здоров'я дитини. Запропоновано власну дорожню карту для профілактики злочинності серед неповнолітніх у сферах її детермінант: сімейній, соціальній та кримінальній.

Ключові слова: злочинність, неповнолітні, заходи запобігання.

Злочинність серед неповнолітніх є масовим соціальним феноменом, поширеним в усіх країнах, і завжди привертає увагу суспільства. Україна не стала винятком. Ми спостерігаємо, як багато неповнолітніх злочинців вчиняють крадіжки, бійки, угони автотранспорту, вживають алкогольні напої та наркотики, проявляють жорстокість, насильство і, навіть, гвалтують й убивають. Особливо тривожним видається факт щорічного поповнення неповнолітніми злочинцями лав дорослої злочинності.

Мета нашої статті полягає у сучасній й детальній характеристиці проблеми злочинності серед неповнолітніх в Україні, ідентифікації чинників, які сприяють її поширенню, аби розробити відповідні профілактичні заходи.

Українські кримінологи твердять про злочинність серед неповнолітніх як найбільш негативну частину девіантної поведінки, і вважають однією з найважливіших проблем кримінологічної науки. Повністю погоджуємося, оскільки молоде покоління є ключовим резервом соціального розвитку, а порушення кримінального закону молодими людьми – передумова для прогнозування розвитку рецидивної злочинності [4, с. 46]. Крім цього, кількість правопорушень серед неповнолітніх українців зростає щороку, і це пов'язано зі станом соціального розвитку та культури в Україні, а також з методами виховання дітей в сім'ї та школі. Чим нижчий рівень культури й соціального розвитку, тим вищий ризик правопорушень серед неповнолітніх і більш серйозні наслідки для суспільства в цілому.

Неповнолітня злочинність належить до негативних соціальних явищ, що має взаємопов'язану саморегулюючу систему елементів і швидко реагує на зміни в суспільстві як вид злочинності. Її специфіка зумовлена ймовірнісними величинами, які вивчаються в контексті злочинів і осіб, які їх вчиняють у віці 14–17 років [3, с. 24].

На думку В. А. Мозгової, неповнолітня злочинність – відносно масовий соціальний феномен, виражений у статистичній сукупності фактів протиправної поведінки осіб віком від 14 до 18 років на певній території за відповідний період часу [6, с. 143].

Незважаючи на наукові дослідження, присвячені проблемам злочинності неповнолітніх та її попередженню, допоки відсутні комплексні міждисциплінарні праці про взаємозв'язок соціалізуючих функцій інститутів суспільства й правопорушень неповнолітніх. Злочинність останніх має деякі нововведення, порівняно зі злочинністю радянського періоду, поміж яких особлива жорстокість і цинізм, зростання організованості та автономності, озброєність і ресурсне забезпечення [10, с. 3].

Напрацювання О. С. Стеблинської переконують, що злочини, учинені неповнолітніми у нетверезому стані, мають серйозні суспільні наслідки, які потребують застосування соціально-економічних, медичних, правових та інших заходів впливу, а також проведення науково-теоретичного аналізу стану, детермінант поширення й пошуку ефективних методів профілактики цього небезпечного соціально-правового явища [9, с. 5].

За кримінологічними даними, злочинність серед неповнолітніх у загальній структурі злочинності в Україні може зменшитися протягом наступних років або залишитися на тому самому рівні, залежно від демографічних змін, поліпшення економічної та сімейно-побутової сфер, розвитку правової демократичної держави, діяльності законодавства і правосуддя щодо запобігання правопорушень серед неповнолітніх. Проте, кримінологи О. М. Литвак та І. В. Однолько наголошують на особливій увазі до Дніпропетровської, Луганської, Донецької, Харківської й Київської областей, де зареєстровано найбільше випадків наркозлочинів, здійснених неповнолітніми [5, с. 123].

Вивчаючи причини та умови злочинності серед неповнолітніх, необхідно враховувати їх комплексно, оскільки вони не можуть бути розглянуті окремо одна від одної. З іншого боку, дослідження показали, що причини та умови злочинів неповнолітніх залежать від криміногенної мотивації, со-

ціально негативних потреб неповнолітніх, бажання вирішувати проблеми на рівні з дорослими, на рівні власних інтересів, актуалізованих у процесі скоєння злочину.

Таким чином, причини й умови злочинності серед неповнолітніх можна розглядати як загальні та стійкі зв'язки і тенденції, які визначають характер конкретного злочину та протиріччя, що лежать в його основі.

Однією з головних причин й умов злочинності серед неповнолітніх є *сімейна сфера*. Згідно з позицією О. М. Джузи, негативний вплив оточення, зокрема родини, відіграє вирішальну роль у формуванні особистості неповнолітнього злочинця [8, с. 198]. Наприклад, поганий вплив батьків або інших родичів може позначатися на становленні індивідуума, його поведінці й вчинках.

Сфера соціальної проблематики передбачає безпритульність та бездоглядність, які часто призводять до того, що діти скоюють незначні правочини, намагаючись привернути увагу до себе або помститися «байдужому» світу.

Водночас, О. М. Подільник вказує на те, що підліткам властиве прагнення до самоствердження й бажання бути лідером у групі, а це, у поєднанні з обмеженими можливостями, може зумовити специфічний злочин. Приміром, при нападах на іншу особистість виявляється непомірна жорстокість й заподіяння жертві численних тілесних ушкоджень [7, с. 124].

Також варто звернути увагу на вплив Інтернету на злочинність серед неповнолітніх. За словами К. С. Вариводи, розвиток технологій призводить до того, що багато підлітків віддають перевагу комп'ютерним іграм та Інтернету, а не вулиці. Поширення соціальних мереж серед молоді, у якій ще не повністю сформовані свідомість і психіка, уможливує неприємні та складні ситуації [2, с. 356].

Кримінальна сфера. На переконання вітчизняних кримінологів, серйозною проблемою у запобіганні злочинності серед неповнолітніх є негативний вплив структур організованої злочинності на їхні персони. Підкреслюється дедалі активніша участь неповнолітніх у допоміжних або прямих злочинних діях. Зокрема, мережа розваг для неповнолітніх, створена за безпосереднього залучення організованої злочинності, сприяє втягненню їх у вживання наркотиків, психотропних речовин і прекурсорів, алкоголю, а також в ідеологію відмови від усталених соціальних норм, виражену у небажанні підлітків учитися та працювати.

Вітчизняний кримінолог В. М. Бурдін твердить, що відеокультура впливає на формування цінностей та моделей поведінки серед молоді, але ці впливи можуть бути санкціонованими або не санкціонованими суспільством [1, с. 89-90]. Тому ефективність профілактики злочинності серед неповнолітніх залежить від урахування регіональних особливостей, причинних факторів і комплексу соціальних впливів, виявлених і врахованих на регіональному рівні, де необхідно здійснювати запобіжні заходи.

У рамках дорожньої карти з попередження злочинності серед неповнолітніх передбачається наступне: перш за все, потрібно створити в Україні потужне інформаційно-аналітичне забезпечення, базоване на правових, організаційних, технічних і методичних засадах. Це дозволить здійснювати цілеспрямовану діяльність зі збору, обробки, зберігання й використання необхідної інформації, що є важливим елементом ефективної системи перешкодження злочинності серед неповнолітніх.

Також необхідно забезпечити нормальні умови життя та виховання для неповнолітніх, здійснити оздоровлення соціального середовища. Утім, наразі відсутність державних програм підтримки неповнолітніх свідчить про перекладання державою відповідальності за виховання дітей на їхні родини. Власне, законодавство про права дитини не є повним, тому потребуються додаткові законодавчі заходи з цього питання.

Нарешті, важливо забезпечити співпрацю між поліцією, адміністрацією й педагогами навчальних закладів для проведення профілактичних бесід або лекцій для учнів, студентів і педагогів. Це допоможе створити належні умови для розвитку інформаційної культури й попередження злочинної поведінки серед неповнолітніх.

Органи поліції, освіти, соціальні служби та бібліотеки повинні проводити різноманітні тематичні заходи з неповнолітніми, інформувати їх про види правопорушень та їхні наслідки. Для ефективного впливу доцільно демонструвати документальні фільми про злочинність серед неповнолітніх.

Джерела та література:

1. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні. Київ : Атіка, 2004. 240 с.
2. Варивода К. С. Інформаційна безпека підлітків в інтернет-мережі. *Молодий вчений*. 2016. №3. С. 365–368.
3. Дідківська Г.В. Сімейне неблагополуччя в системі детермінантів злочинності неповнолітніх в Україні : монографія. Вінниця : Нілан ЛтД, 2017. 220 с.
4. Дубчак Л.В. Злочинність неповнолітніх як віддзеркалення недоліків шкільного та вузівського виховання. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. №7. С. 46–49.
5. Литвак О. М., Однолько І.В. Запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2012. 268 с.
6. Мозгова В.А. Поняття та особливості злочинності неповнолітніх. *Юридичний вісник*. 2014. №2 (31). С. 142–147.
7. Подільник О.М. Особливості злочинності неповнолітніх жінок. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць. Харків, 2004. Вип. 8. С. 124.
8. Профілактика злочинів : підруч. / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.; заг. ред. О.М. Джужа. Київ : Атіка, 2011. 720 с.
9. Стеблинська О.С. Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння : монографія. Івано-Франківськ, Надвірна : ЗАТ «Надвірянська друкарня» 2011. 280 с.
10. Юзікова Н.С. Проблема кримінально-правового захисту інтересів неповнолітніх: монографія. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1999. 172 с.

Дарія Литвиненко

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ОЦІНКИ РИЗИКІВ

У статті розглянуто структуру міжособистісної взаємодії пенітенціарного психолога та засудженого. Визначено основні педагогічні умови, що сприяють формуванню готовності майбутніх пенітенціарних психологів до оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі.

Ключові слова: взаємодія, засуджені, криминогенні фактори, педагогічні умови.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Відповідно до Методичних рекомендацій щодо проведення оцінки ризиків вчинення

повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі (далі – оцінка ризику) «Збір інформації для проведення оцінки ризиків здійснюється шляхом отримання від ... психолога ... інформації, яка має значення для виправлення засудженого» [5]. Проведення оцінки ризику на основі виявлених факторів, що спричинили протиправну поведінку засудженої особи, скеровує подальшу соціально-виховну та психологічну роботу протягом всього терміну відбування засудженим кримінального покарання. Усе це актуалізує вирішення проблем, які пов'язані з формуванням у майбутніх пенітенціарних психологів готовності до оцінки ризиків через обґрунтування педагогічних умов, що сприятимуть формуванню необхідних якостей, мотивації, знань та вмінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна підготовка пенітенціарного психолога в своїй основі передбачає: системне отримання курсантами уявлення про психічні явища, поведінку, діяльність, вчинки, взаємодію людей, психофізіологічні процеси та механізми, які лежать в основі різних форм психічної активності; напрацювання здобувачами вищої освіти умінь та навичок застосування методів теоретичного та емпіричного дослідження, стандартизованих психодіагностичних методик, технологій психологічної допомоги; на особистісному рівні – розвиток наукових уявлень про природу психіки, про методи та результати дослідження психічних явищ шляхом організації пізнавальної та дослідницької діяльності, проведення практико-орієнтованих занять з використанням ситуаційних задач, ситуаційно-рольових ігор, дискусій.

Водночас аналіз наукових публікацій дозволяє констатувати, що на сьогодні лише опосередковано розглянуто аспекти формування готовності майбутніх пенітенціарних психологів до взаємодії із засудженими з метою оцінки ризику.

Так, О.М. Мірошниченко вбачала за доцільне використовувати міжнародні підходи та національну практику використання та застосування у практичній діяльності інструменту оцінки ступеня ризику вчинення нового злочину особами, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а також тими, що відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі і повернулися в суспільство [6, с. 264].

А.Є. Левенець провела аналіз поняття «професійно-психологічна стійкість» та виділила професійні стресори діяльності працівників пенітенціарних закладів [4, с. 63].

Предметом наукових розвідок В.О. Аніщенко [1] стало дослідження педагогічних умов, які ґрунтуються на системному, компетентнісному та інших підходах, що забезпечують формування професійної компетентності пенітенціарного персоналу у процесі ступеневої освіти.

У підсумку, на основі аналізу літератури можна зробити висновок про те, що формування готовності у майбутніх психологів до оцінки ризиків можливо здійснити через створення педагогічних умов, що дозволить їм удосконалити вміння та навички, розвинути необхідні особистісні якості, мотивацію, сприятиме ефективному виконанню професійних обов'язків.

Формулювання цілей статті полягає у виділенні проблемних питань у сфері підготовки пенітенціарних психологів та виробленні пропозицій щодо їх вирішення. Виходячи з мети сформувано такі цілі статті: 1) розглянути психологічні основи взаємодії; 2) розкрити зміст підготовки та обґрунтувати педагогічні умови формування готовності майбутніх пенітенціарних психологів до оцінки ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пенітенціарні психологи виконують свої професійні функції за умов, коли доводиться взаємодіяти за невизначених обставин, відчувати активну протидію з боку засуджених та небажання надавати інформацію, запобігати та здійснювати профілактику конфліктів тощо.

Проведення моніторингу статичних та динамічних факторів, що можуть спричинити ризик вчинення повторного кримінального правопорушення відбувається під час взаємодії пенітенціарного психолога і засудженого. Наприклад, серед динамічних факторів, що враховуються під час оцінки ризиків, зокрема є «Мислення, емоції та поведінка». Цей фактор розглядає різні індикатори, які вказують на «... тісний взаємозв'язок між невмінням контролювати емоції, імпульсивною, агресивною поведінкою і деякими видами правопорушень ...» [5].

С.В. Гаркуша вказує на те, що «... сучасні дослідники в понятті «готовність до діяльності» виділяють моральний, психічний, когнітивний і практичний компоненти, включаючи до їх змісту такі складові: 1) усвідомлення цілей, досягнення яких дає можливість виконувати визначені завдання; 2) осмислення й оцінювання умов, в яких буде відбуватися діяльність; 3) визначення основних і допоміжних засобів розв'язання завдань діяльності; 4) прогнозування інтелектуальних, емоційних і вольових процесів, рівня притягань та результату; 5) мобілізація зусиль відповідно до умов і завдань діяльності» [2, с. 11].

Готовність до взаємодії включає етику, самосвідомість, спілкування, мотивацію, регуляцію поведінки, ставлення до себе та інших людей. При тому, О.В. Киричук вказує на те, що «Взаємодія – це така форма зв'язку, у процесі якої сторони тієї або іншої системи не тільки міняються місцями, а й безперервно змінюються самі, викликаючи зміну всього взаємодіючого цілого» [3, с. 3].

Взаємодія завжди емоційно забарвлена, а тому викликає суб'єктивну реакцію на дії співрозмовника, в основі якої лежить очікування, прояв зацікавленості, бажання налагодити стосунки, або навпаки, нетактовність, афективні переживання, непродуктивний стиль спілкування та спроба його уникнути, сплеск емоцій, невроз, агресія тощо. Це означає, що в процесі взаємодії можуть змінюватися емоційні стани її учасників, наміри та цілі відносно перспектив її продовження.

Рефлексія на слова та дії співрозмовника є тим подразником, який обумовлює прояв психічної активності, рівень якої залежить від вміння здійснювати саморегуляцію та самоконтроль.

Таким чином до компонентів готовності майбутніх психологів до оцінки ризиків можна віднести: мотиваційний (здатність визначати цілі та виділяти головні пріоритети в подальшій роботі із засудженим); когнітивний (знання про використання індикаторів, які дозволяють оцінити рівень ризику скоєння повторного правопорушення засудженим); діяльнісний (уміння та навички використання методики оцінки ризику скоєння повторного правопорушення засудженим); результативний (розвиток особистісних якостей, самоконтролю, які сприяють ефективній взаємодії із засудженим).

Враховуючи вищевикладене, до педагогічних умов, які дозволяють сформувати готовність майбутніх психологів до оцінки ризику скоєння засудженим повторного кримінального правопорушення можна віднести такі. Перша педагогічна умова – постановка цілей навчальних занять, що передбачають розвиток когнітивних здібностей курсантів. Це стосується набуття знань про ціннісні орієнтації засуджених, особливості прояву їхнього прокримінального мислення. Друга педагогічна умова – розширення змісту психологічної готовності до взаємодії із засудженими. Реалізація цієї педагогічної умови передбачає набуття вмінь та навичок аналізу та виділення основних криміногенних факторів, що потребують подальшого усунення. Третя педагогічна умова – удосконалення особистісних якостей. До таких якостей можна віднести: спостережливість, рефлексивність, толерантність, емоційну лабільність, витримку, подолання невпевненості, саморегуляцію.

Заняття, які проводяться у виді семінарів та практичних занять, мають включати тренінги, ситуаційно-рольові ігри, ситуаційні задачі, що розвивають професійне мислення та навички до комунікації. При цьому, соціально-психологічний тренінг спрямовується на формування поведінки, соціаль-

них установок, умінь та навичок міжособистісного спілкування. Соціально-рольові ігри дозволяють імітувати дії суб'єктів взаємодії та через спостерігача здійснювати оцінку дій суб'єкта взаємодії, який грав роль пенітенціарного психолога. Ситуаційні задачі містять фабули, в яких представлена вичерпна інформація про того чи іншого засудженого, що дозволяє шляхом обговорення прийнятих рішень визначити найбільш актуальні криміногенні потреби за результатом оцінки ризику скоєння повторного кримінального правопорушення засудженим до позбавлення волі.

Висновки. Визначення оцінки ризиків суттєво впливає на планування соціально-виховної та психологічної роботи із засудженим, що вимагає від психолога вміння встановлювати конструктивний діалог. Необхідність формування у майбутніх пенітенціарних психологів готовності до взаємодії із засудженими передбачає певної зміни форм та методів навчання, вектору змісту підготовки: від засвоєння теоретичних знань і умінь до розвитку якостей, що забезпечують здобуття необхідних компетентностей, які мають практично-орієнтований характер і дозволяють успішно здійснювати комунікацію із засудженими, ефективно виконувати поставлені завдання, уникати деструктивних конфліктів.

Перспективи подальших розвідок спрямовані на визначення найбільш ефективних педагогічних методів та технологій, які дозволяють збагачувати у майбутніх психологів коригувальний емоційний досвід.

Джерела та література:

1. Аніщенко В.О. Система та педагогічні умови формування професійної компетентності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. 2019. № 4 (19). С.6–25.
2. Гаркуша С.В. Теоретичні та методичні засади формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання до використання здоров'язберезувальних технологій: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Чернігів, 2015. 40 с.
3. Киричук О.В. Проблеми психолого-педагогічної взаємодії. *Психологія: Науково-методичний збірник*. Київ, 1993. Вип. 37. С. 3–12.
4. Левенець А.С. Психологічні засоби підвищення професійної психологічної стійкості працівників пенітенціарних закладів. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 2. С. 62–71.
5. Методичні рекомендації щодо проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі : затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 26.11.2020 № 1021-27-20. URL : <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/Methodichni-rekomendacii-ORP.pdf>
6. Мірошніченко О.М. Особливості використання методу оцінки ризиків і потреб засуджених: міжнародні підходи та національна практика. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 264–267.
7. Третяк О. С., Чебоненко С. О. Проблемні питання функціонування системи професійного навчання персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. Чернігів. 2019. № 1 (2). С. 154–167.
8. Фомічова В. М. Індивідуальні психологічні особливості атракції як фактора психологічної сумісності : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ, 1998. 16 с.

ПРО АВТОРІВ

Андрущенко Тетяна Сергіївна – к.ю.н., доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби.

Безгубченко Інна Валеріївна – студентка магістратури 51 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (далі – НУЧК імені Т.Г. Шевченка). Науковий керівник – **Стрілюк Олена Борисівна**, к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Блохіна Владислава В'ячеславівна – студентка 32 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Гринь Олена Володимирівна**, к.і.н., доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Боднар Микола Ігорович – студент 138 групи Академії Державної пенітенціарної служби. Науковий керівник – **Лазаренко Алла Миколаївна**, к.ю.н., доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби.

Ворушило Олександр Валерійович – курсант 137 навчальної групи юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби. Наукові керівники: **Остапчук Людмила Григорівна**, підполковник внутрішньої служби, к.ю.н., доцент, заступник начальника кафедри кримінального кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби; **Попружна Алла Василівна**, к.і.н., доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби.

Гладченко Єлизавета Сергіївна – студентка 21 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Гринь Олена Володимирівна**, к.і.н., доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Губар Ярослава Юрійвна – студентка магістратури 52 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Соломенна Тетяна Валеріївна**, к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Дегтяр Дмитро Сергійович – курсант 137 групи Академії Державної пенітенціарної служби. Науковий керівник – **Лазаренко Алла Миколаївна**, к.ю.н., доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби.

Захарченко Валерія Станіславівна – студентка магістратури 51 групи Навчально-наукового інституту історії і соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Янченко Тамара Василівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Зубок Тетяна Олександрівна – студентка магістратури 52 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Соломенна Тетяна Валеріївна**, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка

Капиш Аліса Андріївна – студентка 42 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Еткіна Ірина Ігорівна**, к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Клименко Катерина Олександрівна – студентка 41 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Соломенна Тетяна Валеріївна**, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Кнуренко Дар'я Сергіївна – учениця 11 класу дистанційної школи «Оптіма». Науковий керівник – **Гринь Олена Володимирівна**, к.і.н., доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Кондратенко Анастасія Олександрівна – студентка 31 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Шара Любов Миколаївна**, к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Кривошиша Оксана Валеріївна – студентка магістратури 51 групи Навчально-наукового інституту історії і соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Янченко Тамара Василівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Лабенок Анна Олександрівна – студентка 138 групи Академії Державної пенітенціарної служби. Наукові керівники: **Лазаренко Алла Миколаївна**, к.ю.н., доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби; **Ребкало Микола Миколайович**, к.держ.упр., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби.

Литвиненко Дарія Вячеславівна – студентка 149 групи Академії Державної пенітенціарної служби. Науковий керівник – **Чебоненко Станіслав Олегович**, к.пед.н., доцент, доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби.

Милейко Марія Олександрівна – студентка магістратури 54 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Кеда Марина Костянтинівна**, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського, керівник Центру Європейських студій НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Муравейник Дарина Максимівна – студентка 20 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Ясновська Людмила Василівна**, к.і.н., доцент, доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Нагорний Павло Володимирович – студент 32 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Наукові керівники: **Павленко Людмила Анатоліївна**, к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка; **Кондратьєв Ігор Вікторович**, д.і.н., професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Найборовський Максим Орестович – студент 111 навчальної групи Академії Державної пенітенціарної служби. Науковий керівник – **Любич Олександр Анатолійович**, к.і.н., доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби.

Полиєнко Андрій Юрійович – аспірант кафедри історії України, археології та краєзнавства Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Гринь Олена Володимирівна**, к.і.н., доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Прокопенко Анна Яківна – студентка магістратури 51 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Янченко Тамара Василівна**, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Романенко Анна Ахметівна – учениця 11 класу Спеціалізованої загальноосвітньої школа № 2 з поглибленим вивченням іноземних мов м. Чернігова. Науковий керівник – **Стрілюк Олена Борисівна**, к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Салай Максим Геннадійович – магістр права, аспірант 2-го курсу кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби. Науковий керівник – **Андрущенко Тетяна Сергіївна**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби.

Силенок Олена Петрівна – студентка магістратури 51 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Янченко Тамара Василівна**, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Сморшок Катерина Сергіївна – студентка магістратури 51 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Кеда Марина Костянтинівна**, к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського, керівник Центру Європейських студій НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Соля Максим Володимирович – студент магістратури 52 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Кондратьєв Ігор Вікторович**, д.і.н., професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Фещенко Богдан Михайлович – студент магістратури 52 групи Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Науковий керівник – **Кеда Марина Костянтинівна**, к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського, керівник Центру Європейських студій НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТУДІЇ

Боднар Микола

Європейський досвід запобігання організованій злочинності 3

Губар Ярослава

Відносини України з ЄС під час повномасштабного вторгнення РФ..... 6

Капиш Аліса

Роль III Рейху у створенні концерну «Фольксваген»..... 9

Кнуренко Дар'я

Волонтерський рух у Німеччині на підтримку України (2014–2022 рр.)..... 12

Лабенок Анна

Правове та інституційне забезпечення спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу: міжнародно-правовий огляд..... 18

Нагорний Павло

Вплив Конституції 1822 року на формування демократії в Португалії 21

Фещенко Богдан

Діяльність програми «Креативна Європа» по підтримці України у 2022 році 24

РОЗДІЛ 2. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Зубок Тетяна

Інститут першої леді: обов'язки, традиції, особливості 28

Кондратенко Анастасія

«Поранені амазонки»: типологізація скульптур 32

Нагорний Павло

Феномен японського просвітництва початкового етапу доби Мейджи 35

Романенко Анна

Свобода від насильства: Л. Гбові та її діяльність щодо розширення прав і можливостей жінок і дівчат 38

РОЗДІЛ 3. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Ворушило Олександр

Матеріали журналу «Киевская старина» як джерело для дослідження покарань на теренах України. 43

Клименко Катерина

Діяльність Олени Зеленської у період повномасштабного вторгнення 45

Найборовський Максим

Соціально-економічне становище особового складу Української лінії у XVIII ст. 48

Полієнко Андрій

Історичні витоки та традиції волонтерства як соціального явища 51

Соля Максим

Генеалогічні джерела з історії Любеча 55

РОЗДІЛ 4. ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Блохіна Владислава

Геральдичні орли Чернігівщини: історія та сучасність 58

Гладченко Єлизавета

Герб Холмів у світлі сучасної геральдики 64

Муравейник Дарина

Краєзнавча діяльність В.М. Сапона 67

РОЗДІЛ 5. ПЕДАГОГІКА

Беззубченко Інна

Хмарні технології: сутність і приклади використання сервісів на уроках історії. 70

Захарченко Валерія

Використання дискусії на уроках історії у старшій школі:
практичний досвід українського та зарубіжного шкільництва 76

Кривошиша Оксана

Формування мотивації учнів до вивчення історії: зарубіжний досвід 79

Милейко Марія

Можливості Парламентаріуму для вивчення історії ЄС 82

Прокопенко Анна

Особливості оцінювання компетентностей учнів на уроках історії: зарубіжний досвід 86

Силенок Олена

Нетрадиційні методи навчання на уроках історії: зарубіжний досвід 90

Сморишок Катерина

Можливості платформи «Еурогеапа» для викладання історії 93

РОЗДІЛ 6. ПРАВОЗНАВСТВО

Андрущенко Тетяна, Салай Максим

Місце вчинення виконавчого напису та протесту векселя
в системі нотаріальних проваджень 97

Ворушило Олександр

Впровадження іноземного досвіду громадського впливу
для превенції злочинності в Україні 100

Дегтяр Дмитро

Поняття «латентної злочинності» 102

Лабенок Анна

Проблема злочинності серед неповнолітніх в Україні та запобіжні заходи 104

Литвиненко Дарія

Формування готовності майбутніх пенітенціарних психологів до оцінки ризиків. 107

Наукове видання

JUVENIA STUDIA

Збірник наукових праць студентів та молодих учених

Випуск 13

*Автори статей та їх наукові керівники несуть повну відповідальність
за підбір і достовірність фактів, цитат, власних імен,
економіко-статистичних даних та інших відомостей.*

*Друкується за рішенням Вченої ради Навчально-наукового інституту історії
та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського*

Технічний редактор **В. М. Лозовий**
Дизайн та верстка **В. М. Лозового**

Підписано до друку 31.03.2023.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyr.
Ум. друк. арк. 6,98. Ум. фарб.-відб. 6,98. Обл.-вид. арк. 7,5.
Зам. 0006. Тираж 70 прим.

Видавець Лозовий В.М.
Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3759 від 14 квітня 2010 року
Тел. 066-2524507

Віддруковано ФОП Лозовий В.М.
14035 м. Чернігів, вул. Станіславського, 40

